

VII

**KHARKIV
INTERNATIONAL
LEGAL FORUM**

**ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ ТА ТЕЗ ПОВІДОМЛЕНЬ
УЧАСНИКІВ ПАНЕЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ VII
ХАРКІВСЬКОГО МІЖНАРОДНОГО ЮРИДИЧНОГО
ФОРУМУ**

**АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ
АГРОЕКОЦИДУ:
СУЧАСНІ ВИКАЙКИ, ПРОБЛЕМИ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА УРОКИ
СТАЛОСТІ**

29 вересня 2023 р.

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України
Кафедра земельного та аграрного права**

**АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ,
ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА УРОКИ СТАЛОСТІ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Панельної дискусії
VII Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 29 вересня 2023 року)*

Харків
«Юрайт»
2023

Редакційна колегія:
д-р юрид. наук, проф. *Курман Т. В.*,
канд. юрид. наук, доц. *Станіславський В. П.*

Відповідальний за випуск:
канд. юрид. наук *Кондратенко Д. Ю.*

Агробізнес в умовах агроєкоциду: сучасні виклики, проблеми
А 26 **відповідальності та уроки сталості:** збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії VII Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 29 вересня 2023 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2023. 196 с.
ISBN 978-966-2740-36-7

Збірка містить матеріали виступів і тези доповідей учасників Панельної дискусії «Агробізнес в умовах агроєкоциду: сучасні виклики, проблеми відповідальності та уроки сталості», що відбулась в рамках VII Харківського міжнародного юридичного форуму 29 вересня 2023 року.

Збірку розраховано на широке коло читачів, зокрема, на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться питаннями правового забезпечення продовольчої, агро-екологічної та енергетичної безпеки в умовах воєнного стану, визначення розміру й порядку відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення повномасштабної війни навколишньому природному середовищу й аграрним товаровиробникам, забезпечення гуманітарного розмінування сільськогосподарських угідь, притягнення рф до відповідальності за злочини в агросфері, повоєнного відновлення аграрного сектору та ін.

*Матеріали викладено в авторській редакції.
Відповідальність за їхню якість, достовірність,
відсутність текстових запозичень, несуть автори.*

ISBN 978-966-2740-36-7

УДК 349.42
© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2023
© «Юрайт», оформлення, 2023

ЗМІСТ

Гетьман А. П. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	9
Бакай Ю.Ю., Путря К.С. АГРОЕКОЦИД ЯК РІЗНОВИД ЕКОЦИДУ	11
Батигіна О. М. РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА ЗАКОНОДАВСТВО	16
Гафурова О.В., Голуб С. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	22
Гордєєв В.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	29
Григор'єва Х. А. СТАЛІСТЬ БІОМАСИ ТА БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ: ЧИ МОЖЛИВО ДОСЯГТИ?.....	35
Данілік Д.М. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТАМИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	40
Єрмоленко В. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СУЧАСНОГО АГРОБІЗНЕСУ: СТАН І ПРИМАРНІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	44

Заверюха М. М. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ ПІД ЧАС ВИРОБНИЦТВА БІОМАСИ.....	48
Кайдашов В. С. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОРАДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ	51
Коваленко Т. О. КУЛЬТИВУВАННЯ РОСЛИН РОДУ КОНОПЛІ (CANNABIS) ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ	57
Коваль Н. В. ПРИНЦИП ДОМІНО: ЧИ МОЖНА В ТВАРИННИЦТВІ ПОДОЛАТИ НАСЛІДКИ ВТОРГНЕННЯ САМОТУЖКИ?.....	63
Ковтун О. М. ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ ВЕКТОР ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ.....	68
Кондратенко Д. Ю. LEGAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL INVESTMENT IN TIMES OF WAR.....	73
Корнієнко Г. С. ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	79
Корсун-Цуркан О.Б. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	83

Костогризов О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ АГРОПІДПРИЄМСТВАМ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	86
Кулинич П. Ф. ЗЕМЛЕОХОРОННА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	92
Курман Т. В. КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В АГРОБІЗНЕСІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	97
Лейба М.О. ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗАБРУДНЕНИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ	102
Лісова Т.В. ЯКІСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	105
Михайлюк О. І. ЗДІЙСНЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ	108
Мірошниченко О. В. ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГРОСФЕРІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	112

Місінкевич А. Л. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ В АСПЕКТІ ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	117
Осадча А. О. АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ	121
Пахолюк А. М. ДО ПИТАННЯ КРЕДИТУВАННЯ ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	126
Петрівна Л. С. ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	131
Піддубна Д. С. МІНІМАЛЬНЕ ПОДАТКОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НА ШЛЯХУ ЗДІЙСНЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО, ОРГАНІЧНОГО (ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО) ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД УКРАЇНИ.....	135
Покальчук М. Ю. ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	140
Рибалко К. В. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖГЕОКАДАСТРУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ	144

Савельєва О. М. HUMAN RIGHTS PROTECTION IN THE CONTEXT OF AGROECOCIDE IN UKRAINE.....	156
Станіславський В. П. РОЛЬ АГРОБІЗНЕСУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ	160
Стагівка А. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ	164
Туєва О. М. ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	167
Уркевич В. Ю. ЗАХИСТ ПРАВ АГРОБІЗНЕСУ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ	171
Філюк О. С. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	176
Харитоновна Т. Є. БІОЕНЕРГЕТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ).....	179
Шарапова С. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	183

Шульга М. В, Ігнатенко І. В.

ДЕЯКІ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ..... 188

Яськів Б. А.

ПОДАТКОВІ РЕЖИМИ ДЛЯ АГРОБІЗНЕСУ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 191

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги, спікери, учасники, всі, хто долучився до роботи сьогоднішнього заходу!

Щиро вітаю вас з початком роботи Панельної дискусії **«Агробізнес в умовах агроєкоциду: сучасні виклики, проблеми відповідальності та уроки сталості»** в рамках VII Харківського Міжнародного юридичного форуму!

Проведення Харківського Міжнародного юридичного форуму стало доброю традицією для нашого Університету, яка, ми впевнені, триватиме й надалі і яку ми вирішили не порушувати навіть у такий складний для всіх нас час. Щорічно цей Форум збирає не лише найкращих представників юридичної науки та практики, але й представників інших професійних сфер, як з України, так і з інших держав. І щорічно в рамках Форуму проходять заходи з аграрно-правової тематики.

Цьогорічну Панельну дискусію присвячено агробізнесу і аграріям – справжнім воїнам тилу, які в надскладних умовах воєнного стану й агроєкоциду продовжують свою діяльність, виявляючи справжню стійкість і незламність. Актуальність проблем земельного, аграрного та екологічного права в умовах воєнного стану не лише не втрачає, але й набуває ще більшої гостроти. Серед найактуальніших питань, що постають на сьогодні: правове забезпечення продовольчої, агроєкологічної та енергетичної безпеки в умовах воєнного стану, визначення розміру й порядку відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення повномасштабної війни навколишньому природному середовищу й аграрним товаровиробникам, забезпечення гуманітарного розмінування сільськогосподарських угідь, проблеми притягнення рф до відповідальності за злочини в агросфері, повоєнне відновлення аграрного сектору та ін.

Велика приємність для нас, що ініціатива щодо проведення Панельної дискусії саме з даної проблематики викликала вашу зацікавленість і професійний інтерес. Сьогодні у нашій дискусії візьмуть участь представники юридичної науки, агробізнесу, Верховного Суду, органів Держгеокадастру, Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС

України, прокуратури, практикуючі юристи, адвокати, арбітражні керуючі тощо.

Глибоко переконаний, що фахові доповіді спікерів і дискусія учасників цього заходу сприятимуть напрацюванню механізмів, що стануть основою для подальшого вдосконалення законодавства й розв'язання актуальних правових проблем розвитку аграрного та земельного права, подолання викликів і загроз, які на сьогодні постали перед агробізнесом, юридичною наукою і практикою, а також сприятимуть відновленню України у повоєнний період.

Від імені ректорату Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та організаційного комітету Форуму бажаю активної і плідної дискусії і високих результатів!

***Анатолій ГЕТЬМАН,**
ректор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України*

Бакай Юлія Юрїївна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Путря Катерина Сергїївна,
*студентка 4 курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

АГРОЕКОЦИД ЯК РІЗНОВИД ЕКОЦИДУ

Повномасштабне вторгнення країною-агресором призводить до жахливих гуманітарних наслідків та серйозної шкоди докільню нашої держави. Військовий конфлікт завдає значних руйнувань багатьом регіонам країни: атомним електростанціям, об'єктам енергетичної інфраструктури, нафтосховищам, нафтопереробним заводам, буровим платформам, газовим об'єктам та розподільним трубопроводам, промисловим об'єктам, об'єктам зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, тваринницьким комплексам тощо. Значної шкоди також зазнає інфраструктура водопостачання, включаючи насосні станції, очисні споруди та каналізаційні мережі. Результатом цього стали численні інциденти із забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, підземних і поверхневих вод. За офіційними даними 183 тис. квадратних метрів ґрунту забруднено шкідливими речовинами, 23 тис. га лісів спалено обстрілами, вбито понад 6 млн. сільськогосподарських тварин, загинуло 50 тис. дельфінів у Чорному морі.

Проведений ЮНЕП скринінг екологічних загроз визнав війну токсичною, такою що знищує навколишнє середовище, засоби до існування населення та його здоров'є, повітря, воду, харчові системи. Саме тому питання агроєкоциду на сьогодні привертає увагу як на державному, так і міжнародному рівні.

Термін «агроєкоцид» є новим для науки, саме тому потребує дослідження.

На законодавчому рівні закріплено визначення екоцид, так відповідно до статті 441 КК України, екоцид - це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних об'єктів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [1]. Під іншими діями розуміють інші шкідливі дії щодо тваринного і рослинного світу, атмосфери і водних ресурсів або дії щодо інших природних об'єктів (наприклад, землі та її надр), або щодо навколишнього природного середовища взагалі (наприклад, руйнування озонового шару). Екологічна катастрофа – це особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням певних критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі; 2) суттєве обмеження або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність; 4) істотні негативні зміни в екологічній системі, наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біологічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому [2, с. 796].

У науковій літературі термін екоцид (від грец. oikos – дім, середовище і лат. caedere – убивати, букв. знищення роду, племені) розглядають як знищення життєвого простору народу за допомогою застосування дефоліантів, гербіцидів, руйнацій дамб та інших споруд [3, с. 115-116].

На думку, В.К. Рибачек, екоцид - це протиправні і направлені дії суб'єкта міжнародного права щодо руйнування довкілля або його компонентів, які мають значні і довготривалі наслідки та пов'язані із серйозними порушеннями зобов'язань перед міжнародною спільнотою щодо заподіяння шкоди життєвим інтересам нинішнього й майбутнього поколінь людей [4, с. 85].

Особливо тяжкою формою екоциду є військовий екоцид – порушення екосистем середовища проживання людини в результаті бойових дій, які мають військову і політичну мету [4, с. 83]. Варто зазначити, що військовий екоцид супроводжують будь-які військові дії, однак, у багатьох випадках при вирішенні військових завдань встановлюється спеціальне завдання руйнування середовища мешкання населення супротивника. Перший відомий люд-

ству військовий екоцид, застосували у 146 р. римляни, які при руйнуванні Карфагену засипали землю сіллю, щоб її не можна було використовувати для землеробства. Окрім того, військовий екоцид був застосований в Індокитаї (1964-1970 рр.) із застосуванням дефоліантів; під час ірако-кувейтської війни (1991 р.) через нафтове забруднення атмосфери, ґрунтів, Персидської затоки; у В'єтнамі та Камбоджі (1960-ті рр.) в результаті чого було знищено 2 млн. га тропічних лісів та 43% площ сільськогосподарських угідь тощо [5, с. 38-39].

Екологічні проблеми, пов'язані з військовою агресією, знайшли закріплення у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. №2697-VIII, відповідно до положень якого військові дії на Донбасі, руйнація інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств призвели до небезпечних змін стану довкілля, спричинення шкоди здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тис. квадратних кілометрів. Основними загрозами стали затоплення шахт і вихід токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення з підземні води, потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря, припинення роботи очисних споруд і пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів, пошкодження територій природно-заповідного фонду, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів, знищення ландшафтів і рослинності у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд, знищення значних площ лісів унаслідок спричинених воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок [6]. Однак, нажалі на сьогодні масштаби екологічної шкоди значно збільшились.

Цілеспрямовані атаки країни-агресора завдають шкоди не лише навколишньому середовищу, але й знищують транспортну інфраструктуру, зерносховища, продовольчі склади, створюють перепони проведення сільськогосподарських робіт. Тобто такі дії спрямовані на створення продовольчої катастрофи в Україні й світі, знищення соціально-економічного потенціалу нашої держави, зокрема й сільського господарства.

Не можна не погодитись з думкою професорки Т.В. Курман, яка зазначає, що агроєкоцид слід розглядати окремим різновидом екоциду і розуміти як умисне масове знищення чи отруєння об'єктів та ресурсів агросфери (грунтів, водойм, лісів, посівів, насаджень і врожаю сільськогосподарських рослин, сільськогосподарських тварин тощо), а також вчинення інших дій, що можуть спричинити агроєкологічну або продовольчу катастрофу.

Дане поняття закладає підстави для розуміння агроєкологічної катастрофи та продовольчої катастрофи як наслідків агроєкоциду. Агроєкоцид включає, як елементи геноциду, оскільки мова може йти про спричинення продовольчої катастрофи, голоду і створення таким чином загрози повного або часткового знищення груп населення, націй, народів певного регіону, держави чи світу [7, с. 237].

Враховуючи те, що самими необхідними ресурсами довілля для забезпечення життя і здоров'я людини є повітря, вода і продукти харчування. І якщо для повітря і води практично не існує кордонів, то проблема забезпечення населення якісними продуктами харчування в достатній кількості має чітко виражений нерівномірний і територіальний характер й часто залежить від імпорту продовольства з інших країн. Завдання – нагодувати людство є актуальним вже не одне десятиліття [8, с. 91]. Саме тому, ферми, ринки, системи водопостачання, заводи, місця переробки та зберігання харчових продуктів, не повинні піддаватися атакам, а засоби, необхідні для виживання мирного населення, такі як продукти харчування, сільськогосподарські культури, худоба, сільськогосподарські активи, споруди для забезпечення питною водою та іригаційні системи не повинні бути знищені, зруйновані або уражені до непридатного стану [9, с. 5]. Оскільки саме такі дії можна кваліфікувати як геноцид.

Враховуючи актуальність даного питання, подальше дослідження агроєкоциду в умовах воєнного стану є необхідним та перспективним, з метою підготовки доктринальної бази для внесення змін до чинного національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2> (дата звернення 23.09.2023).
2. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Т. 2. Особлива частина / під ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Харків: Право, 2013. 1040 с.
3. Яремчук В.Д. Історія держави і права зарубіжних країн: універсальний довідник. Львів: Вид-во «БОНА», 2015. 400 с.
4. Рибачек В.К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду. Вип. 45. *Часопис цивілістики*. 2022. С. 82-87.
5. Словник-довідник з екології: навч.-метод. посібник / О.Г. Лановенко, О.О. Остапішина. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 226 с.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 23.09.2023).
7. Курман Т.В. Актуальні питання правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах агроєкоциду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 5. С. 225-228.
8. Пилипець О., Зварич Н. Наростання продовольчої кризи через російське вторгнення в Україну. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи : історичні та психологічні наслідки: зб. тез II Міжнар. наук. конференції (21-22 квіт. 2022 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А. С. 91-92.
9. Гавриленко Н.М., Широкий Г.М., Юлдашев Р.Е. Світова продовольча криза як наслідок війни РФ проти України. Центр зовнішньополітичних досліджень. 2022. С. 1-6.

Батигіна Олена Михайлівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА ЗАКОНОДАВСТВО

Орендні відносини в Україні мають достатньо тривалий період розвитку як на рівні права, так і судової практики. Офіційне законодавче закріплення поняття оренди землі отримало ще у 1998 році, коли був вперше прийнятий Закон України «Про оренду землі» [1]. До цього питання оренди землі врегульовувалися статтею 8 Земельного кодексу України від 18.12.1990 року, а також постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.1993 року «Про форму договору на право тимчасового користування землею (зокрема на умовах оренди)».

Спори щодо розірвання договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення є доволі розповсюдженим різновидом земельних спорів. Це й не дивно, адже завдяки раніше діючому багаторічному мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, саме оренда стала способом формування земельних банків більшості сільськогосподарських товаровиробників. З 1 липня 2021 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [2], яким дозволено здійснювати відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, у зв'язку з чим орендодавці і потенційні покупці активно почали цікавитися підставами розірвання договорів оренди землі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оренду землі» орендою землі є засноване на договорі строкове платне володіння і

користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. У ст. 6 Закону закріплено правило про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки.

На практиці багато питань виникає з договорів оренди землі, що були підписані до 01 січня 2013 року і щодо яких діяло правило попереднього законодавства про державну реєстрацію договорів. Згідно позиції ВП ВС у справі № 696/1693/15-ц від 23.06.2020 року визначено, що державна реєстрація права оренди не є державною реєстрацією договору оренди землі. Тому державна реєстрація речового права не впливає на момент набрання чинності договорів оренди землі, укладених до 01 січня 2013 року. Тобто у цьому випадку, якщо не здійснено державну реєстрацію договору оренди землі, то договір чинності не набрав, і відповідно не набуто прав орендаря за договором оренди землі.

Останні судові рішення Верховного Суду, зокрема Постанова ВП ВС від 18.04.2023 року у справі № 357/8277/19 та Постанова ВС КЦС від 02.06.2023 року у справі №357/9105/18 також присвячені правовому аналізу питань моменту набрання чинності договором оренди землі. Важливо, що даним документом було відступлено від попереднього правового висновку, викладеного у постанові ВСУ від 13.06.2016 року у справі № 6-643цс16, та визначено, що договір оренди, укладений після 1 січня 2013 року, не потребує державної реєстрації, а є укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх його істотних умов та його підписання у встановленій простій письмовій формі, якщо інше не узгоджено між сторонами. Тепер правило, що договір оренди землі набуває чинності з дня проведення його державної реєстрації стосується лише чинності договорів, укладених до 01 січня 2013 року.

Згідно статей 17 та 19 Закону України «Про оренду землі» значення державної реєстрації права оренди змістилося до зобов'язання орендаря приступати до використання земельної ділянки не раніше державної реєстрації такого права.

У статті 15 Закону України «Про оренду землі» визначені істотні умови договору оренди землі: об'єкт оренди, дата укладення, строк дії договору оренди, орендна плата. За згодою сторін у договорі можуть зазначатися і інші умови. Верховний Суд неоднора-

зово наголошував, що відсутність у договорі оренди землі однієї з істотних умов, передбачених Законом, може бути підставою для визнання договору недійсним. Але лише у разі встановлення факту порушення, невизнання або оспорення прав, свобод чи інтересів особи, яка звертається із позовом (постанова ВС від 30.07.2020 року у складі колегії суддів КЦС справа № 471/761/17-ц). Розірвання договору, у зв'язку з порушенням істотних умов є доволі розповсюдженим, особливо це стосується випадків зміни цільового призначення земельної ділянки без згоди орендодавця (постанова ВС від 22.12.2022 у справі № 133/1886/2), або ж використання земельної ділянки не за цільовим призначенням (постанова ВС від 22.01.2020 року у справі №468/1498/17-ц), або ж невикористання земельної ділянки за призначенням (постанова КЦС у складі ВС від 25.03.2020 року у справі №715/214/17).

У законодавстві України передбачено чимало різноманітних підстав для припинення договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Загальні підстави припинення права користування земельною ділянкою, у тому числі й на умовах оренди, визначені у ст. 141 ЗК України. Статтею 31 Закону України «Про оренду землі» невичерпним чином визначено підстави припинення саме договору оренди землі.

Розірвання договору є найбільш розповсюдженим способом припинення договірних орендних відносин на землю, що може відбуватися як у судовому порядку, так і позасудовому порядку.

Підстави для розірвання договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення у судовому порядку визначені у ЦК України (ч. 2 ст. 651 - істотне порушення договору другою стороною; ч. 1. ст. 652 недосягнення згоди у випадку істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору), у ЗК України (п. «г» ч. 1 ст. 141 - використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам; п. «д» ч. 1 ст. 141 - систематична несплата орендної плати; п. «ж» ч. 1 ст. 141; п. «а» ч. 1 ст. 143 - використання земельної ділянки не за цільовим призначенням), у Законі України «Про оренду землі» (ст.32 - невиконання сторонами обов'язків, передбачених ст. 24 і 25 Закону; невиконання сторонами умов, передбачених договором оренди землі; випадкове знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке

істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки тощо).

Серед підстав, які передбачають позасудовий порядок розірвання договору оренди сільськогосподарського призначення, можна виділити: 1. Розірвання договору в односторонньому порядку (ч. 1 ст. 651 ЦК України, ч. 4 ст. 31 Закону України «Про оренду землі»). Може відбутися лише за умови, якщо про це йдеться у договорі. Верховний Суд погоджується, що норми законодавства не забороняють сторонам договору оренди земельної ділянки передбачити випадки його розірвання в односторонньому порядку шляхом вчинення стороною одностороннього правочину, що оформляється прийняттям рішення у встановленому порядку (постанова ВС від 04.02.2020 року у справа № 915/47/17). Постановою КЦС у складі ВС від 16.05.2018 року у № 420/504/16-ц визначено, що наявність (чи, навпаки, відсутність) відповідної умови у договорі є вирішальним для результату розгляду справи про розірвання договору.

2. У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору (ч. 1 ст. 652 ЦК України). Постановою ВС у складі колегії суддів КГС від 21.07.2021 року справа № 912/3323/20 визначено, що зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

3. За згодою сторін шляхом підписання відповідної угоди про розірвання. Важливо правильно оформити розірвання договору оренди за згодою сторін. У статті 654 ЦК України визначено, що розірвання договору повинне бути у такій самій формі, що й договір, який розривається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Серед підстав розірвання договору оренди земельної ділянки у судовому порядку є підстави, з яких набагато частіше звертаються до суду. Наприклад, систематична несплата орендної плати. Поняття систематичності несплати орендної плати визначено у постанові КЦС у складі ВС від 11.07.2018 року справа № 484/3687/16-ц як два та більше випадки несплати орендної плати, передбаченої договором. Порушення умов договору оренди в частині зобов'язання сплати орендної плати лише один раз не

може бути підставою для розірвання договору оренди (постанова ВС у складі Об'єднаної палати КЦС від 06.03.2019 року у справі № 183/262/17). Сплата орендної плати у меншому розмірі ніж визначено умовами договору, може мати наслідком його розірвання, що підтверджується чисельною судовою практикою. Спочатку суди визнавали відсутність підстав для розірвання договору оренди землі у разі недоплати орендної плати (постанова ВС України від 11.10.2017 року у справі № 732/174/17). Згодом позиція судів змінилася і систематична сплата орендної плати не у повному обсязі почала визнаватися підставою для розірвання договору (постанова ВС від 10.12.2019 року у справі №183/1749/17).

У постанові ВП ВС від 27.11.2018 року справа №912/1385/17 наголошено, що при вирішенні питання щодо розірвання договору оренди землі з підстав систематичної несплати орендної плати, застосуванню підлягають також положення ч. 2 ст. 651 ЦК України, згідно із якою необхідна наявність істотного порушення стороною договору. Постановою ВС України від 11.10.2017 року у справі № 732/174/17 розглядається поняття істотності порушення орендарем договору. Акцент робиться на тому, що за відсутності встановлення істотності порушення орендарем договору підстав для задоволення позову щодо розірвання договору оренди землі немає. Саме поняття істотне порушення є оціночною категорією та законодавчо не визначено.

Багато інших підстав розірвання договорів оренди земельних ділянок проаналізовано на рівні судової практики. Зокрема, можливість розірвання договору оренди землі у разі переходу права власності на орендовану земельну ділянку до іншої особи повинна бути чітко визначена у договорі (постанова ВС від 23.05.2018 року у справі № 647/1460/17). Бажання самостійно обробляти земельну ділянку орендарем не визнано підставою для розірвання договору оренди (постанова ВС від 19.03.2021 року справа № 198/1022/19).

Як бачимо, законодавство та судова практика доволі детально регламентує підстави, порядок та способи розірвання договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення. З огляду на кількість існуючих судових рішень, доречним є твердження, що судова практика у спорах з розірвання договорів оренди землі сільськогосподарського призначення є окремим видом.

Можна констатувати, що величезне значення мають формулювання у договорі оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення умов, на яких орендар користується земельною ділянкою, прав та обов'язків сторін, а також підстав, за яких договір може бути припинений.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про оренду землі» від 06 жовтня 1998 р. № 161-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 24.09.2023).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року № 552-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення 24.09.2023).

Гафурова Олена Вікторівна,
*доктор юридичних наук,
професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

Голуб Світлана Миколаївна
*старший викладач кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Ліквідація голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому розвитку сільськогосподарства, є однією із глобальних цілей сталого розвитку (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [9]. До речі, вказані цілі знайшли своє закріплення й в Указі Президента України від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і подолання бідності). В умовах повномасштабної війни в Україні, їх досягнення стає особливо актуальним. Сьогодні ситуація в країні із забезпеченням продовольством населення є настільки критичною, що Продовольча та сільськогосподарська організація (Food and Agriculture Organization (FAO) і Всесвітня продовольча програма (World Food Programme (WFP) ООН включили Україну до переліку 20 гарячих точок світу, які відчують гостру нестачу продовольства [8]. Крім того, за даними речника Управління ООН з координації гуманітарних справ в Україні С. Абреу, 18 млн українців потребують гуманітарної допомоги, що, у т.ч. передбачає необхідність забезпечення населення продовольством [1].

Рівень забезпечення раціону людини основними видами продуктів є одним із семи індикаторів за допомогою яких визначається стан продовольчої безпеки в нашій країні (п. 3 Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379 (далі – *Методика*). До основних видів продуктів належать: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця (п. 2 Методики). Вказаний перелік охоплює мінімальну кількість продуктів, що можуть забезпечити фізіологічні потреби населення. При цьому, у Переліку товарів, що мають істотну соціальну значущість, затвердженому постановою КМУ від 22 квітня 2020 р. № 341, згадуються лише: крупа гречана; цукор-пісок; борошно пшеничне вищого сорту; макаронні вироби вітчизняного виробництва (вермішель з борошна пшеничного вищого сорту); молоко пастеризоване жирністю 2,5 %; хліб житньо-пшеничний; яйця курячі категорії С1; птиця (тушка куряча, четвертина тушки курячої); вода мінеральна негазована; масло вершкове жирністю 72,5 %; батон; олія соняшникова рафінована. Таким чином, у цьому списку із 12 продуктів 4 відносяться до хліба і хлібопродуктів; повністю відсутні м'ясо і м'ясопродукти; риба і рибопродукти; овочі і фрукти. Виникає закономірне питання, чому ці продукти не віднесено законодавцем до переліку тих, що мають істотну соціальну значущість?

Проведений аналіз статистичних даних (*див. таблицю 1*), дає змогу зробити висновок, що по суті більшість показників споживання основних продуктів харчування перебуває або на нижній межі фізіологічного мінімуму споживання, або навіть не «дотягують» до них. Вказане свідчить про те, що переважна кількість населення України перебуває на межі голоду.

Таблиця 1. Споживання основних продуктів харчування за 2021 рік

Вид продукту	Кг/рік, норма (раціональна) [5]	Кг/рік за даними Держстату, 2021 р. [7]	Індикатор достатності, %
М'ясо та м'ясо-продукти	80	53	66,25
Молоко та молочні продукти у перерахунку на молоко	380	201,5	53,03
Яйця, шт	280	272	97,14
Хлібні продукти	101	92,7	91,78
Картопля	124	132,4	106,77
Овочі та баштанні продовольчі культури	161	165,9	103,04
Плоди, ягоди та виноград	90	59	65,56
Риба та рибні продукти	20	13,2	66
Цукор	38	28,5	75
Олія	13	13,6	104,62

Так, раціон середньостатистичного жителя нашої країни до-рівнює або перевищує науково обґрунтовані (раціональні) норми харчування за такими продуктами: картопля – 106,77, овочі та баштанні – 103,04 і олія - 104,62%. Водночас серйозне занепокоєння має викликати недоспоживання таких продуктів: риба та рибні продукти – 34,0%, фрукти – 34,44%, цукор – 25%, яйця – 2,86%, м'ясо та м'ясопродукти – 33,75%, молоко і молочні продукти - 46, 7%, хлібні продукти – 8, 22%.

Крім того, вивчення складу мінімального споживчого кошика, свідчить про поглиблення процесу недоспоживання населенням основних продуктів харчування. Так, якщо порівняти набір продуктів харчування, затверджений постановою КМУ від 11 жовт-

ня 2016 р. № 780, і рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки, затверджені Міністерством охорони здоров'я України (далі – раціональні норми споживання) [5], то можна дійти висновку, що по всім продуктам, крім хлібних, вони є заниженими в середньому на третину, по олії – практично на половину, а по молоку та молочним продуктам – на дві треті (*див. таблицю 2*). Відповідно для типу харчування українців і надалі властивим буде не раціон розвитку, як у передових країнах світу, а раціон виживання.

Таблиця 2. Співвідношення раціональних норм споживання і норм споживання, встановлених постановою КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 780 (кг на одну особу на рік)

Вид продукту	Кг/рік, норма (раціональна) [5]	Норма, встановлена постановою КМУ	Зниження/ перевищення у відсотках
М'ясо та м'ясо-продукти	80	53	33,75
Молоко та молочні продукти у перерахунку на молоко	380	138,5	63,55
Яйця, шт	280	220	21,43
Хлібні продукти	105	101	4
Плоди, ягоди та виноград	90	64	28,89
Риба та рибні продукти	20	13	35
Цукор	38	24	36,84
Картопля	124	95	23,4

Овочі та баштанні продовольчі культури	161	107	33,5
Олія	13	7,1	45

Вищезазначену постанову КМУ рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва від 25 квітня 2018 р. було визнано протиправною та нечинною, зважаючи, насамперед, на порушення процедури, зокрема, проведення науково-громадської експертизи набору продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для встановлення прожиткового мінімуму [6]. При цьому, у рішенні взагалі не згадувалося, що набір продуктів харчування, який входив до споживчого кошику, був сформований без урахування раціональних норм споживання, розроблених Міністерством охорони здоров'я. Більше того, Постановою Верховного Суду від 20 грудня 2018 р., рішення Окружного адміністративного суду м. Києва скасовано [4]. Внаслідок чого постанова КМУ від 11 жовтня 2016 р. №780 продовжує діяти.

Таким чином, вже у довоєнний період можна констатувати порушення конституційного права громадян України на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 Конституції України). При цьому, не було прийнято жодного нормативно-правового акту, спрямованого на комплексне вирішення вказаної проблеми. Більше того, на державному рівні практично відбувалося її ігнорування. Так, припинилося оприлюднення інформації на сайті Міністерства економіки України щодо реального стану продовольчої безпеки в країні (останній доступний звіт був опублікований за 2013 рік) [2]. Хоча, з метою стабілізації цін на товари, що мають істотну соціальну значущість, в країні введено режим державного регулювання цін шляхом запровадження процедури декларування зміни ціни (ст. 13 Закону України від 21 червня 2012 р. «Про ціни і ціноутворення»), але на практиці він виявився неефективним.

Враховуючи кризову ситуацію у цій сфері, слушною видається пропозиція, висловлена у науковій літературі, щодо необхідності розроблення комплексної державної програми забезпечення продовольчої безпеки, яка має одночасно містити як заходи негайного

реагування на поточну продовольчу кризу, так і заходи, спрямовані на подолання наслідків бойових дій, відновлення промислової та соціальної інфраструктури, відновлення довкілля, а також запровадження системного підходу до впровадження заходів такого відновлення [3, с. 289].

Список використаних джерел:

1. В Україні 18 мільйонів людей наразі потребують гуманітарної допомоги, очікується погіршення гуманітарної ситуації - Управління ООН з координації гуманітарних справ. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/935083.html> (дата звернення: 28.09.2023).

2. Звіт про стан продовольчої безпеки у 2013 році. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47901028-8f47-4308-ab68-effecacb4ed&title=ZvitProStanProdovolchoiBezpekiU2013-Rotsi> (дата звернення: 28.09.2023).

3. Пащенко О. М Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану Економічна безпека держави: теорія і практика. 2022. №1-2. С. 283-291. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/52.pdf> (дата звернення: 28.09.2023).

4. Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2018 р. у справі за № 826/3639/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771927> (дата звернення: 28.09.2023).

5. Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки, затверджені Міністерством охорони здоров'я України URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/27338/response/51411/attach/3/SCAN%20114762...pdf> (дата звернення: 28.09.2023).

6. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 25 квітня 2018 року у справі за № 826/3639/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73996223> (дата звернення: 28.09.2023).

7. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2021 рік. Державна служба статистики України, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення: 28.09.2023).

8. Hunger Hotspots FAO-WFP early warnings on acute food insecurity June to September 2022 Outlook <https://www.wfp.org/>

publications/hunger-hotspots-fao-wfp-early-warnings-acute-food-insecurity-june-september-2022 (дата звернення: 28.09.2023).

9. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 28.09.2023).

Гордєєв Володимир Іванович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до ст. 211 Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність за земельні правопорушення. Між тим в юридичній літературі підкреслюється, що окрім зазначених видів, доктриною земельного права обґрунтовано доводиться існування спеціальної земельно-правової відповідальності. Вона визначається, як правило, через застосування санкцій з боку держави, безпосередньо закріплених в нормах земельного законодавства. Отже, головна особливість земельно-правової відповідальності полягає в застосуванні санкцій, які відображаються в ЗК України та спеціальних законах, які його доповнюють.

При цьому порушник зазнає негативних наслідків земельно-правового характеру. Науковці визнають, що санкціями спеціальної земельно-правової відповідальності є примусове припинення прав на земельну ділянку шляхом безоплатного її вилучення. Проте аналіз підстав та порядку (процедури) припинення прав на земельну ділянку дозволяє стверджувати, що в окремих випадках законодавством дозволяється виплата компенсації колишньому власнику земельної ділянки. Так, згідно зі ст. 140 ЗК України підставою припинення права власності є невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк, у випадках, визначених цим Кодексом. ЗК України в цьому разі закріплює процедуру припинення, яка полягає в тому, що право власності на земельку ділянку припиняється шляхом конфіскації за рішенням суду. Вартість проданої земельної ділянки на земельних торгах, за вирахуванням витрат, пов'язаних

з її продажем, виплачується її колишньому власнику (ст. 145 ЗК). Тому, з урахуванням норм чинного земельного законодавства потрібно уточнити, що примусове припинення прав на земельну ділянку, як санкція земельно-правової відповідальності, може здійснюватися як на платних, так і безоплатних умовах.

В земельно-правовій літературі додатково підкреслюється можливість застосування й інших санкцій земельно-правової відповідальності у вигляді обов'язку власника земельної ділянки чи землекористувача знести самовільно зведений об'єкт, повернути самовільно зайняту земельну ділянку, вилучити земельну ділянку за використання її не за цільовим призначенням, відновити межові знаки та ін., передбачені земельним законодавством заходи [1, с. 276; 2, с. 424-426]. Одночасно наголошується, що припинення прав на земельну ділянку шляхом її безоплатного вилучення також є санкцією земельно-правової відповідальності, що передбачено ст. ст. 140, 141, 143-145, 149 ЗКУ [2].

Не викликає сумніву, що припинення прав на земельну ділянку шляхом її безоплатного вилучення за використання її не за цільовим призначенням є санкцією земельно-правової відповідальності. Між тим на практиці виникло питання щодо застосування статей 140, 141, 143 Земельного кодексу України, відносно припинення права власності на земельну ділянку у разі її використання не за цільовим призначення.

Велика Палата Верховного Суду при розгляді справи № 477/2330/18 (припинення права власності на земельну ділянку у разі її використання не за цільовим призначенням) звертає увагу на те, що формулювання приписів статей 140, 141 і 143 ЗК України частково дублюються, а стаття 143 ЗК України має назву «Підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку», тобто поєднує підстави припинення у судовому порядку як права власності, так і права користування земельною ділянкою [3]. При розгляді вказаної справи вирішувалась виключна правова проблема, яка передбачає не тільки забезпечення розвитку права, але й формування єдиної правозастосовної практики. Отже, результат вирішення виключної правової проблеми має бути таким, щоб практика застосування відповідних положень закону була єдиною незалежно від того, за правилами

якого судочинства розглянула справу Велика Палата Верховного Суду.

Велика Палата Верховного Суду при розгляді вказаної справи сформувала правову позицію, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням може бути підставою для примусового припинення в судовому порядку як права власності, так і права користування нею.

Тому, на наш погляд, необхідно стверджувати про застосування заходів земельно-правової відповідальності за використання земельної ділянки не за цільовим призначенням. Між тим потрібно сказати, що 7 з 18 судій ВП Верховного Суду були проти такого правового висновку та надали окрему думку, яка в загальному вигляді зводиться до висновку про відсутність правових підстав для припинення права власності на земельну ділянку в такому випадку. Отже, відсутня єдність думок суддів Великої Палати Верховного Суду.

В зв'язку з чим підтримуємо суддів, які не погодились з правовим висновком ВП ВС на підставі наступного. По-перше, ЗК України як спеціальний нормативно-правовий акт чітко закріплює підстави припинення права приватної власності (ст. 140) та права користування земельною ділянкою (ст. 141). Перелік підстав припинення права власності на земельну ділянку, передбачений ст. 140 ЗК України, є вичерпним, а відповідно така правова підстава, як використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, взагалі відсутня. Стаття 41 Конституції України закріплює, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а відповідно ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права. Крім того, право приватної власності є непорушним.

Одночасно потрібно звернути увагу на ст. 28 ЗК України в редакції від 13 березня 1992 року, яка передбачала можливість припинення права колективної та приватної власності у разі використання землі не за цільовим призначенням. Проте ЗК України в редакції від 13.03.1992 р. втратив юридичну силу з 01 січня 2002 р.

По-друге, не кожна підстава, яка передбачена у статті 143 ЗК України, може бути застосованою для припинення права власності та права користування. Ця стаття є загальною нормою, а стаття

140 ЗК України - спеціальною. Аналогічний висновок підтримується в науковій та навчальній літературі [4, с.169; 5, с.99; 6, с.114; 7, с.88].

По-третє, аналізуючи правові проблеми співвідношення статей 143 та 140 ЗК України, А. Мірошніченко справедливо вказує: «право власності на земельну ділянку не може бути припинено з підстав, передбачених у п.п. «а» та «б» ст. 143 ЗКУ». Такий висновок зроблений з урахуванням відсутності підстави (ст. 140 ЗК) та відповідної процедури припинення права власності на земельну ділянку з підстав, які передбачені пунктами «а» та «б» ст. 143 ЗК України [2, с. 213-214].

Між тим стаття 141 ЗК України закріплює підстави припинення права користування земельною ділянкою. Пунктом «г» передбачено припинення права користування у разі використання земельної ділянки не за цільовим призначенням. При цьому припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства, здійснюється в порядку, передбаченому ст. 144 ЗК України. Відповідно до положень вказаної статті в редакції Закону від 28.04.2021 року припинити право користування в судовому порядку (ст. 143ЗК) можна тільки після не усунення землекористувачем вимог державних органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

Процедура передбачає обов'язковість накладання адміністративного стягнення та направлення припису на адресу землекористувача про усунення порушень у 30-денний строк. У разі невиконання припису протягом встановленого строку на таку особу накладається адміністративне стягнення та повторно видається припис про припинення правопорушення та усунення його наслідків у 30-денний строк. Отже ЗК України чітко врегулював процедуру усунення порушення та можливість в подальшому звернутися до суду з позовом про припинення права користування земельною ділянкою тільки після не виконання правомірних вимог відповідних державних органів.

Чинний ЗК України, у разі використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, не закріплює процедуру (порядок) припинення права приватної власності. Матеріалами справи підтвер-

джується, що прокурор звернувся з позовом до суду на восьмий день після встановлення факту використання земельної ділянки не за цільовим призначенням. Приписи на адресу власника земельної ділянки про усунення порушення земельного законодавства не були надіслані та не видавалися.

Проте ВП Верховного Суду при розгляді справи № 477/2330/18 вказує, що негативний наслідок самовільного її використання не за цільовим призначенням, зокрема у вигляді припинення права, на якому особа володіє земельною ділянкою, стосується як користувача, так і власника за додержання критеріїв правомірного втручання у його право мирного володіння цим майном. На нашу думку, у випадку, коли національне законодавство не закріплює процедуру припинення права власності на земельну ділянку у разі її використання не за призначенням, не можна вести мову про дотримання критеріїв правомірного втручання у його право мирного володіння цим майном. Стаття 153 ЗК України закріплює гарантії права власності на земельну ділянку, а тому власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами України.

Крім того, як зазначалося раніше, Земельний кодекс України в редакції від 13 березня 1992 року передбачав правову підставу припинення права власності на землю у разі використання землі не за цільовим призначенням. Водночас у ст. 29 ЗК України закріплювався порядок припинення права власності на землю і права користування земельною ділянкою. Ця стаття одночасно регулювала аналогічний порядок (процедуру) припинення прав незалежно від титулу приналежності землі.

В зв'язку з цим, на наш погляд, вирішення вказаної проблеми щодо правильного застосування санкцій спеціальної земельно-правової відповідальності необхідно вирішити на законодавчому рівні. Пропонуємо уточнити положення ст.143 ЗК України або внести зміни до ст. 140 ЗК України та передбачити процедуру припинення права власності у разі використання земельної ділянки не за цільовим призначенням шляхом доповнення ЗК України окремою статтею.

Одночасно потрібно вказати, що застосування в подальшому правового висновку ВП ВС у справі № 477/2330/18 щодо припи-

нення права власності на земельну ділянку у разі використання не за цільовим призначенням є проблематичним, оскільки відповідно до нової реакції ст. 20 ЗК України (встановлення та зміна цільового призначення земельних ділянок) суб'єкти приватної власності можуть самостійно змінити мету використання земельної ділянки. При цьому чинним законодавством не вимагається розроблення документації із землеустрою та прийняття рішень органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Лісова Т.В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.
2. Мірошніченко А.М. Земельне право України: підручник. Київ: Алерта. КНТ, ЦУЛ, 2011. 678 с.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 у справі № 477/2330/18. URL: [http // reyestr. court. gov.ua/ Review/ 109390160](http://reyestr.court.gov.ua/Review/109390160) (дата звернення: 29.09.2023).
4. Гордєєв В.І. Проблеми застосування окремих статей Земельного кодексу України. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України*: матер. міжнар.-практ. конф. (м. Київ, НУБП, 26 листопада 2021 р.). Київ: ФОП Гуляєва В.М, 2021. С. 167 – 170.
5. Земельне право: підруч. 3-те вид. доп. і перероб.; за ред. М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
6. Земельне право: підруч. /за ред. М.В. Шульги. Харків: Право.2013. 520 с.
7. Земельне право України: підруч. / за ред. М.В. Шульги. Київ: Юрінком Інтер.2004. 368 с.

Григор'єва Христина Антонівна,
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТАЛІСТЬ БІОМАСИ ТА БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ: ЧИ МОЖЛИВО ДОСЯГТИ?

Прийняття Директиви 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел (Renewable Energy Directive – RED I) надало потужний поштовх для розвитку біоенергетики не лише на території самого ЄС, але і в багатьох інших країнах – експортерах біопалива та біомаси. Дуже показовим у цьому є приклад України: якщо до видання RED I – до 2009 року – в нашій державі вирощували близько 600 тис тонн ріпаку щорічно, то вже у перший сезон дії європейської постанови врожай цієї культури в Україні зріс у п'ять разів та склав близько 3 млн тонн.

Однак таке стрімке зростання попиту та пропозиції на біомасу швидко спричинило негативні екологічні наслідки, зокрема, проявилось у прямих та непрямих змінах землекористування. Знадобилося десятиріччя для того, щоб виявити, проаналізувати та усвідомити цю специфічну біоенергетичну проблему. На основі зроблених висновків було скореговане законодавство. Зокрема, у 2018 році була прийнята Директива (ЄС) 2018/2001 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел (Renewable Energy Directive – RED II), якою були встановлені критерії сталості біомаси, спрямовані на мінімізацію негативних проявів біоенергетики. Нова Директива ознаменувала собою принциповий перегляд основних засад подальшого розвитку біоенергетики – не лише в ЄС, але й в країнах – донорах сировини, до яких відноситься і Україна. Якщо попередньою RED I встановлювалися два основні критерії сталості для біопалива (скорочення викидів парникових газів і *прямі зміни* у землекористуванні), то чинною RED II до критеріїв сталості додалися і *непрямі зміни* у землекористуванні.

Євроінтеграційні процеси вимагатимуть від України постійної адаптації до відповідних норм щодо сталості біопалива. Однак така адаптація не має зводитися до механічного дублюжу. Специфіка вітчизняних аграрних та земельних правовідносин може стати серйозним бар'єром для адекватної реалізації норм про критерії сталості біомаси та біопалива. Саме тому існує гостра потреба дослідити сучасні критерії сталості біомаси не лише теоретично, а крізь призму особливостей національних правовідносин.

Уникнення конкуренції із продовольчими та кормовими посівами. Відповідність цьому критерію відображається у динаміці розширення площ, зміні структури та співвідношення посівів. Однак його аналіз демонструє кілька специфічних рис, притаманних українським реаліям. Так, якщо європейський законодавець турбується передусім про уникнення чи зменшення територіальної конкуренції між енергетичними та сільськогосподарськими посівами, то в Україні в рамках даного критерію акцент доречно змістити в бік збереження родючості ґрунтів під час біоенергетичного виробництва. Це пояснюється наболілою та досі невирішеною проблемою дотримання сівозмін.

Аналіз судової практики останніх років вказує на домінування підходу, за якого порушення сівозміни не є самодостатньою підставою для ідентифікації правопорушення – має доводитися факт нанесення шкоди власнику чи землекористувачу внаслідок зниження родючості земельної ділянки, спричиненого порушенням сівозміни. При цьому прямих обов'язків щодо проведення обґрунтованих сівозмін чи дотримання співвідношення посів земельне законодавство не містить.

Враховуючи таке об'єктивне тло, слід усвідомлювати, що стимулювання біоенергетики (шляхом спеціальних програм, правових механізмів або ж внаслідок ринкових важелів таких, як зростання попиту) спричинить додаткове навантаження на екологічну складову вітчизняного землекористування. У зв'язку з цим для України будь-які протекційні правові ініціативи щодо біоенергетики мають бути ретельно оцінені крізь призму національних особливостей аграрно-земельного устрою.

Не менший вплив на ці відносини чинить і війна. В умовах ведення бойових дій на території України порушення сівозмін

значно частішають, адже на перший план виходять питання рентабельності, вартості насіння, засобів захисту рослин, обробітку, логістики тощо. Агробізнес намагається вижити за складних умов воєнної нестабільності, але це відсуває на задній план екологічні вимоги щодо збереження ґрунтів. Дана проблема вже загострюється та вимагає адекватного реагування. Зокрема, протягом воєнного сезону 2022-2023 року посіви під ріпаком уже збільшилися.

Тобто в Україні перший критерій сталості біопалива ризикує залишитися декларативною нормою через відсутність необхідних правових та інституційних механізмів впорядкування сівозмін та співвідношень продовольчих, кормових та енергетичних посівів.

Використання земель, які не були задіяні у сільськогосподарському виробництві. Одним із дієвих та вигідних шляхів відновлення деградованих ґрунтів може послужити використання таких земель у біоенергетичному виробництві. При цьому отримана біомаса задовольняє критерії сталості, адже не «відбирає» землі у сільського господарства. Паралельно відбувається найважливіше – відновлення та оздоровлення деградованих ґрунтів. Така ідея виглядає дуже привабливо, але при більш детальному вивченні вітчизняного досвіду виникають питання.

Незважаючи на наявність необхідної нормативно-правової бази, реальний процес відновлення деградованих земель шляхом консервації демонструє складнощі. Наприклад, досить показовою є ситуація, яка стала основою для низки подібних судових справ. Так, на підставі висновків науково-дослідного інституту наказами Головного управління Держгеокадастру затверджувалися робочі проекти землеустрою щодо консервації деградованих та малопродуктивних земель державної власності. Однак при цьому відповідні накази не потягли за собою необхідних юридичних наслідків: інформація про консервацію земельних ділянок не вносилася до Державного земельного кадастру, не проводилося жодних реальних заходів із відновлення цих земель. Така неоднозначність створила передумови для подальших правопорушень, а саме: «законсервовані на папері» землі через кілька років передавалися у власність приватним особам (наприклад, для ведення особистого селянського господарства). Незважаючи на те, що такі земельні ділянки не піддавалися жодним реальним заходам відновлення,

попереднє затвердження проєктів їх консервації стало підставою для визнання наступних угод та актів управлінських органів щодо таких земельних ділянок недійсними.

Подібні ситуації висвітлюють одразу дві проблеми, характерні для вітчизняних земельних відносин: щодо декларативності заходів відновлення земель та щодо низької ефективності гарантій прав на землю. Звичайно, постає питання, чому з'явився такий комплекс проблем. З одного боку, процес деградації земель та ґрунтів стрімко прогресує, а з іншого – відновлення цих природних ресурсів у рамках консервації вимагає коштів, і цей тягар лягає саме на власника. Зокрема, заліснення, догляд за насадженнями, проведення інших технічних робіт на законсервованих землях є досить фінансово затратними. Не дивно, що власники не зацікавлені у добровільному покладенні на себе таких обов'язків. Можливість заліснення законсервованих земель деякими енергетичними рослинами здатна підвищити привабливість таких земель з точки зору їх відновлення. При цьому варто визнати, що сучасне земельне законодавство не пристосоване до «біоенергетичного» способу відновлення деградованих земель. Саме тому цілком реальним може стати визнання проведеного заліснення енергетичними рослинами порушенням режиму «припинення господарського використання» законсервованої земельної ділянки.

Невикористання земель з високим вмістом вуглецю (земель колишніх лісів, боліт тощо). У світі основні біоенергетичні баталії протягом останніх кількох років розгорнулися навколо тих земель, які характеризуються високим вмістом вуглецю. Для України цей критерій сталості біомаси не є критичним чи пріоритетним, оскільки зменшення площі лісів та осушення водно-болотних угідь у нашій державі здебільшого не пов'язані з потребами біоенергетики.

Отже, аналіз основних критеріїв сталості крізь призму вітчизняних правових особливостей продемонстрував низку нюансів, які здатні суттєво вплинути або навіть суттєво спотворити відповідні положення європейських норм у випадку їх механічного переносу до українського законодавства.

На нашу думку, у зв'язку з наявністю об'єктивних особливостей національного законодавства та правозастосування у сфері використання та охорони земель, запровадженню будь-яких правових

механізмів по регулюванню (стимулюванню) біоенергетики має передувати проходження спеціального ризик-тесту, тобто аналіз за допомогою таких основних питань: 1) чи стимулює норма права (прямо чи побічно) розширення площ під посівами енергетичних культур на продуктивних землях? 2) чи передбачені дієві правові заходи щодо забезпечення дотримання оптимальних сівозмін (наприклад, державна підтримка розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь)? 3) чи забезпечені умови для реального відновлення деградованих і малопродуктивних земель шляхом їх консервації у випадку, якщо такі землі будуть використовуватися для вирощування енергетичних рослин (чи створені передумови для науково обґрунтованого прогнозування короткострокових та довгострокових наслідків для таких земель)? [1]

Урахування національного контексту під час становлення біоенергетичного законодавства України – надзвичайно важлива передумова ефективності такого законодавства.

Список використаних джерел:

1. Григор'єва Х. А. Юридичні критерії сталості біопалива: земельні, екологічні та кадастрові виклики для України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 6.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 74/0360 від 01.05.2023 року)

Данілік Дар'я Михайлівна,
*кандидатка юридичних наук, асистентка
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТАМИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Землі сільськогосподарського призначення є унікальним природним ресурсом, основою економічного розвитку держави та матеріального добробуту Українського народу.

Земельний кодекс України визначає землями сільськогосподарського призначення «землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей» (ч.1 ст. 22). Основною метою їх використання виступає виробництво продукції сільського господарства.

Принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення знайшов своє спеціальне закріплення у ст. 23 ЗК України. Головним його змістом є норма про те, що «землі, придатні для потреб сільського господарства (крім самозалісених земель), повинні надаватися насамперед для таких цілей: 1) ведення сільського господарства; 2) ведення лісового господарства; 3) створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.» (ч. 1 ст. 23).

Для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та електронних комунікаційних мереж, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. (ч. 3 ст. 23 ЗК України).

Отже землі сільськогосподарського призначення виступають основним засобом виробництва та територіальним базисом для ведення сільськогосподарської діяльності суб'єктами агробізнесу.

Реалії ж сьогодення, які зумовлені збройною агресією з боку російської федерації, дають підстави стверджувати, що значна кількість сільськогосподарських угідь використовується не за цільовим призначенням. Сільськогосподарські угіддя будучи найважливішою групою зі складу земель сільськогосподарського призначення – використовуються, наприклад, для ведення бойових дій, забруднені вибухонебезпечними предметами та ін. В подальшому на таких землях буде проводитись розмінування та застосування заходів по їх відновленню.

Як слушно підкреслюється в літературі, одними із першочергових заходів відновлення у цьому випадку буде застосування таких заходів відновлення земель, як детоксикація та консервація техногенно забруднених земель насамперед шляхом заліснення. Ефективним вбачається застосування фіторе mediaції шляхом вирощування певних видів рослин, корені яких здатні поглинати небезпечні речовини [1, с. 100]. Автор наголошує, що вирощування сільськогосподарських культур на таких земельних ділянках та їх подальше вживання буде залишатися небезпечним для здоров'я людини впродовж тривалого періоду часу.

Тому довготривалий процес відновлення зазначених вище земель та їх розмінування виступає однією із основних проблем ведення сільськогосподарської діяльності на сьогодні.

Як свідчить практика, там де це можливо, аграрії вимушені самостійно займатися розмінуванням земель сільськогосподарського призначення для того, щоб хоч б частково відновити свою роботу. Вражаючим прикладом є обкатка полів, що проведена саморобною розмінувальною машиною на базі трактора ХТЗ Т-156 з дистанційним управлінням.

Крім того, бойовими діями спричинено знищення та/або пошкодження великої кількості рухомого та нерухомого майна, що значно ускладнює процес відновлення роботи сільськогосподарських товаровиробників. Понесені збитки та неoderжані доходи, подекуди, можуть становити більш ніж 800 тис. доларів на одному не великому підприємстві. Процес правового забезпечен-

ня відшкодування зазначених вище збитків ще триває. Все що залишається аграріям це тільки рахувати збитки, збирати докази та чекати на справедливу компенсацію.

Прострочені фінансові зобов'язання по кредитах та лізингам унеможливають рекредитування та отримання нових кредитів або позик у банках, що є вкрай необхідним для функціонування суб'єктів агробізнесу в умовах війни. Передбачена фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, яка закріплена у ст. 13 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», на практиці практично не реалізується. Як зазначається в літературі, однією із причин ускладненої реалізації норм вищезгаданого Закону щодо фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів є недостатність коштів, виділених на таку підтримку, або не ефективний їх розподіл. Недостатність коштів може призвести до недостатньої підтримки суб'єктів господарювання або до того, що потрібні кошти не дійдуть до цільових бенефіціарів [2, с. 211].

Ті аграрії, які ще до початку війни встигли отримати кредити на посівну компанію на сьогодні не можуть їх віддати банкам. Закуплені матеріали або були знищені під час бойових дій, або просто розграбовані. А засіяні ще восени поля з озимими культурами або були спалені, або так і залишилися не зібраними через бойові дії. В іншому випадку, ті аграрії що і здійснили посівну компанію, наразі не можуть віддати кредити бо є проблеми з реалізацією зібраного врожаю та ін.

Таким чином, необхідно зазначити, що окреслені вище проблеми використання земель сільськогосподарського призначення суб'єктами агробізнесу в умовах війни значно ускладнені. Держава намагається підтримати сільськогосподарських товаровиробників в умовах воєнного стану, але цього нажаль не достатньо. Аграрії нині потребують, у першу чергу, фінансової підтримки, пришвидшення темпів роботи по розмінуванню сільськогосподарських угідь та ін. Податкова, кредитна та страхова підтримки повинні стати більш доступними для сільськогосподарських товаровироб-

ників, які здійснюють свою діяльність на територіях де велися або ведуться бойові дії.

Список використаних джерел:

1. Лісова Т.В. Сучасний стан земель: нові виклики та загрози. *Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз* : матер. круг. ст. присвяченого 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора Вовка Ю. О. (м. Харків, 12 травня 2023 року) / за заг. ред. А. П . Гетьмана. Харків : Право. 2023. С. 99-101.

2. Земко А.М. Кредитування аграрних товаровиробників: проблеми законодавчого забезпечення. *Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз*: матер. круг. столу, присвяченого 100-річчю з дня народження докт. юрид. наук, проф. Вовка Ю.О. (м. Харків, 12 трав. 2023 р.) / за заг. ред. А. П . Гетьмана. Харків: Право. 2023. С. 208-212.

Єрмоленко Володимир Михайлович
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СУЧАСНОГО АГРОБІЗНЕСУ: СТАН І ПРИМАРНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Цивілісти ще двадцять років тому рахували кооперативи кооперативними товариствами [1, с. 123], а колективні та орендні підприємства, втім як і фермерські господарства, корпоративними підприємствами, які не входять до системи підприємницьких товариств згідно з ЦК, але є самостійними організаційно-правовими формами відповідно до ГК [1, с. 205]. Із наведеного видно, що значну перешкоду для реальної цивілістичної експансії становив ГК України, який йшов у розріз із ЦК України. Разом з тим, таких теоретичних уявлень виявилось замало і цивілістичне наукове товариство перейшло до активних дій по законодавчій корпоратизації зазначених організаційно-правових форм, зокрема задіяних в аграрному виробництві. Першим таким кроком є запровадження ще у 2020 році підп. 2 п. 3 Прикінцевих і перехідних положень Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [2], якими було розширено визначений ч. 1 ст. 84 ЦК України перелік так званих підприємницьких товариств за рахунок сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань, що автоматично віднесло їх до юридичних осіб корпоративного типу. Однак і цього виявилось замало на шляху до повної корпоратизації виробничої сфери країни. Тому буквально через рік було здійснено наступний крок у вигляді розробки і передачі на розгляд парламенту сумнозвісного законопроекту 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [3], суб'єктами

подання якого стали понад 130 народних депутатів, що вже само по собі є унікальним і поки що безпрецедентним явищем. Головні моменти цього досить об'ємного законопроекту, який охоплює понад 40 сторінок стандартного текстового формату, можна звести до таких концептуальних питань, які набувають для агросфери доленосного значення: 1) припинення ГК України; 2) вилучення із законодавчого обігу поняття підприємства як суб'єкта права з поступовою протягом п'ятирічного періоду корпоратизацією усіх існуючих організаційно-правових форм, тобто їх перетворенням в господарські товариства, а щодо державних і комунальних підприємств – з їх подальшою приватизацією.

Особливу загрозу це несе безпосередньо фермерським господарствам, на що вже зверталось увагу на аграрній панелі попереднього VI Харківського міжнародного юридичного форуму [4], на якому були присутні представники фермерських господарств і їх об'єднань. Тим не менш, жодних кроків по захисту фермерства як основоположного суб'єкта аграрного права, здійснено не було. Навіть Асоціація фермерів та приватних землевласників України як громадська організація, створена самими фермерами для захисту своїх інтересів, так і не спромоглась на належні протестні дії. Тому вже 12 січня 2023 року законопроект 6013 був прийнятий парламентом за основу з пролонгацією строку підготовки для нібито усунення висловлених зауважень для передачі до другого читання. На жаль, не дивлячись на досить активне громадське обговорення, зокрема у Верховному Суді у березні 2023 року [5], з повним несприйняттям науковою та суддівською громадськістю, а також представниками центральних державних органів, жодних змін до цього законопроекту внесено не було.

Після прийняття проекту за основу включився час для можливості подання електронної петиції для вето закону Президентом України. Рішення про звернення до Президента України було прийнято на розширеному засіданні ради Кобеляцької районної громадської організації «Асоціація фермерів та приватних землевласників» 19 травня 2023 року і за підписом голови ГО «Асоціація фермерів та приватних землевласників» було передано до Офісу Президента для реєстрації протестного голосування, однак набрало з необхідних 25 тисяч лише 1796 голосів [6].

За довоєнними статистичними даними в Україні нараховувалося понад 48 тис фермерських господарств, загальна кількість членів яких невідома, але за логікою вона щонайменше у декілька разів перевищує число господарств, а тому надає можливість досить легко досягти необхідного голосового кворуму лише за рахунок «фермерських» голосів. Зважаючи на перспективу залучення інших небайдужих верств населення, набрання необхідної кількості голосів є реальним. Між тим, ця подія не набрала належного розголосу навіть серед фермерів, багато з яких просто не чули про це, що свідчить про відсутність необхідної комунікації між фермерською громадською організацією та її членами. Складається враження, що «Асоціація фермерів та приватних землевласників» функціонує не заради спільного позитивного результату, а для успішного звіту про виконання певних заходів.

Як наслідок, питання законопроекту 6013 було включено 5 вересня 2023 року до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, тобто поточної сесії, для розгляду в другому читанні [7], причому не зважаючи на конструктивну критику, у первісному незмінному стані. А це означає, що він буде незабаром прийнятий, внаслідок чого відкриються примарні перспективи для суб'єктів аграрного права з реальною загрозою припинення безпосередньо аграрного права та подальшим його злиттям з цивільним правом. Але більше турбує доля самого фермерства, яке справді наразі є основою аграрного ладу України. Для захисту фермерів від зазіхань псевдореформаторів від цивілістики мабуть дійсно прийшов час повернутись до ідеї закріплення цієї ролі фермерства у ст. 41 Конституції України і тим назавжди його захистити. Для порівняння варто навести приклад США як однієї з «найкорпоративізованиших» країн світу, але в якій поряд з корпоративними успішно функціонують й інші організаційно-правові форми, зокрема фермерські господарства, що є своєрідним показовим еталоном для решти країн. При цьому, це не єдиний приклад плюралістичного відношення до суб'єктів аграрного господарювання, поширеного у всьому цивілізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. Київ: Аста, 2004. 328 с.
2. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 р. № 819-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n340> (дата звернення: 19.09.2023).
3. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проект Закону України від 09.09.2021 р. № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 10.09.2023).
4. Єрмоленко В.М. Правові проблеми фермеризації як основи забезпечення продовольчої безпеки. *Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти*: зб. матер. та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського Міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т.В. Курман, В.П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. С. 37–41.
5. У Верховному Суді обговорили реформу господарського судочинства. URL: <https://amcu.gov.ua/news/u-verhovnomu-sudi-obgovorili-reformu-gospodarskogo-sudochinstva> (дата звернення: 10.09.2023).
6. Про накладення вето на проект Закону 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/194152> (дата звернення: 10.09.2023).
7. Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 05.09.2023 р. № 3369-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3369-IX#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

Заверюха Марина Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного,
земельного та екологічного права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ ПІД ЧАС ВИРОБНИЦТВА БІОМАСИ

Незважаючи на всі переваги біоенергетики, не можна ігнорувати проблему погіршення стану ґрунтів внаслідок надмірного збільшення посівних площ під енергетичні культури, що негативно впливають на якість земель. Саме тому підвищення попиту на біомасу як джерело енергії може породжувати ризик виснаження земельних ресурсів. Україна має значний земельно-ресурсний потенціал і незалежно від того, в якій формі власності перебувають земельні ділянки, держава здійснює функції, які охоплюються загальним поняттям організації раціонального екологічно збалансованого використання землі.

Загалом виробництво біомаси пов'язують із використанням земель сільськогосподарського призначення. Так, ст. 36 Закону України «Про охорону земель» передбачено, що охорона земель при здійсненні господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення забезпечується на основі реалізації комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб. Відповідно до ст. 37 даного закону на землях сільськогосподарського призначення може бути обмежена діяльність щодо вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їх вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій, розорювання сіножатей, пасовищ, використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земельних ділянок, необґрунтовано інтенсивного використання земель [1]. За вірним твердженням І. Є. Чумаченко, наведені положення Закону України «Про охорону земель» носять загальний характер та не мають реального

регулятивного впливу на відносини щодо охорони земель сільськогосподарського призначення при виробництві біомаси. Одним з основних способів раціонального використання таких земель має стати дотримання сільськогосподарськими товаровиробниками сівозмін при вирощуванні сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива та використанні земель сільськогосподарського призначення [2, с. 124].

Дискусійним у доктрині залишається питання можливості вирощування енергетичних культур на землях із низькою родючістю. Зокрема до таких земель відносять деградовані та малопродуктивні земельні ділянки. Використання малопродуктивних земель для вирощування біоенергетичних культур може стати одним із пріоритетів державної аграрної політики України. Закладка плантацій багаторічних біоенергетичних рослин на малопродуктивних та схильних до ерозії землях сприятиме відновленню їх родючості та забезпечить стале надходження високоякісної сировини для виробництва різних видів біопалива [3, с. 7]. З огляду на це, фахівці рекомендують обирати під ці культури земельні ділянки, непридатні або малоприсадибні для ведення сільського господарства [4, с. 49]. Тобто ті, які зазвичай мають бути законсервовані. За інформацією Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, при використанні, наприклад, 4 млн га таких малородючих земель для вирощування енергетичної верби, тополі, міскантусу тощо, подальшій їх переробці для спалювання в котлах, можна досягти заміщення близько 20 млрд м³ газу щорічно. Агентство підтримує їх повномасштабне використання за відповідним призначенням для збільшення обсягів заміщення природного газу біомасою [5]. З юридичної точки зору, А. В. Пастух пропонує визнати вирощування енергетичних культур на деградованих і малопродуктивних землях, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, заходом з їх консервації [6, с. 18]. Проте варто відзначити, що цілі виробництва рослинної біомаси можуть не співпадати з цілями консервації земель, які за певних умов є пріоритетом для сталого розвитку, тому при використанні малопродуктивних чи деградованих земельних ділянок слід в першу чергу піклуватися про те, щоб їх використання не

завдало ще більшої шкоди землям, і час їх консервації не став ще тривалішим.

Як висновок, можна визначити, що слід на законодавчому рівні вирішити питання можливості вирощування енергетичних культур на деградованих та малопродуктивних земельних ділянках і внести відповідні зміни до нормативно-правових актів, де визначити, які саме земельні ділянки можуть використовуватися і які саме енергетичні культури сприятимуть відновленню їх родючості та забезпечать стале надходження високоякісної сировини для виробництва різних видів біомаси.

Список використаних джерел:

1. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

2. Чумаченко І. Є. Еколого-правові вимоги та запобіжники, що забезпечують охорону земель та ґрунтів під час виробництва біомаси. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 122 – 125.

3. Роїк М. В., Ганженко О. М. Агроекологічні аспекти сталого розвитку біоенергетики. *Біоенергетика*. 2020. № 1. С. 4 – 7.

4. Гелетуха Г., Драгнєв С., Кучерук П., Матвєєв Ю. Практичний посібник з використання біомаси в якості палива у муніципальному секторі України (для представників агропромислового комплексу). Київ: Програма розвитку ООН, 2017. 70 с.

5. Вирощування енергетичних культур в Україні є важливою складовою у напрямку заміщення газу. URL: <https://www.sae.gov.ua/uk/news/1209> (дата звернення: 06.09.2023 року)

6. Пастух А. В. Правове регулювання вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2017. 18 с.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (Договір про виконання наукового дослідження і розробки за рахунок грантової підтримки 74/0360 від 01.05.2023)

Кайдашов Віталій Сергійович
кандидат юридичних наук, адвокат,
керуючий партнер Адвокатського об'єднання «вСуді»

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОРАДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ

На жаль, кожна сфера нашого з вами життя наразі пов'язана із війною.

Родина, побут, навчання, робота – на все це впливають бойові дії, що тривають в Україні. І звісно ж, такі бойові дії мають вплив і на загальнодержавні процеси у всіх галузях економіки, у т.ч. і в її аграрному секторі.

Однак вже сьогодні слід замислюватися над тим, як має виглядати повоєнний план відновлення сільського господарства в Україні та які саме кроки цей план може містити.

Як зазначають учасники програми «Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення» (дослідницький проект, ініційований ІСАР “Єднання” та виконаний Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», який реалізується ІСАР “Єднання” у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД), Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) та Агентством США з міжнародного розвитку (АМР США)), *«вибудована владою архітектура управління відновленням несе ризик концентрації зусиль та фокусу уваги суто на фізичній відбудові, тоді як розвиток регіональної політики може бути суттєво сповільнений. Це, в свою чергу, може призвести до централізації процесу повоєнного відновлення, згортання децентралізації та значному сповільненні розвитку регіональної політики».*

Дійсно, наразі органи державної влади здебільшого змушені приділяти увагу державним реальним секторам економіки через пріоритетність завдань обороноздатності держави, однак навіть незважаючи на повномасштабне вторгнення в Україну вже ініцій-

овані й окремі (здебільшого міжнародні) програми підтримки приватного бізнесу, у т.ч. і з надання послуг.

У свою чергу, чи не єдиною галуззю, щодо якої ми не помітили повоєнних програм з підтримки, планів відновлення або концепцій розвитку – це сільськогосподарська дорадча діяльність.

Я впевнений, що чимало з присутніх має лише поверхневе уявлення про цю сферу, що, на нашу думку, свідчить про незначний рівень її розвитку та популяризації, хоча насправді дорадча діяльність почала врегульовуватися досить давно.

Так, ще у 2004 році на законодавчому рівні був запроваджений інститут сільськогосподарського дорадництва в Україні.

Зокрема, у Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» визначено, що сільськогосподарська дорадча діяльність (далі - дорадча діяльність) – це сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства.

Сторонньому спостерігачеві може здатися, що дорадча діяльність – це суміш підрядних послуг, пов'язаних із профільним навчанням та бухгалтерським й юридичним супроводом. І насправді це не буде далеко від правди, адже якогось чіткого регулювання (наприклад, визначені види дорадчих послуг) чи реального сприяння (як-то програми або концепції розвитку) на загальнодержавному рівні майже не існує.

Підвищення рівня освіченості серед сільськогосподарських виробників, у т.ч. і їх навчання базовим знанням та навичкам у юридичній сфері, є пріоритетом у переважній більшості держав світу. У значній мірі успішність діяльності сільськогосподарського виробника залежить від того, чи має він можливість використовувати новітні знання, а також чи дозволяють державні механізми їх застосовувати.

На нашу думку, саме сільськогосподарське дорадництво і є тим інститутом, що покликаний вирішувати такі проблеми. У свою чергу, підвищення рівня знань населення або ж навчання відповід-

ним базовим навичкам може бути покладено саме на сільськогосподарських дорадників, які надають відповідні послуги.

Проте задля досягнення цих результатів слід, перш за все, створити умови для реальної роботи й постійного розвитку осіб, які надають відповідні дорадчі послуги (індивідуальні сільськогосподарські дорадники або дорадчі служби, що створюються згідно зі згаданим вище законом).

Чинне законодавство визначає фактично трьох суб'єктів надання дорадчих послуг:

- сільськогосподарська дорадча служба (далі - дорадча служба) - юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, структурний підрозділ аграрного навчального закладу, науково-дослідної установи, які внесені до Реєстру дорадчих служб, здійснюють дорадчу діяльність, у складі яких працює не менше трьох дорадників, які пройшли реєстрацію відповідно до законодавства і внесені до Реєстру дорадників;

- сільськогосподарський дорадник (далі - дорадник) - фізична особа, яка на професійній основі проводить дорадчу діяльність, склала кваліфікаційний іспит та одержала кваліфікаційне свідоцтво і внесена до Реєстру сільськогосподарських дорадників та сільськогосподарських експертів-дорадників (далі - Реєстр дорадників);

- сільськогосподарський експерт-дорадник (далі - експерт-дорадник) - фізична особа, яка проводить дорадчу діяльність не на постійній основі, має достатній фаховий рівень та одержала кваліфікаційне свідоцтво відповідно до вимог законодавства і надає дорадчі послуги на запит дорадчих служб та дорадників і відповідає вимогам, передбаченим цим Законом. Експертами-дорадниками є працівники закладів науки та освіти, інші вузькоспеціалізовані фахівці, які внесені до Реєстру дорадників.

Наразі майже всі дорадчі служби об'єднані в Національній асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ). Серед основних завдань вказаної асоціації є, зокрема, сприяння провадженню освітньої діяльності для сільського населення та сільськогосподарських товаровиробників, інших осіб із питань менеджменту, маркетингу, права, екології, застосування сучасних технологій та з інших питань, що пов'язані із сільськогосподар-

ською дорадчою діяльністю. Саме вказана організація сьогодні є «локомотивом» розвитку цієї сфери і, на нашу думку, органам державної влади та місцевого самоврядування слід поглибити співпраці с Асоціацією.

Якщо ж говорити про необхідність дорадництва як такого та його вплив на аграрну сферу економіки України, слід зазначити таке.

На нашу думку, розвиток дорадництва має полягати у якнайбільшій індивідуалізації вказаного інституту. Сільськогосподарський виробник – це, здебільшого, окрема людина чи родина, які мають свої власні особливості побуту, ставлення до людей, способи ведення бізнесу тощо.

На відміну від державного впливу та регулювання, результатом надання дорадчих послуг є рекомендації, які не мають імперативного характеру за юридичною силою, проте повинні суворо відповідати певним стандартам в частині механізмів та умов до їх розроблення.

Дорадництво – це, перш за все, вплив на конкретну людину та її свідомість, а не на сферу знань, суспільство, бізнес чи сектор економіки. І через те, що впровадження чи ігнорування відповідних рекомендацій дорадників має відносно швидкий результат (підвищення врожайності, покращення якості товару, збільшення обсягів отриманих субвенцій чи грантів тощо), дорадництво є вкрай гнучким та ефективним механізмом повоєнного відновлення аграрного сектору України. Освічений сільськогосподарський виробник не буде чекати на якісь актуальні роз'яснення щодо порядку його дій у певних соціальних умовах. Він самостійно адаптує свою діяльність, при цьому така адаптація буде відбуватися не «під сьогодні», а «під завтра».

Не буде перебільшенням якщо ми зазначимо, що сільськогосподарське дорадництво – це принципово новий мотиваційний підхід, завдяки якому:

- виробник буде зацікавлений у покращенні своїх знань для збільшення обсягів власних грошових надходжень;
- сільськогосподарський дорадник буде зацікавлений у підвищенні власної кваліфікації задля збільшення своєї клієнтської бази;

- держава отримає більше бюджетних надходжень через збільшення доходів платників податків;
- кількісне збільшення товарообігу сільськогосподарської продукції буде впливати на стан забезпечення продовольчої безпеки держави, обсяг та кількість експортних та імпорتنих операцій;
- покращиться так званий «інвестиційний клімат» країни.

І цей перелік позитивних наслідків розвитку інституту дорадництва не є вичерпним.

З точки зору юриспруденції наразі існує базовий законодавчий акт, що вносить цю сферу діяльності, проте відсутнє локальне регулювання на кшталт Стандартів надання дорадчих послуг (за аналогією із Правилами адвокатської етики або Стандартами якості надання безоплатної вторинної правової допомоги). На нашу думку, існування такого документу дозволить не лише оцінювати якість наданих дорадчих послуг (не з метою позбавлення дорадника відповідного свідоцтва, а задля оптимізації його роботи!), а й створити умови для якнайкращого захисту інтересів сільськогосподарських виробників, що матиме позитивний результат для розвитку Держави як такої.

Зміст цього документу можуть складати положення щодо покрокових дій дорадника та його клієнта у стандартних (найпоширеніших) ситуаціях (аналог «дорожньої карти»); посилання на нормативні й інші акти, якими врегульовані відповідні дії; перелік документів, що мають складатися/укладатися в межах вчинення певної дії тощо.

Найголовнішим є те, що будь-який регулюючий документ у сфері надання дорадчих послуг не повинен мати імперативного характеру та механізмів примусового впливу на учасників таких правовідносин. Дорадча діяльність – це не засіб впливу держави на аграрний сектор економіки, а механізм допомоги. Участь держави в цьому секторі повинна відбуватися через удосконалення законодавчого регулювання, участь у міжнародних проектах, надання фінансової підтримки тощо.

Як висновок зазначимо, що не потрібно чекати закінчення бойових дій. Війна впливає на психіку людей, спотворюючи її сприйняття як сьогодення, так і майбутнього. Метою дорадництва є не підвищення врожайності сільськогосподарської продукції, а осо-

бистий розвиток виробника такої продукції. І як із будь-яким навчанням тут також діє принцип: чим раніше та якісніше відповідний процес буде розпочато, тим швидше та якісніше буде його результат.

Коваленко Тетяна Олександрівна
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КУЛЬТИВУВАННЯ РОСЛИН РОДУ КОНОПЛІ (CANNABIS) ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Війна в Україні істотно вплинула на психічно-емоційний стан як дорослих, так і дітей, які втратили відчуття безпеки та віру в майбутнє. Пережитий травмуючий досвід, як наслідок війни, може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу.

Посттравматичний стресовий розлад (далі - ПТСР) – це крайня реакція на сильний стресор, що загрожує життю людини. До основних ознак, що визначають наявність ПТСР у дорослих, відносять: напливи нав'язливих спогадів про небезпечні для життя ситуації, учасником яких була людина; травмуючі сновидіння з кошмарними сценами пережитих подій, порушення сну; невпевненість через страх, і як наслідок – відкладання прийняття рішень, неконтактність з оточуючими; надмірна втома, дратівливість, депресивні стани, головні болі, нездатність сконцентрувати увагу на чомусь тощо [1]. Внаслідок всього вищезазначеного може виникнути схильність до антисоціальної поведінки (алкоголізм, наркотична залежність, надмірний цинізм).

Серед найбільш сильних чинників, які можуть спровокувати ПТСР, є війна, яку розв'язала російська федерація проти України, зокрема полон, катування, навальний обстріл ворогом, оточення, спостереження за подією насильницької смерті когось, фізичне або сексуальне насильство, терористичні атаки, серйозні поранення та перебування у реанімації. За рік від початку повномасштабного вторгнення росія випустила майже 5 тисяч ракет по території

України [2]. За даними ООН станом на серпень 2023 р. з 24 лютого 2022 року зафіксовано 9369 випадків загибелі та 16 646 поранень українців через повномасштабну війну [3]. Українські втрати військових оцінюють у близько 70 000 убитих і від 100 000 до 120 000 поранених [4].

Як знеболювальний препарат при великих фізичних та фантомних болях в області поранення, за призначенням лікаря може використовуватися медичний канабіс. Препарати на основі медичного канабісу також пом'якшують неприємні/травмуючі спогади з фронту, що знижує інтенсивність проявів ПТСР. За даними МОЗ, таких препаратів зараз потребують понад 2 мільйони українців, і війна призводитиме до зростання кількості людей з психічними проблемами.

В грудні 2020 року Комісія ООН з наркотичних засобів прийняла рішення виключити медичну марихуану та її похідні з найнебезпечнішої категорії наркотиків. З 53 країн-членів 27 проголосували «за» це рішення, включаючи США та ЄС. Таке рішення ООН базувалося на відповідних рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), які вона направила в ООН в січні 2019 року.

Чинний Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», який був прийнятий ще 15 лютого 1995 року, забороняє будь-яку діяльність щодо канабісу, смоли канабісу, екстрактів і настоек канабісу, тетрагідроканабінолу (далі – ТГК), які віднесені до особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин, обіг яких заборонено, відповідно до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. № 770. Водночас необхідно враховувати, що після широкомасштабного воєнного вторгнення росії на територію нашої держави стала критичною потреба у застосуванні медичного канабісу військовослужбовцями, які отримали тяжкі тілесні ушкодження, зокрема, втратили кінцівки або отримали ПТСР. Так, з початку 2022 року кількість осіб з інвалідністю в Україні значно зросла. Якщо на початку минулого року налічувалося 2 725, 8 тисяч осіб з інвалідністю, то станом на 1 квітня 2023 року – вже 2 893, 6 тисяч осіб. Майже 168 тисяч українців отримали інвалідність за час широкомасштабної військової агресії росії проти України [5].

Згідно з Єдиною конвенцією про наркотичні засоби 1961 року, сторони, які її ратифікували, зобов'язані обмежувати обіг будь-яких наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів лише медичними і науковими цілями, в тому числі шляхом запровадження ліцензування такої діяльності з метою контролю за обігом, однак, не зобов'язані забороняти їх використання в зазначених цілях, а також у промисловості. Аналогічні положення містяться й в інших ратифікованих Україною конвенціях у цій сфері. Як показує міжнародний досвід, такі провідні країни як Фінляндія, Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Словаччина та інші мають чіткі законодавчі приписи, спрямовані на регулювання виробництва та обігу канабісу в медичних цілях.

Відповідно до ст. 405 Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання щодо гармонізацію національного законодавства з регуляторними актами ЄС, що визначені у Додатку XXXVIII до Угоди. Одним з таких регуляторних актів є Регламент Ради (ЄС) № 1307/2013, що встановлює вимоги до гранично допустимого вмісту ТГК на рівні 0,2% в промислових коноплях.

В червні 2023 року президент України Володимир Зеленський, виступаючи в парламенті України, висловився за необхідність легалізації медичного канабісу та розвиток в Україні галузі ментальної та фізичної реабілітації. З метою створення умов для лікування ПТСР в липні 2023 року Верховна Рада України прийняла за основу проект закону «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» (№ 7457) [6].

Зазначеним законопроектом пропонується дозволити обмежене виробництво та обіг канабісу, смоли канабісу, екстрактів і настоек канабісу, а також ТГК (його ізомерів та їх стереохімічних варіантів) для їх використання в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності. Зокрема, в проекті закону врегульовані питання вирощування коноплі як для медичних, так і для промислових цілей. Так, коноплі для медичних цілей – це

рослини роду коноплі (*Cannabis*), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, що належать до групи культур лікарських рослин та включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які використовуються для виробництва (виготовлення) лікарських засобів, вміст концентрації тетрагідроканабінолу у висушеній соломі яких перевищує 0,3 відсотка. Коноплі для промислових цілей – це рослини роду коноплі (*Cannabis*), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, що належать до групи культур сільськогосподарських рослин, які використовуються в технічних цілях, вміст концентрації тетрагідроканабінолу у висушеній соломі яких не перевищує 0,3 відсотка.

Аналізованим законопроектом пропонується внести зміни до списку № 3 таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів рослини роду коноплі (*Cannabis*), які культивуються (вирощуються), та привести у відповідність відсоток вмісту концентрації тетрагідроканабінолу до 0,3 відсотка, а також доповнити таблицю I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів списком № 4 рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких допускається для медичних цілей, включивши до нього рослини роду коноплі (*Cannabis*), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, вміст концентрації тетрагідроканабінолу у висушеній соломі яких перевищує 0,3 відсотка, і які використовуються для виробництва (виготовлення) лікарських засобів.

Згідно законопроекту № 7457 культивування конопель для медичних цілей, включених до списку № 4 таблиці I Переліку, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для медичних цілей, здійснюється відповідно до вимог належної практики культивування та збирання вихідної сировини рослинного походження.

Діяльність з культивування та (або) використання конопель для медичних цілей може здійснюватися юридичними особами незалежно від форми власності за наявності відповідної ліцензії у межах квот, визначених Кабінетом Міністрів України. Гранично допустимий вміст наркотичних речовин у рослинах встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу

виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу. Контролюватиме вирощування та обіг медичного канабісу Національна поліція України.

Аналізованим законопроектом передбачається звільнення юридичних осіб - власників ліцензії на здійснення діяльності з посіву та вирощування, а також переробки конопель для промислових цілей, від обов'язку вживати заходів для забезпечення встановленого законодавством режиму охорони посівів, місць зберігання і переробки таких рослин та рослин для забезпечення встановленого законодавством режиму. Водночас, з врахуванням специфіки сировини, яка вирощується, зазначений обов'язок для суб'єктів агробізнесу, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з посіву та вирощування, а також переробки конопель, варто зберегти.

Список використаних джерел:

1. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder>.

2. Скільки ракет за рік Росія випустила по Україні: в ЗСУ відповіли. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/skilki-raket-za-rik-rosiya-vipustila-po-ukrayini-v-zsu-vidpovili-2271310.html>.

3. ООН розповіли, скільки цивільних загинуло в Україні впродовж липня через війну. URL: <https://suspilne.media/541437-oon-rozpovili-skilki-civilnih-zaginulo-v-ukraini-vprodovz-lipna-cerez-vijnu/>.

4. NYT назвала втрати військових за півтора року повномасштабної війни в Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66544922>.

5. Використання медичного канабісу в лікувальних цілях при важких травмах і захворюваннях є міжнародною практикою. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/vikoristannya-medichnogo-kanabisu-v-likovalnih-cilyah-pri-vazhkih-travmah-i-zahvoryuvannyah-ye-mizhnarodnoyu-praktikoyu>.

6. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про регулювання обігу рослин роду

коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» від 13 липня 2023 року № 3224-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 69. Ст. 3975.

Коваль Наталія Валеріївна
Голова ФГ «Юнітер»

ПРИНЦИП ДОМІНО: ЧИ МОЖНА В ТВАРИННИЦТВІ ПОДОЛАТИ НАСЛІДКИ ВТОРГНЕННЯ САМОТУЖКИ?

Стан розвитку агропромислового комплексу України на початку 21 сторіччя не передбачав такого варварського вторгнення. Здавалося, що війни з обстрілами, вибухами та пожежами вже не можуть стати реальністю. Але вторгнення відбулось.

Деякі господарства в тій чи іншій мірі постраждали від безпосереднього влучання снарядів або були заміновані. Ці прямі збитки начебто легко оцінити та порахувати. Але реальні наслідки мають значно більший вплив не лише на конкретне господарство, а й на економіку всієї країни протягом не одного десятиріччя.

Сільськогосподарське виробництво за суттю залежить від великої кількості факторів без можливості впливати на них. Але вторгнення 2022 року істотно збільшило їх кількість та ступінь впливу, причому вони обрушуються на фермерів за принципом доміно, коли падіння однієї кісточки доміно викликає однозначне падіння наступних.

Всі ці кісточки доміно вибудовувались роками, обумовлювались розвитком кожного господарства, але саме напад сусідів став поштовхом для їх падіння. Самостійно подолати ці труднощі фермери не зможуть, над багатьма зависла загроза банкрутства.

Наскільки важливо все ж таки зберегти малих та середніх фермерів на деокупованих територіях? Та кому це потрібно?

Банкрутство навіть декількох фермерів начебто не дуже вплине на економіку України. Земля відійде тим чи іншим чином якось великому аграрному холдингу, який буде її обробляти та сплачувати податки. Але обробляти будуть великі аграрні машини, на яких немає місця місцевим жителям. Прибутковий податок буде сплачуватись за місцем реєстрації холдингу, а не в бюджет місцевих громад. Без цих грошей неможливо утримувати дитячі садочки, школи та амбулаторії, тож їх доведеться укрупнити та

деякі закрити. Молодь буде вимушена шукати кращої долі поза межами громади, залишаться пенсіонери та нероби. Села продовжать вимирати. Це вкрай небезпечна тенденція, особливо на деокупованих територіях поблизу кордону. До речі, певна кількість колаборантів, що мали офіційну реєстрацію на цих українських територіях, виїхали й отримали російські паспорти. Тож є загроза знову втратити наші території.

Спробуємо розібратися, які саме кісточки доміно почали обвал. Чому стався саме такий рівень впливу на сільськогосподарські підприємства, та чи можуть аграрії самостійно подолати наслідки вторгнення окупантів?

Треба звернути увагу, що аграрні підприємства мають логічні сезонні обмеження. Термін проведення посівної ярих культур в нашій полосі коливається в межах квітня-травня й додатково залежить від опадів та температури. Неможливість проведення посівної в цей період означає зрив посівної в цьому році та приводить до додаткових витрат на обробіток землі для боротьби з бур'янами. Тобто втрачається цілий рік, не отримується дохід за рік. Це перша кісточка доміно, яка впала під час окупації, - не мали насіння, добрив, дизеля, запчастин, проте мали обстріли та окупантів, тому посівну в 2022 році не провели.

Тваринництво має власні обмеження, особливо розведення великої рогатої худоби (ВРХ). Корови починають давати молоко лише після народження теляти, при чому тільність триває 9 місяців, на протязі яких тварину треба доглядати, годувати, поїти та здійснювати певні ветеринарні заходи. При цьому корови є розумними тваринами, вони відчувають вплив зовнішніх обставин та залежать від наявності та якості кормів, тому запліднюється лише корова, що знаходиться в комфортних умовах. Кормів не було, не заготовили. Наступні кісточки доміно, які посипались, - примусове припинення лактації та відсутність запліднення. В результаті на 2023 рік не маємо молока, не маємо доходів. Тут зійшлись ще кісточки стосовно тварин, що загинули під час окупації від обстрілів та відсутності ветеринарних препаратів та кормів.

Болючий напрямок падіння кісточок доміно – заміновані території. Аграрії вимушені ризикувати й самостійно намагатися очистити рілля, бо є декілька чинників:

- вимушені сплачувати податки та оренду навіть за заміновану землю, механізм надання пільг зі сплати земельного податку (мінімального податкового зобов'язання) не працює так, як обіцяли;

- рілля – це живий організм, за ним необхідно доглядати регулярно, повернути землі в робочий стан після декількох років бур'янів складно й кошторисно;

- сільськогосподарська техніка щороку має амортизуватись за рахунок доходів від результатів її роботи;

- доходів від основної діяльності фермерів – вирощування сільськогосподарських культур – фермери не отримують, а витрати збільшуються.

Випробування 2023 року – проведення посівної там, де це хоч якось можливо, та збору урожаю в умовах відсутності доходів та накопичування боргів ще з 2022 року. Відновлення платежів з оплати за землю з вересня 2022 року означає оплату 70% від річної суми нарахувань, оскільки платежі розбито за кварталами наступним чином: I та II квартал – по 10% річної суми, III квартал – 50%, IX квартал – 30%. Ці кісточки доміно одразу викликали додатковий обвал наступних кісточок.

Неможливість оплати податків – бо немає з чого, адже не посіяли, не зібрали, не нагодували, молока не отримали – одразу призвело до набуття статусу «наявний податковий борг», що автоматично позбуває можливості користатися пільговим кредитом за програмою 5-7-9, який був оформлений ще до війни, та до збільшення відсотків, які необхідно сплачувати щомісяця. Разом погасити тіло кредиту неможливо, бо коштів немає.

З цього місця починається додатковий напрямок падіння кісточок доміно - при наявності податкового боргу немає можливості приймати участь в будь-яких програмах підтримки. Вони розраховані лише для здорових підприємств, які не мають проблем. Слідом стоїть ще одна кісточка доміно - підприємствам, що проводять діяльність в Харківській області, не надають кредити взагалі. І додаткова кісточка: майже всі міжнародні організації не приймають заявки для участі в конкурсі на отримання гранту від підприємств, що розташовані ближче, ніж 50 км від лінії розмежування. Харківська область має безпосередню лінію розмежування у вигляді державного кордону. Тож можна от-

римувати гранти лише на навчання веденню підприємницької діяльності.

Важливий напрямок падіння доміно – кадри. Під час окупації й після деокупації більшість населення виїхала. Фахівці виїхали першими, бо мають можливість працевлаштування в інших місцях. Хлопці пішли в ЗСУ, залишились пенсіонери та жінки. Залучення на аутсорсінговій підставі фахівців потребує значно більших коштів, бо їхати в східному напрямку небагато бажаючих.

Істотно вплинула на стан тваринництва й відсутність планових сервісів обладнання під час окупації, що обумовило його вихід зі строю та подальший ремонт не фахівцями. Як виявилось пізніше, такі ремонти призвели в подальшому к необхідності повної заміни устаткування, що відкриває нову гілку падіння кісточок доміно й збільшує збитки господарства.

І додаткові кісточки доміно – це ціни на сільгосппродукцію, які не дозволяють покрити навіть прямі витрати на її вирощування, особливо у 2023 році. Закупівельні ціни є вкрай низькими, бо фермер – це той гравець ринку, який не має можливості сьогодні диктувати ціни. Ціна залежить від ситуації на міжнародних ринках, від якої «відбирають» свої витрати та норму доходу інші гравці, які відповідають за доставку товару. Фермер отримує лише те, що залишилось. Не дуже багато є варіантів, коли всі витрати вже понесено, а зберігання урожаю лише їх збільшує.

Схожа ситуація і з основною продукцією молочного тваринництва – молоком. Особливості молочної галузі – короткий термін зберігання, вимоги до температури зберігання та ємності, в якій зберігається молоко, необхідності, як мінімум, двічі на добу доїти корів – вимагають регулярної щоденної реалізації продукції, або інших засобів її використання. Ціни на молоко не змінилися порівняно з 2021 роком, на відміну від цін на дизельне паливо, електроенергію, запчастини та розміру мінімальної заробітної плати.

Чи є можливість вплинути на ситуацію? Це потребує усвідомлення проблеми та консолідованих дій. Звісно, фермери й самі намагатимуться прикладати максимум зусиль для того, щоб вижити, але навантаження занадто велике, тому необхідна допомога суспільства.

По-перше, створення «зони незламності», яка забезпечить певні податкові та дозвільні пільги та дозволить допомогти саме тим підприємцям, які зберігають робочі місця на деокупованій території, адже декілька років додаткові інвестиції навряд чи будуть реальними для відкриття нових бізнесів. Основна мета – утримати місцевих жителів в прикордонних громадах, саме вони роблять ці території українськими.

По-друге, розробити програму взаємодії місцевих адміністрацій та локальних підприємців з метою сприяння виживанню бізнесу. Має бути єдина мета – зберегти території, які були відвойовані ціною життя наших захисників.

Ковтун Олена Миколаївна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
та адміністративного права
Академія адвокатури України*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ ВЕКТОР ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Розвиток сучасних еколого-правових відносин (як у національному, так і у глобальному вимірі) обумовлений збройною агресією російської федерації проти України. Масштаби екологічної шкоди, заподіяної державою-агресором, вражають. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець нагадав, що на сьогодні матеріальна шкода довіллю становить вже майже 2 трлн гривень. «Практично половина з них, шкода від викидів у атмосферне повітря, вибухи мін, горіння лісів, нафтобаз тощо. Близько 25% - збитки від забруднення ґрунтів. Також окремо ми обраховуємо збитки від забруднення водних ресурсів», – зазначив міністр [1].

Російсько-українська війна загострила екологічну кризу, поставила перед Україною та світовим співтовариством нові виклики та загрози екологічній, продовольчій, кліматичній, ядерній, біологічній безпеці, що ставить під питання досягнення цілей сталого розвитку, досягнення Європейським Союзом кліматичної нейтральності до 2050 року. До екологічної складової збройної агресії російської федерації проти України прикута увага всього світу. Так, зокрема, значну увагу проблемі приділено на конференції Організації Об'єднаних Націй COP27, присвяченій кліматичним змінам і обмеженню викидів, що відбулася у Єгипті 6-18 листопада 2022 року. У виступах світових лідерів зазначалося, що саме через збройну агресію російської федерації проти України світ змушений був відмовитися від багатьох «зелених» ініціатив. Під загрозою перебуває перехід до поставлених кліматичних цілей, а тому необхідно докласти зусиль для якнайшвидшого припинення

російсько-української війни. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш влучно зазначив: «Людство має вибір: співпрацювати або зникнути. Або пакт кліматичної солідарності, або пакт колективного самогубства». Він також влучно та справедливо зазначив, що нині світ перебуває на шляху до «кліматичного пекла» на тлі зростання викидів парникових газів [2].

Отже, вектор рашистської агресії, спрямований на нищення довкілля України, є доволі значним. Ворог розуміє, що йому не під силу знищити Український народ, тому вдається до знищення середовища існування народу, нашого спільного дому – довкілля. Як екоцид, зокрема, кваліфікуються атаки росіян на українські нафтобази, удари по території Харківського фізико-технічного інституту з його ядерною установкою, загибель кількох мільйонів курей на Чорнобаївській птахофабриці, масова загибель дельфінів у Чорному морі [3]. Офіс генпрокурора та Спеціалізована екологічна прокуратура повідомили, що сформували правову кваліфікацію за фактом руйнування дамби Каховської ГЕС – екоцид та порушення законів та звичаїв війни [4].

Чинний Кримінальний кодекс України є доволі прогресивним, оскільки містить у своєму складі ст. 441 «Екоцид», що визначається як «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [5]. Диспозиція ст. 441 КК України містить багато оціночних понять, зміст яких законодавець не розкриває, а саме: «масове знищення», «отруєння», «екологічна катастрофа». Звісно, це ускладнює процес кваліфікації злочину.

На жаль, екоцид не знайшов свого закріплення у міжнародному кримінальному праві. Він не визнаний злочином ні у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті

Станом на сьогодні злочини росіян проти довкілля можуть розслідуватися МКС як воєнні злочини.

Відповідно до Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочини геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочини агресії. Але вже давно точаться дискусії про те, що до них треба додати п'ятий – екоцид.

Стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту перелічує діяння, що вважаються воєнними злочинами. Зокрема, такими злочинами визначено умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою.

5 січня 2023 року було прийнято довгоочікувану Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) «Вплив збройних конфліктів на довкілля». У Резолюції, зокрема, наголошено на необхідності кодифікації поняття “екоцид”, як на національному, так і на міжнародному рівні. ПАРЄ висловила рішучу підтримку зусиль щодо внесення змін до Римського статуту МКС шляхом доповнення його новим злочином – екоцидом [6].

Надважливими завданнями сьогодні є фіксація, документування та обчислення розміру екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Україна має створити власний компенсаційний механізм, врахувавши існуючий історичний досвід.

Першочерговим завданням для України, є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою присудження цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено російською федерацією Україні. Чинні методики обчислення екологічної шкоди (що були прийняті протягом минулого року на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації), повною мірою не враховують шкоди, заподіяної внаслідок недоотримання екосистемних послуг через відсутність відповідних методик. Наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг (зокрема, Закон «Про екосистемні послуги» та відповідні методики оцінювання конкретних видів екосистемних послуг). Принагідно зауважимо, що згідно Плану відновлення України), довкіллеву складову якого (розділ «Екологічна безпека») було презентовано міністром захисту довкілля та природних ресурсів України Русла-

ном Стрільцем на Міжнародній конференції з питань відновлення України (4-5 липня 2022 року, м. Лугано, Швейцарія) на Міндопкілля покладається обов'язок до 31 грудня 2023 року розробити проєкт Закону України «Про екосистемні послуги», а також протягом шести місяців з дати його прийняття розробити проєкти підзаконних актів, які визначатимуть перелік екосистемних послуг, методики їх інвентаризації та оцінювання, інші механізми реалізації положень Закону.

При виробленні доктринальних підходів до питань компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації, варто також враховувати історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів, зокрема компенсаційної комісії, що була створена ООН для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків, заподіяних Іраком внаслідок збройної агресії проти Кувейту (1990-1991 роки).

Отже, збройна агресія російської федерації проти України має своїм наслідком руйнівний вплив на довкілля, на відновлення якого знадобиться не один десяток років. Важливо не лише покарати рашистів за всі злочини екоциду, вчинені в Україні, починаючи з 2014 року, але й змусити державу-агресора відшкодувати всю заподіяну екологічну шкоду.

В Україні має бути сформовано компенсаційний механізм, що включатиме такі компоненти: міжнародний Реєстр збитків, завданих збройною агресією російської федерації; компенсаційну комісію (яка розглядатиме індивідуальні заяви про компенсацію російським збитків від громадян, компаній та держави) та компенсаційний фонд (який накопичуватиме кошти для виплати рішень комісії, в тому числі за рахунок конфіскованих російських активів).

В основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме російська федерація Україні. Для забезпечення правового регулювання концепції екосистемних послуг необхідно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та зазначені вище нормативно-правові акти, спрямовані на його реалізацію (насамперед, методики інвентаризації та оцінювання екосистемних послуг).

Список використаних джерел:

1. Матеріальна шкода довіллю від бойових дій становить вже майже 2 трлн гривень. URL: <http://www.golos.com.ua/article/370137> (дата звернення – 27.09.2023).
2. «Весь світ страждає через російсько-українську війну» - Президент Єгипту відкрив саміт з питань клімату. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/jehypet-kliman/6823486.html> (дата звернення: 27.09.2023).
3. Сімонов Д. Вбивці нашого дому. Як покарати росіян за екоцид в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/26/7391024/> (дата звернення: 27.09.2023).
4. Екоцид та порушення законів війни: прокуратура кваліфікувала підриг Каховської ГЕС. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/ekotsid-i-narushenie-zakonov-voyny-prokuratura-kvalifitsirovala-podryv-kahovskoy-ges> (дата звернення: 27.09.2023).
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.09.2023).
6. Вплив збройних конфліктів на довкілля. Нова довгоочікувана резолюція ПАРС. URL: <http://epl.org.ua/announces/pryjnuyattyparye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/> (дата звернення: 27.09.2023).

Darina Kondratenko

PhD in Law,

*Assistant of Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

LEGAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL INVESTMENT IN TIMES OF WAR

The agricultural sector is a dynamic catalyst for the economy, and attracting investment in it is a key factor for the effective development of the national economy. The impact of foreign direct investment on the agricultural sector of Ukraine's economy directly affects the sustainable development of rural areas. The factors that facilitate foreign investment in the Ukrainian agricultural sector, as well as the problems that arise in the process of attracting investment, should be taken into account when updating the current legislation. Given the attractiveness and prospects of the agricultural sector of Ukraine's economy for investment, the paper also analyzes the main indicators that influence the activity of foreign investors in Ukrainian agriculture. Such support is manifested in the investment of agricultural producers immediately after they receive a permit to open an agricultural enterprise, as well as subsidizing processing and marketing in order to increase the competitiveness of agricultural production in combination with attracting foreign investment. First and foremost, innovative investments in the agricultural sector aimed at improving production efficiency, improving the quality and safety of agricultural products, and expanding their range to create competitive agricultural producers should be supported and expanded.

For Ukraine, one of the best options, which involves the application of the best practices of countries with developed agricultural economies, in connection with the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, ratified by the Law of Ukraine of September 16, 2014, No. 1678-VII, is to improve the business climate in the agricultural sector of the economy, create conditions for increasing investment, expanding

opportunities for exporting domestic products, and improving the security of the agricultural sector. The mechanism for protecting corporate rights and security of management in agricultural corporate enterprises also needs to be improved, in particular, the legal status of agricultural holding companies needs to be clarified in order to create a more attractive investment climate.

According to the Ministry of Agrarian Policy, before the war, in 2021, the gross domestic product of the Ukrainian agricultural sector accounted for more than 10% of the country's total GDP, and the value of agricultural exports was about USD 22 billion. Ukraine confidently claimed to be one of the largest guarantors of global food security.

At the same time, in the extremely difficult year of 2022, the agricultural sector also remained the engine of the Ukrainian economy, accounting for 35% of all exports, and the investment potential of the agricultural sector is at least USD 34 billion, according to the Prime Minister of Ukraine Denys Shmyhal, who said at the opening of the V Ukrainian-German Economic Forum.

According to sociological surveys, even during the war, more than 16% of investors consider investments in agricultural land to be reliable, as its prices have not yet risen to 70%, as is planned after January 1, 2024. According to many experts, this asset is the least susceptible to the crisis, yielding a return of 8% per annum.

Thus, in a global sense, the advantages of investing in the Ukrainian agricultural sector are as follows:

- Large agricultural potential: Ukraine has one of the largest land resources in Europe. The total area of agricultural land is about 42 million hectares (data provided without taking into account the temporarily occupied territories). This creates great opportunities for the development of various agribusiness sectors.

- Export potential: Ukraine is one of the world's largest exporters of grain, sunflower oil, oilseeds, and other agricultural products. Even in the war year of 2022, Ukraine exported USD 23.6 billion worth of agri-food, which is only 15% less than the record of 2021.

- Innovative potential: the use of modern agricultural technologies, such as agricultural automation, precision farming, the development of biotechnology, the cultivation of organic products, and the creation of energy-efficient and environmentally friendly solutions in production

attract investors who see the opportunity to obtain high yields and profitability from each hectare of agricultural land.

- Government support: The Government of Ukraine actively supports the agricultural sector and investment attraction, in particular, joint plans for post-war reconstruction of Ukraine with international financial organizations are being actively implemented, and active work is being done to attract investment through state institutions such as the Government Office for Investment Attraction and Support, the Ministry of Foreign Affairs.

The legislature is also involved in improving investment in the agricultural sector. In January 2023, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted as a basis draft laws No. 8298 and No. 8299 (amendments to the Tax Code and the Commercial Code) on additional support for business during martial law.

The draft laws provide for tax exemption for taxpayers of the 4th group of the single tax rate for the period from 1 March 2022 to 31 December of the year following the year in which the martial law or state of emergency is terminated or lifted for land plots located in the territories where military operations are/were conducted or in the territories temporarily occupied by the armed forces of the Russian Federation, as well as those identified by the regional military administrations as contaminated with explosive objects and/or with fortifications.

In addition, in May 2023, the Verkhovna Rada of Ukraine registered Draft Law No. 9266 “On Electronic Agricultural Receipts”, the main purpose of which is to introduce a new financial instrument for lending to agricultural production. The draft law proposes to regulate electronic agricultural receipts as non-issue securities in electronic form. At the same time, the draft law does not repeal the Law of Ukraine “On Agricultural Receipts”, but introduces a new financial instrument for lending alongside traditional paper receipts.

These advantages of the agricultural sector in Ukraine and the understanding of its potential on a global scale ensure that investors are steadily interested in this sector of the economy.

However, along with the advantages, potential investors are also afraid of local problems of investing in the agricultural sector, which are typical for both the region and martial law. The main problems include the following:

- Insufficient legal protection of investors' rights in the agricultural sector. Unfavorable investment environment, unstable legislation and low level of property rights protection pose a high risk to investors. Lack of transparent and non-duplicated legal mechanisms, imperfect Ukrainian judicial system and corruption create obstacles to attracting foreign investors and reduce the interest of domestic investors.

- Outdated infrastructure and technological equipment. Many agricultural enterprises in Ukraine face the problems of aging and outdated infrastructure, as well as the lack of necessary technological equipment. The lack of modern irrigation and water drainage systems, storage facilities, roads and other infrastructure hampers the development of the agricultural sector and reduces its competitiveness.

- Lack of access to finance and high interest rates on loans. Most agricultural enterprises have limited access to financial resources and are dependent on loans. However, high interest rates on loans and complicated processes for obtaining financing make it difficult to invest in agriculture. Lack of access to long-term credit and insufficient development of financial institutions aimed at supporting the agricultural sector impede its sustainable development. The state program "Affordable Loans 5-7-9" is aimed at helping micro and small businesses access bank loans, but does not address the issue of attracting cheap funds by large agribusiness corporations.

- Insufficient knowledge and skills of agricultural workers. Low qualifications and lack of up-to-date knowledge of production, technology and management can limit the potential for agricultural development. It is necessary to promote the level of education and skills of agricultural workers, as well as to create a favorable infrastructure for their training and professional development, despite the challenges of wartime.

- Implementation of the second stage of land reform. Despite an average increase of 30% in the price per hectare of land during the war (according to the Ministry of Agrarian Policy), the introduction of the second stage of land reform from January 1, 2024, with access to the land market for legal entities, as well as the feasibility of selling agricultural land to foreign investors, is currently quite controversial. Companies should be given the opportunity to invest in Ukrainian land legally and transparently, which will contribute to economic growth despite military threats.

- The cost of logistics. With the outbreak of the great war, due to the blocking of seaports and the increase in the cost of rail transportation, the cost of logistics increased 5-6 times. In fact, the cost of delivering agricultural products for export in many cases amounts to about 2/3 of its price. To overcome this, it is advisable to actively increase alternative supply chains, develop logistics complexes near the borders with Europe, work actively in the international arena to reduce export pressure on Ukrainian agricultural producers, and extend the duty-free trade regime between the EU and Ukraine as much as possible.

- War risk insurance. Due to constant shelling and missile attacks from neighbors, potential investors are reluctant to invest heavily in the agricultural sector. According to the Rapid Damage and Recovery Needs Assessment (RDNA-2) report prepared by the World Bank in cooperation with the Government of Ukraine and the European Commission, as of February, direct losses in agriculture amounted to \$8 billion. Of this amount, \$4.2 billion is the cost of destroyed agricultural machinery and equipment that will need to be restored. The total losses amount to approximately \$40 billion.

In this case, war risk insurance is one of the main prerequisites for attracting foreign direct investment and mobilizing the entire ecosystem of financial instruments available to Ukraine. At the same time, war risk insurance should cover several areas: grain exports and logistics (ensuring the sustainable value of products despite logistical obstacles), risk insurance in the context of Ukraine's reconstruction (restoration of destroyed machinery and equipment) and agricultural work in mined areas (insurance of leased machinery and life insurance for workers in mined areas) and ensuring that Ukrainian insurance companies can reinsure war risks with leading global insurance companies.

At the same time, despite the risks posed by the war and the problems with agricultural investment, Ukraine's fertile lands are highly attractive to domestic and foreign investors.

The active work of the Government, legislature, international organizations, and active business aimed at significantly reducing or eliminating the risks of investing in the agricultural sector even during the war, as well as a coordinated and prompt response to overcome the problems of farmers, will quickly intensify investment processes in agriculture and significantly improve the economic situation in the country.

In recent years, there have been positive developments on the part of the Ukrainian legislator in improving the rules governing the process of attracting investment in agriculture. Improving the efficiency of regulatory and legal regulation should be aimed at the following: 1) elimination of shortcomings in the legal and regulatory framework for investment activity; 2) increase in the level of state support for agriculture; 3) clear delineation of the competence of public authorities implementing investment policy.

Корнієнко Ганна Сергіївна,
*докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Перед вітчизняним агробізнесом протягом останнього десятиліття постають непрості виклики: зміни кліматичних умов; вплив на розвиток суспільних відносин, у тому числі у сфері агробізнесу, пандемії COVID-19; руйнації, яких зазнала і продовжує зазнавати наша економіка, зокрема агропромисловий сектор, внаслідок військової агресії РФ проти України. Останнє потребує особливої уваги з точки зору наслідків, які настали у зв'язку з повномасштабним вторгненням держави-терористки. Серед найбільш очевидних і суттєвих негативних наслідків є такі: 1) блокування морських шляхів перевезення сільськогосподарської продукції та зниження агроекспорту; 2) значні пошкодження аграрної інфраструктури, що впливають на процеси виробництва, зберігання та перевезення сільськогосподарської продукції; 3) механічне та хімічне забруднення земель сільськогосподарського призначення, які є основним засобом виробництва у сільському господарстві; 4) незаконне вивезення сільськогосподарської продукції з окупованих територій; 5) значне зниження цін на сільськогосподарську продукцію на відміну від світових; 6) підвищення цін на матеріально-технічні засоби, які вкрай необхідні для безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції та ін. Окрім цього, під час активних бойових дій у деяких областях України населення стикнулося з продовольчою проблемою, зокрема відсутністю фізичної та економічної доступності до продуктів харчування.

Зауважимо, останніми роками вітчизняний аграрний сектор набув такої потужності, що став одним із визначальних у забезпеченні національної економіки валютними надходженнями від агроекспорту та мав позитивні показники зростання й розвит-

ку. Проте руйнівні наслідки повномасштабного вторгнення РФ в Україну негативно відбилися на агробізнесі. Для розв'язання проблеми експорту продукції українського агровиробника в умовах, що виникли внаслідок блокування наших чорноморських портів, Україна у співпраці з керівництвом ООН і Туреччини виступила з ініціативою про безпечний вивіз аграрної продукції чорноморським басейном та взяла участь як одна із сторін в «зерновій угоді», укладеній у Стамбулі 22 липня 2022 р. (офіційно – Ініціатива з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів, або Чорноморська зернова ініціатива). Її реалізація була розпочата 1 серпня 2022 р., завдяки чому поставлено за кордон понад 30 млн. т врожаю [1]. Однак, незважаючи на позитивний досвід цього логістичного аграрного коридору, в липні 2023 р. країна-агресорка в односторонньому порядку припинила його дію і водночас ракетними обстрілами почала знищувати сільськогосподарську продукцію, що зберігається для завантаження на судна у портах України.

Слід звернути увагу на збільшення перевезень сільськогосподарської продукції автомобільним та залізничним транспортом, але на даний час їх обсяги ще недостатні, щоб говорити про належне логістичне забезпечення агробізнесу.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» закріплює відповідні заходи підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Проте, як показала практика, підтримки, яка передбачена цим законом, недостатньо з урахуванням сучасних викликів. Стало очевидним, що з метою уникнення у подальшому негативних наслідків для суб'єктів агробізнесу варто шукати нові способи підтримки, причому як з боку держави, так і міжнародних партнерів. Наприклад, на основі аналітико-прогностичного методу розрахувавши передбачуваність тих чи інших загроз виникнення негативних наслідків, розробити превентивні заходи запобігання їм, завчасного їх попередження.

Переконані, що вжиття превентивних заходів як нового способу підтримки агробізнесу набуде все більшої актуальності саме завдяки тому, що такі заходи дозволять мінімізувати або навіть уникнути негативного впливу на стан та розвиток відносин в аграрному секторі економіки.

Отже, превентивна підтримка агробізнесу – це нова форма сприяння суб'єктам агробізнесу із запобігання виникненню негативних наслідків в умовах сучасних викликів, мета якої недопущення порушення сталості розвитку агробізнесу.

Підставами запровадження превентивної підтримки повинно бути аналітичне прогнозування впливу негативних факторів на сталість відносин у сфері агробізнесу. Наразі, вже сьогодні, очевидними є проблеми податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства, які розташовані у прикордонних зонах та були звільнені від окупації. За нинішніх обставин такі сільськогосподарські товаровиробники зазнали значних втрат через пошкодження або знищення матеріально-технічної бази, замінування територій та відчутну нестачу робочої сили. Все це порушило виробничі процеси або взагалі зробило неможливим ведення агробізнесу. Варто звернути увагу, що таким суб'єктам агробізнесу не надаються кредити та відсутня грантова підтримка, тому що вони знаходяться у зоні ризику. Також у цих суб'єктів існують проблеми з реалізацією виробленої продукції та відсутністю логістичних шляхів її вивезення.

Зважаючи на вищевикладене, актуальним убачається запровадження диференційованого підходу до підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням їх територіального розміщення та наявних можливостей вести агробізнес в умовах воєнного стану. Доцільно запровадити превентивні заходи державної та міжнародної підтримки українського агробізнесу

Превентивні заходи у сфері підтримки агробізнесу можуть мати організаційний (адміністративний), правовий та економічний характер.

З нашого погляду, у подальшому заслуговує на увагу підтримка: виробників спеціальної техніки для розмінування сільськогосподарських угідь; організації освітньо-інформаційного забезпечення осіб, які виявлять бажання зайнятися агробізнесом у поствоєнний період (особливо це буде актуально для ветеранів війни); організації додаткової страхової підтримки механізаторів та інших працівників сільського господарства, які працюють в зонах активних бойових дій та звільнених від окупації, з урахуванням постійних ризиків, з якими вони стикаються під час виконання трудових обов'язків.

Список використаних джерел:

1. День народження «зернового коридору» і день кінця. Як Україна знову опинилася в морській блокаді та чим це загрожує. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/> (дата звернення: 28.09.2023).

Корсун-Цуркан Олеся Борисівна,
*аспірантка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Україна тривалий час виконує роль гаранта продовольчої безпеки на світовому ринку продовольства. Важливе значення в цьому контексті відіграє унікальний вітчизняний ґрунтово-земельний ресурсний потенціал.

В умовах воєнного стану економічні, екологічні та соціальні виклики продовольчого забезпечення України та світу суттєво загострилися. Сутність одного з цих викликів полягає в тому, що сьогодні має місце істотне посилення й до того актуальної проблеми деградації земель і ґрунтів, яке спричинене збройною агресією росії.

В нинішніх умовах ґрунтові ресурси зазнають масштабної руйнації, погіршення якості, посилення процесів деградації – фізичної, хімічної, фізико-хімічної, біологічної та ін. У зв'язку з цим актуалізується питання, яке стосується розроблення необхідних і невідкладних заходів з поліпшення стану сільськогосподарських угідь, у тому числі порушених в результаті воєнних дій.

Одним із можливих і перспективних заходів з відновлення родючості ґрунтів та рекультивації пошкоджених під час бойових дій земель є використання місцевих сировинних ресурсів, зокрема донних відкладень, передовсім мулу, видалених з дна водойм рибогосподарського призначення, які мають статус природних або штучних водних об'єктів і використовуються переважно на умовах оренди для потреб аквакультури.

Відомо, що донні відкладення, за висновками ґрунтознавців, являють собою мінеральні, органічні та інші компоненти, які осіли на дно водойми в результаті внутрішньо водоймищних процесів. У складі донних відкладень розрізняють як корисні копалини, наприклад, сапропель, так і ті складові відкладень, які не відносяться до корисних копалин, будучи місцевим сировинним ресурсом,

наприклад, мул. Названі природні компоненти мають різний правовий режим: якщо добування корисних копалин (в тому числі сапропелю) здійснюється лише з дотриманням дозвільної процедури та регулюється законодавства про надра, то видобування мулу не потребує отримання спеціального дозволу.

Спеціальні наукові дослідження мулу ставків, тобто штучно створених водойм, які проводилися ще в 30-х роках минулого століття, свідчать, що ця складова донних відкладень має перспективи до його застосування та відноситься до місцевих добрив. Сьогодні для забезпечення ефективного добування та використання мулу обов'язковим видається проведення еколого-економічного обґрунтування його внесення на сільськогосподарські угіддя та впливу на потенційну та ефективну родючість ґрунтів. За висновками спеціалістів, донний мул озер та ставків за своєю природою являє собою активний біологічний компонент, раціональне використання якого не тільки дозволить підвищити ґрунтову родючість та покращувати якість сільськогосподарської продукції, а й збільшити обсяги її виробництва та сприяти зниженню забруднення ґрунтів. Як бачимо, позитивний вплив на підвищення родючості ґрунтів в кінцевому рахунку зумовлює позитивні зміни і в забезпеченні зміни і в забезпеченні продовольчої безпеки.

Наступним важливим аспектом, пов'язаним із якісним станом ґрунтів, виступає правова регламентація відповідних відносин у галузі відтворення родючості ґрунтів.

Стаття 165 Земельного кодексу України передбачає встановлення нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів. Серед іншого названа норма в редакції Закону України від 20.09.2019 р. передбачає встановлення Кабінетом Міністрів України нормативів, які стосуються у тому числі показників деградації земель та ґрунтів, гранично допустимого забруднення ґрунтів та їх якісного стану.

Це вселяє надію на те, що нарешті питання, яке стосується якісного стану ґрунтів, зрушиться з місця.

Йдеться, по-перше, про встановлення адміністративної відповідальності за порушення законодавства в сфері охорони ґрунтів та відтворення їх родючості, в тому числі запровадження підви-

шеної відповідальності за погіршення параметрів якісного стану ґрунтів до небезпечного рівня.

По-друге, підвищення ефективності здійснення державного контролю у сфері охорони саме ґрунтів та відтворення їх родючості з метою забезпечення гарантій збереження унікального вітчизняного ґрунтового покриву та його екологічних і продукційних функцій.

По-третє, запровадження дієвого механізму економічного стимулювання заходів з охорони і збереження земельних ресурсів та ін.

По-четверте, обов'язковість проведення заходів з охорони ґрунтів та відтворення їх родючості.

Видається очевидною необхідність уточнення на законодавчому рівні відповідних повноважень державних органів у сфері охорони ґрунтів та відтворення їх родючості, зокрема щодо здійснення державного нагляду (контролю) у зазначеній сфері відносин. При цьому було б доречним акцентувати увагу на тому, що окремою самостійною формою державного контролю у сфері охорони земель виступає здійснення перевірки виконання вимог та дотримання нормативів щодо охорони ґрунтів.

Сьогодні актуалізується потреба у створенні умов для розроблення та запровадження окремих (самостійних) загальнодержавних та регіональних програм у сфері охорони ґрунтів та відтворення їх родючості. Так, Концепція Загальнодержавної програми використання та охорони земель передбачає необхідність вирішення низки питань, які стосуються охорони ґрунтів, проте фактично перебувають «у тіні» охорони земель.

Назріла необхідність уточнення на законодавчому рівні положення про те, що порушення ґрунтового покриву як і порушення встановлених нормативів якісного стану ґрунтів мають означати єдиний результат – псування земель.

Наведені та інші проблеми у сфері охорони ґрунтів поглиблюються у зв'язку з широкомасштабною агресією російської федерації та введенням на території нашої держави воєнного стану. Саме вони загострюють ситуацію і потребують якнайшвидшого вирішення.

Костогризов Олександр Валентинович,
прокурор Харківської окружної прокуратури
Харківської області,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ АГРОПІДПРИЄМСТВАМ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Збройна агресія російської федерації проти України нанесла значних збитків підприємствам агропромислового комплексу. Сотні тисяч гектар на лінії бойового зіткнення забруднено вибухонебезпечними предметами, внаслідок вибухів та проведення фортифікації порушено родючий шар ґрунту. Крім того, сільськогосподарські підприємства, які постраждали від військових дій, втратили свої виробничі можливості (склади, токи, потужності щодо зберігання та перевалки збіжжя, ферми, сільськогосподарську техніку, тощо).

При цьому у довоєнний час за обсягами експорту Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, наша держава експортувала $\frac{3}{4}$ від того, що виробляли, оскільки внутрішнє споживання зернових становило всього 20–25%. Україна постачала 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи і понад 47% соняшникової олії. Понад 400 млн людей у світі залежать від поставок продовольства з України [1]. Таким чином, питання швидкого відновлення діяльності сільгоспвиробників на звільнених територіях це питання не лише України, а й усього світу.

Враховуючи, що сільгоспвиробники роками набували основні засоби необхідні для роботи, гостро стає питання відшкодування усіх завданих збитків для можливості поновлення виробничих потужностей, придбання сільськогосподарської техніки, адже вирішити це питання за власний кошт аграрії часто неспроможні.

На даний час питання саме виплати коштів постраждалим агро-виробникам, у якості компенсацій, не врегульовано. У майбутньо-

му цей процес може відбуватись, зокрема за рахунок стягнення з країни - агресора на підставі рішень, як міжнародних органів (рішень спеціально створеного у майбутньому трибуналу, інвестиційних арбітражів, тощо), так і на підставі рішень національного суду.

Проте, в будь-якому випадку саме правильна, повна та обґрунтована, документально підтверджена фіксація завданих підприємству збитків є запорукою отримання належної компенсації за допомогою того чи іншого механізму у майбутньому, і за цей процес відповідальний саме потерпілий аграрій.

Нормативне регулювання даного процесу відбувається за допомогою Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затвердженої відповідним спільним наказом міністерства економіки України та Фонду державного майна України №3904/1223 від 18.10.2022 [2].

Процес фіксації та підрахунку збитків можна розділити на дві частини.

Перший етап це документування збитків заподіяних безпосередньо майну господарства (включно з виробничими приміщеннями, сільськогосподарською технікою, та земельними ділянками, які використовуються для вирощування сільськогосподарської продукції).

Оцінка збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, здійснюється шляхом проведення незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи (експертного дослідження).

Незалежна оцінка збитків забезпечується суб'єктами оціночної діяльності - суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі - суб'єкти оціночної діяльності), з дотриманням національних та міжнародних стандартів оцінки, з урахуванням особливостей, що визначені цією Методикою.

При цьому відповідно до Методики інформаційними джерелами, що застосовуються під час оцінки збитків, є:

- результати огляду об'єкта оцінки, що здійснений, зокрема із використанням технічних засобів та інформаційних джерел (фото-матеріали, відеоматеріали, дані дистанційного зондування землі та їх похідні продукти, аналітика соціальних мереж, існуюча публічна інформація та інше);

- ринкові дані, які застосовуються під час проведення оцінки збитків: інформація про угоди купівлі-продажу подібного до об'єкта оцінки майна, ринкові ціни на подібне майно тощо;

- інформація з інших актів (звітів, висновків експертів), складених за результатами оцінки збитків;

- інші інформаційні джерела, які можуть бути застосовані під час оцінки збитків.

Таким чином, саме на аграрія покладено обов'язок забезпечити якісне первинне документування збитків завданих своєму підприємству з метою належного забезпечення роботи оцінювача у майбутньому.

Так, під час підготовки інформації для проведення незалежної оцінки слід сформувати внутрішній реєстр доказів та документів по кожній одиниці пошкодженого чи знищеного майна із зазначенням назви об'єкту, дати події, детального опису наслідків події та додати відповідні докази. Цими доказами можуть бути правовстановлюючі документи на майно, матеріали фото та відеофіксації, протоколи огляду у складі 3-х осіб, відеозаписи подій із камер відеоспостереження об'єкта, камер сусідніх будівель, соціальних мереж, пабліків тощо, показання свідків [3].

Окрему увагу необхідно приділити фіксації збитків завданих земельним ділянкам підприємства.

Законодавець унормував цей процес Методикою визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої відповідним наказом міністерства аграрної політики та продовольства України № 295 від 18.05.2022 р. [4].

Відповідно до вказаної Методики інформаційною базою для визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації є акти обстеження

земельних ділянок, акти комісій із визначення збитків власників землі та землекористувачів, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок, первинні документи, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій, проектно-кошторисна документація, відомості Державного земельного кадастру, документація із землеустрою, дані дистанційного зондування Землі та інші документально підтверджені відомості.

При оцінці розміру збитків завданих земельному фонду слід взяти до уваги, що спочатку варто оцінити розмір витрат на рекультивування земель, що були порушені внаслідок бойових дій, які визначаються на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт відповідних реалізованих робочих проектів землеустрою щодо рекультивуції порушених земель, які розроблені у відповідності до Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86, а у подальшому визначити загальний розмір збитків, які визначається відповідно до Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284.

Другий важливий етап документування збитків – це визначення розміру упущеної вигоди на період простою підприємства.

Під упущеною вигодою розуміють розмір накопиченого протягом визначеного періоду часу прибутку, що його міг отримати власник (балансоутримувач, користувач) пошкодженого, втраченого та (або) знищеного майна за умови, що майно не було пошкоджене, знищене або втрачене внаслідок збройної агресії [2].

Головним на цьому етапі є розуміння того, що розмір упущеної вигоди має визначатися виходячи з доходу, який могло одержати підприємство, за виключенням його витрат на отримання доходів, які він поніс би, якби не відбулося порушення права. Таким чином слід ретельно підійти до документування упущеної вигоди у зв'язку із неможливістю використання об'єктів нерухомості, земельних ресурсів, у зв'язку із втратою довгострокових біологічних активів рослинництва, біологічних активів тваринництва.

На даний час підприємства лише починають подавати відповідні позовні заяви до українських судів про стягнення з держа-

ви-агресора завданих їм збитків. При цьому у Єдиному державному реєстрі судових рішень вже з'являються відповідні рішення. Так, рішенням господарського суду Одеської області від 18.07.2023 р. по справі № 916/1795/23 задоволено позов ТОВ «БРІВЕР» до російської федерації та стягнуто з останньої 27 136 913 грн. реального збитку, що нанесений майну, 3 099 226 упущеної вигоди (неотриманого прибутку) [5].

Позитивне рішення суду отримано завдяки дотриманню позивачем вірного алгоритму дій щодо збору доказів та фіксування завданих збитків підприємству.

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що питання фіксування збитків для сільськогосподарського підприємства є надзвичайно різностороннім, як і діяльність аграрія, яка охоплює як безпосередньо рослинництво і тваринництво, так і переробку, зберігання та транспортування продукції тощо. Вказаний процес потребує додаткового опрацювання з метою розробки дієвих та зрозумілих механізмів завдяки яким сільгоспвиробник зможе належним чином отримати адекватне відшкодування завданих збитків.

Список використаних джерел:

1. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpesi-svitu> (дата звернення: 09.09.2023).

2. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: Наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 р. №3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення 09.09.2023).

3. Документування втрат аграрних підприємств внаслідок військової агресії росії проти України. Практичні рекомендації зі зразками документів. URL: https://agro.dn.gov.ua/downloads/2022/10/Dokumentuvannya_vtrat_agrariyiv_pракtychni_rekomendatsiyi_iz_zrazkamy.pdf (дата звернення: 09.09.2023).

4. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. №295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення 09.09.2023).

5. Рішення господарського суду Одеської області від 18.07.2023 р. по справі № 916/1795/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112483954> (дата звернення 09.09.2023).

Кулинич Павло Федотович,
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач сектору проблем аграрного та земельного права
Інституту держави і права
імені В.М.Корецького НАН України*

ЗЕМЛЕОХОРОННА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА КЛІМАТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна – провідна аграрна країна світу, продовольча міць якої базується на родючості знаменитих вітчизняних чорноземних ґрунтів. Однак, ця продовольча міць базується не тільки і не стільки на високій якості сільськогосподарських угідь, як на їх кількості. Близько 70 відсотків території країни введені у сільськогосподарське використання і являють собою сільськогосподарські угіддя. При цьому розораність території, тобто, її використання екологічно небезпечним способом – регулярним розорюванням - сягає 54 відсотка, тоді як середньоевропейський показник розорювання є набагато нижчим і становить 34 відсотка території. Саме таку нераціональну структуру території України захищає і земельне законодавство країни, яке базується на принципі пріоритету сільськогосподарського використання земель, який є, по суті, принципом продовольчої безпеки у його радянському розумінні.

У радянські часи засноване на колективних формах господарювання сільське господарство країни не забезпечувало населення достатньою кількістю продовольства вітчизняного виробництва. Тому його дефіцит намагалися подолати залученням якомога більшої частини території у сільськогосподарське виробництво. Це призвело до виникнення нераціональної, екологічно небезпечної структури земельного фонду країни. Саме таку його структуру захищає побудоване на принципі продовольчої безпеки у його радянському розумінні земельне законодавство України.

Водночас Україна взяла курс на приєднання до ЄС і має наблизити своє законодавство до стандартів відповідного права ЄС та передового правового досвіду регулювання земельних відносин у країнах-членах ЄС. І хоча правові системи таких країн характеризуються різноманіттям правового регулювання земельних відносин, їх єднає реалізація у національних земельних законодавствах принципу екологічної безпеки землекористування, відповідно до якого використання території для сільськогосподарських потреб не може перевищувати екологічно небезпечного рівня. Отже, як зазначають експерти, диктатура агросектора у формуванні земельної політики відділяє Україну від моделей економічного розвитку та екологічної політики країн ЄС [1, с. 24].

На жаль, з початком російської агресії проти України ми зіткнулися з новими реаліями - деградацією земель внаслідок воєнних дій. Порушення ґрунтового покриву України під час війни набуло значних масштабів. За підрахунками громадської організації «Українська природоохоронна група», внаслідок воєнних дій на 34% території України вже наявне або існує ризик системного порушення поверхневого шару ґрунтів або ж їх забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боєприпасами тощо).

Чим це загрожує? Як свідчить міжнародний досвід, внаслідок воєнних дій поля можуть залишатися небезпечно зараженими боєприпасами протягом тривалого періоду, навіть 100 і більше років.

Українські ґрунти на землях, де проходили і до цього часу відбуваються бойові дії, також зазнали деградації. Поки не проведені повноцінні польові обстеження всіх земель, які зазнали негативного впливу воєнних дій, ми не маємо повної картини втрати потенціалу ґрунтового покриву країни. Водночас дослідження військових експертів свідчить, що день війни в Україні дорівнює місяцю війни в Афганістані за кількістю артилерійських пострілів. Але ж крім артилерійських снарядів українська земля страждає й від інших видів боєприпасів та військової техніки. Отже, неважко припустити, що російсько-українська війна за характером використовуваного військового спорядження та боєприпасів є набагато інтенсивнішою як за веденням бойових дій, так і за наслідками для довкілля та, зокрема, ґрунтового покриву.

Отже, перед земельно-правовою наукою та правом України постає нова проблема – проблема формування правових норм, які б сприяли усуненню наслідків воєнної деградації ґрунтового покриття країни, зокрема, й шляхом використання деградованих сільськогосподарських угідь для інших потреб.

Потреби, для задоволення яких можна використати сильно деградовані землі, також обумовлені російською агресією проти України. Так, російська агресія проти України завдала шкоди не лише нашій державі, а й спричинила кілька глобальних криз: продовольчу (порушення продовольчої безпеки різного ступеня, включно з голодом у низці африканських та інших країн), гуманітарну (переміщення мільйонів біженців з України до інших держав), правову (порушення сформованого після Другої світової війни міжнародного правопорядку) та енергетичну кризу.

Глобальна енергетична криза позначилася на житті переважної частини населення планети Земля двома економічними наслідками. Перший з них полягає у різкому зростанні цін на енергоносії, що виробляються з викопного палива (нафта, газ тощо). А другий наслідок світової енергетичної кризи є продовженням першого, оскільки внаслідок підвищення цін на викопне паливо значно зросла економічна привабливість вирощування енергетичних культур (верба, тополя, міскантус, свічграс) та сільськогосподарських рослин, зокрема, кукурудзи для використання як сировини для «зеленої» енергетики - виробництва теплової і електричної енергії і біометану.

Водночас виникає питання, на яких землях можна вирощувати енергетичні культури та сільськогосподарські рослини для задоволення потреб «зеленої» енергетики. В Україні наявні біля 5 млн. га деградованих, техногенно забруднених земель та просто малопродуктивних сільськогосподарських угідь. Всі ці землі не використовуються у аграрному виробництві, хоча значна їх частина належать до земель сільськогосподарського призначення. Крім того, до цих земель потрібно додати кілька млн. га угідь, які зазнали сильної деградації унаслідок воєнних дій і надовго стали непридатними для вирощування продовольчої продукції та кормів. За оцінками фахівців, в Україні загалом необхідно вивести з використання 9 млн. га еродованих орних земель, які втратили родючість через пошкодження поверхневого щару [1, с. 24].

Зрозуміло, що вирощувати будь-що на таких ґрунтах неможливо. Тому Україна має провести кардинальну реструктуризацію земельного фонду країни. Отже, війна ставить перед нашою країною необхідність істотного зменшення площі сільськогосподарських угідь, у першу чергу угідь інтенсивного використання – орних земель шляхом виведення їх із аграрного виробництва та використання для інших потреб. Подібна проблема поставала і перед іншими європейськими країнами. Так, після Першої світової посівні площі в Європі скоротилися на 22,6% [2]. Аналогічні скорочення площ сільськогосподарських угідь відбулися і після Другої світової війни.

Крім того, вирощувана на забруднених внаслідок воєнних дій сільськогосподарська продукція міститиме хімічні речовини від військових боєприпасів та військової техніки і буде непридатною протягом тривалого часу для споживання людиною та сільськогосподарськими тваринами. Отже, якщо ми не вилучимо з аграрного виробництва забруднені війною землі, то у нас виникнуть проблеми з експортом сільськогосподарської продукції до країн ЄС та інших держав.

На нашу думку, саме на деградованих внаслідок воєнних дій землях слід розвивати «енергетичне землеробство», яке, у свою чергу, сприяє вирішенню проблеми охорони клімату. Тому енергетичне землеробство можна вважати синонімом кліматоохоронного землеробства.

Для створення ефективної системи правового забезпечення енергетичного або кліматоохоронного землеробства два базові принципи земельного права України - принцип продовольчої безпеки та принцип екологічної безпеки – доцільно доповнити ще одним - принципом кліматичної безпеки. Цей принцип являтиме собою теоретичне та прикладне підґрунтя для формування правових норм, які б забезпечили проведення реструктуризації земельного фонду країни з переведенням частини деградованих внаслідок війни та інших факторів сільськогосподарських земель для потреб «зеленої» енергетики.

На наш погляд, у таких нормах мають бути реалізовані завдання розвитку зеленої енергетики та її земельної бази, детально визначатимуть правовий режим земель біоенергетичного землеробства.

Зокрема, зазначеними правовими нормами мають встановлюватися порядок надання та використання земель для потреб біоенергетики, права і обов'язки власників і користувачів відповідних земельних ділянок, зокрема, права на енергетичні насадження, права на будівництво генеруючих біоенергію потужностей (споруд, підприємств тощо).

Таким чином, вищевикладене свідчить про необхідність демонтажу або, принаймні, глибокої модифікації тих норм земельного законодавства України, на яких базується принцип пріоритету сільськогосподарського використання земель, розробки сучасної концепції принципу кліматоохоронної безпеки та формування оптимального співвідношення принципів продовольчої та кліматичної безпеки у земельному праві України не тільки у післявоєнний, а й у воєнний періоди. Адже, як зазначив Президент України Володимир Зеленський, ми маємо стати – і ми станемо, бо немає виходу – станемо лідером в побудові сучасної зеленої енергетики [3].

Список використаних джерел:

1. Бурковський, О. Екосистеми України: ціна глобальної продовольчої безпеки. *Екологічний вісник*. 2022. № 2. Березень-квітень. С. 24-25.
2. Війна в Україні знищує ґрунти — як врятувати мертві землі. URL: <https://superagronom.com/blog/925-viy-na-v-ukrayini-znischuye-grunti--yak-vryatuvati-mertvi-zemli> 8 грудня 2022 р.
3. Зеленський В.О. Послання до Верховної Ради України 28 грудня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/12/28/7382729/> (дата звернення: 25.09.2023).

Курман Тетяна Вікторівна,
*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В АГРОБІЗНЕСІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

За висловом китайського філософа Лао-цзи: «Де побували війська, там ростуть терен та колючки. Після великих війн настають голодні роки».

2022-2023 роки стали роками важких втрат, неймовірних зусиль та стійкості для України та її аграрного сектора. Війна не тільки принесла горе і смерті, примусила тисячі людей залишити домівки, але й завдала величезних збитків нашим аграріям і зумовила появу нових загроз у сфері продовольчої, агроекологічної та енергетичної безпеки. Аграрний сектор України через повномасштабну військову агресію РФ опинився у вкрай складному становищі. Частина території нашої держави досі залишається в окупації, на іншій – ведуться активні бойові дії, ракетно-артилерійськими обстрілами пошкоджено або знищено матеріально-технічну базу сільськогосподарських товаровиробників, об'єкти аграрної інфраструктури, в т.ч. зерносховища, елеватори, зафіксовано загибель стад сільськогосподарських тварин (втрати сягають до 30 % поголів'я), понад 80 тис. кв. км. сільськогосподарських угідь заміновано (за підрахунками фахівців, 40% території Харківської області є потенційно небезпечними. За час проведення розмінування лише піротехніками ДСНС знешкоджено понад 76,5 тис. вибухонебезпечних предметів, і ця робота триває невпинно), значної шкоди завдано ґрунтам (забруднення хімічними речовинами, засмічення уламками, деградація ґрунтів), лісам, водним об'єктам внаслідок вибухів боєприпасів. В цілому слід констатувати, що земельний фонд України внаслідок російського вторгнення зазнає непоправної шкоди, наслідки якої будуть відчуватись ще досить довгий час. Адже відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття.

Величезної шкоди агросфері завдано й підривом Каховської ГЕС. Мова йде про виведення з аграрного обороту значної частини сільгоспугідь, втрати насаджень, врожаю, меліоративних систем та ін. Окрім того, окупантами викрадено й вивезено з окупованих територій аграрну техніку і тони врожаю сільськогосподарської продукції. За оцінками Агроцентру KSE, у результаті російського вторгнення було знищено або викрадено 2,8 млн тонн зернових і 1,2 млн тонн олійних культур минулорічного врожаю, загальною вартістю \$1,87 млрд. [1].

За підрахунками аналітиків KSE Агроцентру і Мінагрополітики, від початку повномасштабної війни український аграрний сектор зазнав понад \$40 млрд прямих та непрямих збитків внаслідок бойових дій. Лише прямі втрати активів у галузі сільськогосподарства внаслідок війни в Україні сягають 8,7 млрд. дол. США., непрямі збитки – понад 31,5 млрд. дол. США [2]. На даний час втрати доступних посівних площ – понад 25 %, зрошуваних земель – понад 70 %, ягідників – близько 25 %, садів – 20 %. На постраждалих територіях знищено понад 14,3 тис. га багаторічних насаджень. Щодо тваринництва, то найбільші втрати зазнало виробництво молока та яєць. Вони становлять \$254,2 млн і \$159,7 млн відповідно. Збитки через зниження продуктивності худоби становлять понад \$1,1 млрд. дол. США.

Блокування акваторії Чорного моря не лише паралізує експорт аграрної продукції на світові ринки й сприяє формуванню спекулятивних цін в частині викупу сільськогосподарської продукції у безпосередніх аграрних виробників, але й суттєво погіршує ситуацію з продовольчим забезпеченням у ряді країн Африки, Південного Сходу, навіть європейські країни відчули це. Особливо загрозливою ситуація стала останнім часом у зв'язку з відмовою РФ від виконання Зернової угоди, цілеспрямованим обстрілом зерносховищ, портової інфраструктури, продовольчих ринків у зонах бойових дій і прикордонних районах. Це, по-перше, засвідчує використанням РФ тактики «продовольство як зброя», що є порушення норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. А по-друге, дає підстави говорити про агроєкоцид як різновид геноциду, що поглиблює глобальну продовольчу кризу й порушує права людини на продовольство не лише в Україні, але й для на-

селення імпортозалежних від поставок української сільськогосподарської продукції держав, зокрема Азії та Африки.

Слід звернути увагу й на те, що не всі наслідки завданої агросфері України шкоди можна спрогнозувати й оцінити на сьогодні, адже певні загрози й ризики можуть мати латентний характер, але при цьому довготривалий негативний ефект для довкілля, здоров'я і безпеки населення, до того ж бракує відповідних методик адекватного обчислення такої шкоди тощо.

Тож, починаючи з 24 лютого 2022 р. Україна протистоїть масштабній військовій агресії РФ, відстоюючи свою територіальну цілісність і суверенітет. І в ході цього протистояння український народ демонструє дивовижну національну єдність і стійкість, зокрема й в агросфері.

Це актуалізує дослідження феномену національної стійкості (або ще використовують термін резильєнтність (від англ. *resilience* — життєстійкість, спроможність відновлюватися). Під ним розуміють здатність держави у взаємодії із суспільством зберігати стійкість до зовнішніх і внутрішніх агресивних впливів, оперативно реагувати на асиметричні загрози запровадженням змін та адаптацією без шкоди для основних цінностей та інституцій суспільства, безперервно функціонувати під час криз, а також відновлюватися від руйнівних наслідків агресивних дій будь-якої природи (самовідновлення) [3, с. 46].

На відміну від національної безпеки, яка більшою мірою концентрується на військовій складовій, національна стійкість є ширшим поняттям і охоплює протидію загрозам у всіх сферах — політичній, економічній, військово-політичній, інформаційній, гуманітарній, екологічній. Тому головний акцент у забезпеченні національної стійкості робиться не стільки на реагуванні на гібридні виклики та деструктивні впливи, скільки на застосуванні стратегій випередження їх появи, формування в державі та суспільстві стійкого імунітету до них за допомогою створення несприятливого середовища для реалізації гібридних загроз і викликів.

Ключовими завданнями є:

- удосконалення законодавства України з метою вирішення нагальних питань життєдіяльності держави, аграрного сектору та населення в умовах воєнного стану та агроекоциду;

- розроблення змін до чинного кримінального законодавства щодо встановлення відповідальності фізичних осіб за агроєкоцид (як умисне масове знищення чи отруєння об'єктів та ресурсів агросфери (грунтів, водойм, лісів, посівів, насаджень і врожаю сільськогосподарських рослин, сільськогосподарських тварин тощо), а також вчинення інших дій, що можуть спричинити агроєкологічну або продовольчу катастрофу), скоєний під час агресії рф проти України, відшкодування шкоди, заподіяної агросфері України агресією рф;

- розроблення нової стратегії відновлення й сталого розвитку агросфери в післявоєнних реаліях.

Таким чином, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні і водночас криміналізації такого злочину, як агроєкоцид. Усі вище перелічені аспекти мають бути враховані під час якісного й системного оновлення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення продовольчої безпеки, при створенні належного й ефективного механізму її гарантування, а також встановлення відповідальності за агроєкоцид. Нормативне регулювання у цій сфері має бути системним і науково обґрунтованим, оскільки мова йде про гарантування природного права людини на життя в частині права на достатнє, безпечне та якісне харчування. З огляду на це, існує нагальна потреба у прийнятті спеціального Закону «Про продовольчу безпеку України» як основи національного механізму забезпечення продовольчої безпеки. Вказаний механізм має бути комплексним, побудованим на засадах системно-сінергетичного підходу, включати дієву систему моніторингу з метою виявлення наявних та потенційно можливих внутрішніх та зовнішніх загроз, включаючи воєнні дії, військові конфлікти, наслідки агроєкоциду тощо. Окрім того, цей правовий механізм повинен мати спрямування на вирішення конкретних завдань, що відповідають сучасним інтересам і очікуванням громадян, територіальних громад, українського суспільства і держави, зокрема в умовах воєнного стану та агроєкоциду, а також сприяють подальшому вдосконаленню законодавства України, повоєнному розвитку аграрного сектору, економіки в цілому, суспільному прогресу, які неможливі без

гарантування продовольчої безпеки держави і сталого розвитку агросфери.

Список використаних джерел:

1. Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України. Скільки втратило сільське господарство України через агресію РФ та від чого залежить швидкість відновлення? *Українська правда*. 19 грудня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/>

2. Огляд збитків та втрат в АПК. Agricultural War Damages, Losses and Needs Review. Issue 3. April 24, 2023 KSE. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>

3. Пирожков С.І. Про національну доповідь НАН України «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» / за матер. доп. на засіданні Президії НАН України. 6 квітня 2022 р. *Вісник НАН України*. 2022. № . С. 45-55.

Лейба Максим Олександрович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗАБРУДНЕНИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Землі сільськогосподарського призначення є не лише основою сільськогосподарського виробництва, але й мають надзвичайно важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки країни. Науковці слушно розглядають землі вказаної категорії як унікальний природний ресурс, підґрунтя економічного розвитку та матеріального добробуту Українського народу [1, с. 387].

Саме використання зазначених земель забезпечує країну сільськогосподарською сировиною, що є основою продовольчої безпеки. Як слушно зазначається в науковій літературі, продовольча безпека залежить від стану агропромислового комплексу в цілому [2, с. 270].

Для України є характерним потужний земельно-ресурсний потенціал, проте внаслідок військової агресії було заподіяно значної шкоди стану земель сільськогосподарського призначення, які насамперед зазнали мінного й хімічного забруднення. Йдеться і про пряме фізичне пошкодження цих земель.

Як підкреслюють фахівці, забруднення ґрунтів в зоні бойових дій викликають залишки не лише первинних вибухових речовин (зокрема фульмінату ртуті, стифнату свинцю тощо), а й широкого переліку супутніх додаткових речовин зі складу боєприпасів (стронцію азотнокислого, миш'яка, бора, хлоридів, алюмінію та ін.) [3, с. 44].

Набули поширення й нові види деградації ґрунтів. Так, вирви від ракет, снарядів та мін, розміщення фортифікаційних споруд викликають механічну деградацію ґрунтів.

Хімічна деградація ґрунтів є наслідком забруднення токсичними хімічними елементами, що залишаються після проїзду військової техніки, детонації снарядів та ракет.

Для фізичної деградації ґрунтів є характерними прояви їх ущільнення, деструктуризації, порушення температурного режиму. Вказаний вид деградації викликає не лише рух військової техніки, а й дія вибухових хвиль.

Тому сьогодні вкрай важливим є обрання та впровадження ефективних заходів відновлення забруднених та порушених земель сільськогосподарського призначення. Очевидно, що, зважаючи на стратегічно важливе значення земель вказаної категорії для забезпечення продовольчої безпеки та їх збереження, вельми необхідно провадити їх консервацію, впроваджувати різні заходи їх очищення, як-от детоксикацію, ремедіацію. Вагому роль відіграватиме й проведення заходів меліорації ґрунтів.

З метою відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, насамперед потрібно визначити розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326, у якій ідеться насамперед про земельні ділянки сільськогосподарського призначення, основні показники, які мають бути оцінені при визначенні шкоди, завданій земельним ресурсам є наступні: витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, на яких відбувалося будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, а також прикордонних знаків та просік, розташування комунікацій для облаштування державного кордону; збитки, завдані власникам та користувачам земельних ділянок сільськогосподарського призначення; витрати на відновлення меліоративних систем; шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам через засмічення останніх сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами; шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам через забруднення ґрунтів речовинами, які спричиняють негативний вплив як на їх родючість, так і на інші корисні властивості [4].

Згідно з Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної

агресії Російської Федерації» від 18 травня 2022 р. № 295 витрати власників землі та землекористувачів на рекультивуацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, визначаються на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт відповідних реалізованих робочих проектів землеустрою щодо рекультивації порушених земель [5].

Обираючи дієві заходи відновлення земель сільськогосподарського призначення, перш за все необхідно встановити їх стан, забезпечити проведення суцільного ґрунтового обстеження та розмінування.

Список використаних джерел:

1. Ільків Н. В., Федорович В. І. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення. Земельне право: підручник: 3-тє вид. доп. і перероб. / за ред. М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. С. 387 – 423.

2. Сичевський М. П., Куць О. І., Коваленко О. В. Земля як потенціал продовольчої безпеки держави. *Продовольчі ресурси*. 2019. № 13. С. 267 – 278.

3. Вплив збройної агресії та воєнних дій на сучасний стан ґрунтового покриву, оцінка шкоди та збитків, заходи з відновлення / С.А. Балюк та ін. Харків: ФОП Бровін О.В. 2022. 102 с.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. № 326. *Офіц. вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1413.

5. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 18 травня 2022 р. № 295. *Офіц. вісник України*. 2022. № 45. Ст. 2479.

Лісова Тетяна Вікторівна,
*докторка юридичних наук, професорка,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЯКІСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Якісний стан земельних ресурсів є головним фактором забезпечення продовольчої безпеки. Адже саме ґрунти є основою виробництва сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Деградація й опустелювання сьогодні є найбільш загрозливими характеристиками сучасного стану земель та найбільш серйозним викликом для сталого розвитку країни, адже це становить реальну загрозу для продовольчої безпеки на світовому рівні.

Важливе значення для виконання Україною ролі гаранта продовольчої безпеки в багатьох країнах світу має потужний земельний ресурсний потенціал, що дозволяє Україні посідати пріоритетне місце за обсягами продовольчого експорту, який у міжнародному масштабі у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчовими продуктами майже 400 млн осіб [1 – 4].

Проте на суттєве поглиблення кризових явищ щодо сучасного стану земель значною мірою впливають проведення військових дій на території України та тимчасова окупація частини її території. Зазначене має тяжкі наслідки для забезпечення продовольчої безпеки України, рівень забезпечення якої є наразі доволі слабким порівняно з іншими країнами Європи.

До слабких сторін земельних ресурсів України з позицій продовольчої безпеки належать й низький вміст органічної речовини в ґрунті, значущість якої істотно зростає в умовах збройної агресії, яка спричинила порушення принципів сталого менеджменту

ґрунтів на орієнтовній площі понад 10 млн га сільськогосподарських земель України [1, с. 67].

Особливої уваги заслуговують заходи відновлення земель, які є результатом розвитку інноваційних технологій, але запровадженні яких наразі не врегульовано на законодавчому рівні.

До таких заходів насамперед належить фіторе mediaція. При використанні цього методу коренями рослин поглинаються органічні забруднювачі, трансформуючись у безпечні для навколишнього природного середовища продукти.

Важливим заходом відновлення є й застосування заходів з детоксикації земель з метою зниження транслокаційних показників надходження важких металів у сільськогосподарські культури, що може бути застосована як самостійний захід або при рекультивації порушених земель. Особливо ефективним вважається застосування детоксикації з використанням розроблених науковими лабораторіями бактеріальних препаратів, що сприяють відновленню ґрунтового покриву.

Для відновлення стану земель, який погіршився внаслідок бойових дій, перевагу слід віддавати саме інноваційним технологіям. Насамперед такі земельні ділянки потребують застосування заходів, спрямованих на їх очищення. Замінування земель сільськогосподарського призначення призводить до неможливості вирощування сільськогосподарської продукції, а наявність шкідливих сполук від снарядів призводить до непридатності ґрунту для вирощування сільськогосподарської продукції.

Сьогодні вкрай важливо забезпечити баланс між виробництвом сільськогосподарської продукції, отриманням енергетичної сировини та відновленням ґрунтів, що зазнали значної руйнації внаслідок розривів від бомбардування, ракетних обстрілів, мінометних та артилерійських снарядів, що спричинило порушення природної цілісності генетичних горизонтів на значних площах у північній, східній та південній частинах країни [5].

Для відновлення стану земель, який погіршився внаслідок бойових дій, перевагу слід віддавати саме інноваційним технологіям.

Важливим є проведення повноцінного обстеження стану земель всіх категорій, особливу увагу приділяючи стану земель сіль-

ськогосподарського призначення на деокупованих територіях та тих територіях, які потрапили в зону активних бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Кучер А. В. Стале управління ґрунтами як основа продовольчої безпеки: виклики та перспективи в умовах війни та повоєнного відновлення. *Ґрунтово-агрохімічні дослідження як імператив для розвитку аграрного виробництва та розбудови України*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Харків, 24 трав. 2023 р.). Харків: ННЦ «ІА ім. О.Н. Соколовського», 2023. С. 64 – 68.

2. Балюк С., Кучер А. Національне багатство України – чорноземи – під загрозою знищення. Як війна впливає на ґрунти й продовольчу безпеку. *Голос України*. 2022. № 245 (7995). С. 6 – 7.

3. Вплив збройної агресії та воєнних дій на сучасний стан ґрунтового покриву, оцінка шкоди та збитків, заходи з відновлення / С.А. Балюк та ін. Харків: ФОП Бровін О.В. 2022. 102 с.

4. Балюк С. А., Хареба В. В., Кучер А. В. Стале управління ґрунтами як основа продовольчої безпеки: глобальні тренди й національні виклики. *Вісник аграр. науки*. 2022. № 10. С. 68 – 77.

5. Водяк Я. М. Перспективи відновлення чорноземів, пошкоджених внаслідок збройної агресії, шляхом вирощування енергетичних культур. *Сучасний стан ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії російської федерації*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 жовт. 2022 р.). Харків: ННЦ «ІА ім. О.Н. Соколовського», 2022. С. 34 – 36.

Михайлюк Олена Ігорівна,
*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗДІЙСНЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРОЄКОЦИДУ

Екоцид в Україні, спричинений військовою агресією РФ проти України, мав наслідком не лише екологічну кризу, але й викликав пряму загрозу глобальній продовольчій безпеці. Вплив екоциду на сільське господарство – критична проблема, розв’язання якої уявляється можливим передусім за допомогою правового механізму держави, перш за все шляхом внесення змін у законодавство та його оновлення згідно вимогам часу. Термін «агроєкоцид» в контексті дослідження сучасної агропродовольчої політики використовується для акцентування на необхідності уникнення наслідків військових дій в межах сільських територій та відшкодування завданої шкоди як природним ресурсам у цілому, так і суб’єктам агробізнесу, що в майбутньому унеможливить екологічні катастрофи та настання серйозної шкоди навколишньому середовищу та продовольчій безпеці.

Згідно з Протоколом I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятим 8 червня 1977 р., держави, що перебувають у стані війни, зобов’язані зберігати природне середовище від масштабних, тривалих і серйозних руйнувань. Також у цьому документі вказується на повну заборону використання методів чи засобів ведення війни, спрямованих на заподіяння або які можуть призвести до завдання такої шкоди. Крім того, 24-й Принцип Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р. про навколишнє середовище та розвиток визнає, що війна за своєю природою є руйнівною для сталого розвитку. З цієї причини держави мають дотримуватися норм міжнародного права, яке забезпечує захист навколишнього середовища під час ведення збройних конфліктів і, за необхідності, співпрацювати для подальшого розвитку цього правового поля.

Справедливо зауважує М. Я. Ващишин про те, що «...удосконалення та застосування юридичного механізму визначення екологічної шкоди в сучасних умовах дасть змогу оцінити фактичні екологічні збитки й реальні масштаби руйнації природного середовища України внаслідок збройної агресії РФ» [1, с. 76]. Тобто реалізація агропродовольчої політики в умовах агроєкоциду має враховувати оцінку стану довкілля та аграрних ресурсів держави для формування державних програм підтримки суб'єктів агробізнесу в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Оцінка впливу військових дій на довкілля та матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських виробників має пріоритетне значення в сфері реалізації національної політики в аграрній сфері. Аналізуючи безпосередньо правовідносини в сфері продовольчої політики та проблем її реалізації на сьогодні, слід спиратися на науково-доктринальний базис у галузі аграрного права. Так, на думку Т. В. Курман, правовий механізм забезпечення продовольчої безпеки має бути системним та синергетичним у підході, спрямованим на вирішення актуальних завдань, які відповідають сучасним інтересам і очікуванням громадян, територіальних громад, українського суспільства і держави. Цей підхід особливо актуальний в умовах воєнного стану, а також сприяє подальшому розвитку законодавства України, росту наукових досліджень та суспільного прогресу. Однак слід пам'ятати, що досягнення продовольчої безпеки держави та сталого розвитку агросфери є неможливими без взаємодії цих компонентів [2, с. 68].

Приймаючи Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV, держава взяла на себе зобов'язання щодо формування сприятливого економічного середовища для ефективної діяльності суб'єктів аграрного сектору. До основних напрямів підвищення ефективності діяльності суб'єктів аграрного сектору було віднесено сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства. На жаль, стратегічні нормативні документи не враховують форс-мажорні обставини та інші соціально- та екологічно-критичні стани в державі, через які може бути

неможливою реалізація функцій держави по досягненню таких масштабних цілей.

Розуміючи виклики сьогодення, А.П. Гетьман зауважує, що стратегічні напрями національної екологічної політики потребують коригувань. У сучасних умовах важливо відмовитися від широких цілей, оптимізувати завдання та чітко визначити кроки та заходи для їх виконання, зокрема, враховуючи статус України як кандидата на членство в Європейському Союзі. Передбачається, що головними пріоритетами національної екологічної політики мають стати відновлення та захист навколишнього середовища в Україні, включаючи як період війни, так і повоєнний період, а також євроінтеграційні зміни. Ці два процеси мають працювати паралельно та взаємодіяти один з одним [3, с. 12]. Цілком підтримуючи позицію автора та корелюючи її на вісь агропродовольчої політики, слід зауважити, що реалізація останньої, передусім, має базуватися на певних принципах, які мають бути нормативно закріплені. До останніх слід віднести: а) екологізацію, тобто охорону та відновлення природних ресурсів і екосистем, які постраждали внаслідок військових злочинів та агроправопорушень. Заходи екологізації повинні сприяти екологічній стійкості та відновленню навколишнього природного середовища та здійснюватися безперервно; б) сталість, тобто забезпечення сталого розвитку агросфери, з урахуванням потреб сучасних та майбутніх поколінь; в) інтегрованість, тобто поєднання екологічної безпеки та соціального розвитку села; г) участь територіальних громад у здійсненні агропродовольчої політики; ґ) транспарентність, що доступність та відкритість у всіх аспектах формування, прийняття та реалізації політики, пов'язаної із сільським господарством та продовольством; д) інноваційність, а саме впровадження інноваційних практик у сільському господарстві та агросфері, що сприятиме відновленню довкілля та забезпеченню продовольчої безпеки; е) міжнародне співробітництво, адже умови та наслідки агроєкоциду часто перетинають кордони, і міжнародне співробітництво виступає важливим важелем для розв'язання екологічних проблем та забезпечення продовольчої безпеки.

Підсумовуючи слід наголосити, що для пом'якшення негативного впливу агроєкоциду на сільське господарство Украї-

ни необхідно впроваджувати сталі практики ведення сільського господарства, посилювати правові механізми відповідальності та інвестувати у відновлення екологічної мережі держави. Взаємодія між екологічними, правовими та економічними факторами в контексті агроекоциду підкреслює необхідність комплексного підходу до вирішення цієї складної проблеми, яка має транскордонний характер і виходить за рамки лише соціальної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Ващишин М. Я. Організаційно-правові аспекти визначення екологічної шкоди, завданої Україні воєнними діями РФ. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. С. 74–76.

2. Курман Т. В. Продовольча безпека: проблеми правового забезпечення умов воєнного стану. *Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти*: зб. матер. та тез доп. учасн. Дискусійної панелі VI Харківського міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. С. 64–68.

3. Гетьман А. П. Відновлення України як ключовий напрям сучасної національної екологічної політики. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. С. 11–16.

Мірошниченко Олексій Володимирович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГРОСФЕРІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Другий рік Україна перебуває в умовах повномасштабної збройної агресії. Наслідками військового вторгнення стали соціально-економічні проблеми, які вплинули на всі без винятку сфери життєдіяльності населення України, зокрема, але не виключно: блокування експорту продовольства (в першу чергу, зерна) до країн – імпортерів через обмеження доступу до логістики; безперервні терористичні невибіркові атаки на міста, села, підприємства, інфраструктуру тощо; пошкодження критичної інфраструктури; техногенну катастрофу з Каховською ГЕС.

Для агросфери України як однієї з основних галузей економіки основними проблемами стали: окупація територій, мінування сільгоспугідь, знищення внаслідок ворожих обстрілів сільськогосподарської техніки, тваринницьких комплексів, посівів і насаджень, порушення морської та річної логістики, втрата кваліфікованих працівників сільського господарства, значні фінансово-матеріальні та агроекологічні збитки та ін.

Згідно з аналізом Центру досліджень продовольства та землекористування KSE Institute спільно з Мінагрополітики загальні збитки у сільському господарстві України від повномасштабної війни станом на 15 вересня 2022 року сягнули 6,6 млрд гривень, або 23% від всієї вартості активів в українському сільському господарстві [1].

Втім надскладні сучасні умови не мають стати причиною для відмови від впровадження цифровізації, в тому числі й в агросфері, а навпаки мають стимулювати цей процес через майбутні перспективи, на що звертається увага і у спеціальній літературі [2, с. 246].

На час дії воєнного стану Міністерством цифрової трансформації України і Комітетом з питань цифрової трансформації Верховної Ради України у взаємодії із іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування здійснюється робота у напрямку національної відбудови і впроваджуються при цьому різні інноваційні проекти цифрової економіки. Ведеться значна робота щодо залучення України до нової програми стратегічного фінансування Європейського Союзу «Цифрова Європа» та впровадження новітніх технологічних рішень в економіку та суспільство. Реалізація вищевказаних заходів значно прискорить цифровізацію української економіки в умовах війни, що, в свою чергу, відкриває важливі перспективи для підвищення конкурентоспроможності та стабільності вітчизняної економіки, а також суттєво збільшує можливості нашої держави для участі у програмі «Цифрова Європа». Забезпечення нормативно-правового середовища для відповідних змін сприятиме залученню інвестиційних ресурсів із міжнародних країн-донорів для відновлення економіки України, особливо зараз як країни-кандидата на членство в Європейському Союзі [3].

У сфері цифрової трансформації економіки зусилля України протягом 2023 року спрямовані на продовження цифрових перетворень та захист прав і свобод громадян для забезпечення стійкості економіки й обороноздатності держави на новій нормативній основі. Серед цих процесів варто відзначити такі: ухвалення Верховною Радою України законопроектів щодо розвитку цифрової економіки, які унормовують надання цифрових послуг, обіг цифрового контенту й цифрових речей. Упровадження таких правових норм стимулюватиме розвиток цифрової економіки й дасть змогу цьому новому секторові залучати додаткові кошти в країну. Зокрема, проектом Закону «Про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав» до Цивільного кодексу України введено новий об'єкт цивільних прав – «цифрова річ». Законопроект «Про цифровий контент та цифрові послуги» описує особливості обігу цифрового контенту як різновиду цифрової речі, а також специфіку надання цифрових послуг [5].

Створення системи інформаційної підтримки виробників сільськогосподарської продукції на основі сучасних комп'ютерних та

мобільних технологій має базуватися на всеохоплюючій цифровізації сільськогосподарських підприємств та сільських територій, навчанні й підвищенні кваліфікації сільськогосподарських працівників, створенні системної бази даних, формуванні єдиного інформаційного простору агробізнесу. Доречним є також формування екосистем агропідприємств за допомогою електронних порталів та цифрових сервісів, які б мали мобільні додатки з інформацією про постачальницькі мережі, канали збуту, наявність, цінову політику техніко-технологічних ресурсів, ринок трудових ресурсів, що спеціалізується на використанні цифрових агротехнологій тощо. Приміром, у певних регіонах України спілки фермерів, сільськогосподарські кооперативи, асоціації вже працюють на базі розроблених електронних платформ щодо продажу та купівлі аграрної продукції [4, с. 39].

За цифровізацією та цифровою трансформацією стоїть майбутнє як світового, так і українського сільського господарства. Саме діджиталізація робить агробізнес конкурентоспроможним як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. В умовах воєнного стану цей напрям ще більше актуалізується, та, як наслідок потребує правового регулювання та правового захисту. Адже за таких умов цифрова трансформація для більшості сільськогосподарських компаній України – це єдиний шлях зберегти стійкість і продовжити розвиватися.

В умовах гострої потреби унормувати питання, пов'язані із захистом персональних даних під час воєнного стану, зростає вага забезпечення прав суб'єктів господарювання, у тому числі аграрного сектору економіки, у сфері електронних довірчих послуг, управління безпекою та захистом даних; захисту інформації в системі хмарних обчислень від внутрішніх та зовнішніх загроз, кібератак (особливо актуальне для економічної стабільності Держави в період збройної агресії).

На сьогодні, одним з найактуальніших напрямів цифровізації агросфери стає також напрям гуманітарного розмінування. Адже, за оцінками урядовців, приблизно 30% території України залишається замінованою, зокрема, майже 15% сільськогосподарських угідь. На сьогодні агробізнес зацікавлений у дистанційних технологіях розмінування. Аграрії вже закуповують техніку

для розмінування, щоб мати можливість проводити посівну. Цей сегмент має великий комерційний потенціал, оскільки Україна в певному розумінні виступає зараз «полігоном» для тестування інноваційних рішень у технологіях подвійного призначення. І, звичайно, це вкрай актуалізує проблематику належного правового унормування відносин у зазначеній сфері – щодо організації такого розмінування, захисту прав інтелектуальної власності на такі інноваційні розробки, впровадження заходів державної або грантової підтримки для аграрних товаровиробників тощо.

Підсумовуючи, слід наголосити, що правове регулювання відносин у сфері цифрової трансформації агробізнесу та аграрного виробництва в умовах воєнного стану потребує подальшого розвитку й системного удосконалення законодавства у цій сфері. Перспективні напрямки подальших досліджень насамперед пов'язані з моніторингом та оцінкою можливостей агросфери України пристосуватись до нинішніх реалій.

Список використаних джерел:

1. Нейтер Р., Стольнікович Г., Нів'євський О. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2022/11/Damages_report_issue2_ua-1.pdf (дата звернення: 25.09.2023).

2. Шевченко О. Л., Стрілець А.Ю. Цифровізація бізнес-процесів під час війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 груд. 2022 р.). КІП ім. Ігоря Сікорського. К.: Політехніка, 2022. С. 246-247. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/issue/view/16260> (дата звернення: 26.09.2023).

3. Юрченко, О., Чернишова, О., & Стойка, І. (2022). Digital-трансформація бізнесу в умовах війни. *Економіка та суспільство*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-29> (дата звернення: 26.09.2023).

4. Горобець Н. М. Цифрові технології в системі стратегічного управління аграрними підприємствами. *Агросвіт*, 2022. № 1. С. 36-43. DOI: 10.32702/2306&6792.2022.1.36 (дата звернення: 27.09.2023).

5. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Серпень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viynu-serpen-2023> (дата звернення: 27.09.2023).

Місінкевич Анна Леонідівна

доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ В АСПЕКТІ ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Нині в ході ведення війни в Україні перед фермерськими господарствами постає чимало серйозних викликів в аспекті здійснення агробізнесу. Сьогодні коли почав активно функціонувати ринок земель в нашій державі фермери не можуть до кінця реалізувати своє право власності на земельні ділянки, а саме здійснити викуп земель сільськогосподарського призначення, які перебували у них у постійному користуванні. Так за словами експертів, починаючи з 1 липня 2021 року, відколи в Україні запрацювала земельна реформа, у ній беруть участь від 1% до 3% українських фермерів. Окрім цього, викупити земельні ділянки, які були у постійному користуванні, змогли менш як 100 фермерів із більш ніж 20 тисяч [1].

У чинному земельному та аграрному законодавстві України не все так однозначно як здається на перший погляд. Відповідно до п. 6-1 прикінцевих положень Земельного кодексу України, де зазначається, що громадяни України, яким належить право постійного користування, право довічного успадкованого володіння земельними ділянками державної і комунальної власності, призначеними для ведення селянського (фермерського) господарства, а також орендарі земельних ділянок, які набули право оренди землі шляхом переоформлення права постійного користування щодо зазначених земельних ділянок до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів», мають право на викуп таких земельних ділянок у власність з розстрочкою платежу до десяти років з рівним річним платежем за ціною, яка дорівнює нормативній грошовій оцінці та-

ких земельних ділянок, без проведення земельних торгів. У разі купівлі земельної ділянки з розстроченням платежу право власності переходить до покупця після сплати першого платежу. Вимоги частини сьомої ст. 130 цього Кодексу не поширюються на земельні ділянки, які придбаваються відповідно до цього пункту [2]. Однак на практиці фермери стикаються з низкою проблем щодо реалізації ними норм вищезазначеного положення Земельного кодексу України. Звертаючись до тлумачення права постійного землекористування як правового інституту земельного права ми бачимо, що він включає у себе безстрокове право володіти та користуватися земельною ділянкою державної або комунальної власності. У свою чергу у земельному законодавстві було зазначено у свій час, що громадян України мали можливість отримати в постійне користування земельну ділянку для ведення селянського (фермерського) господарства до 2002 року. З цього приводу є доволі цікава судова практика, яка роз'яснює певні правові прогалини та колізії, які існують у чинному земельному та аграрному законодавстві з приводу реалізації права власності на землі сільськогосподарського призначення, які перебувають на правовому титулі постійного користування у фермерських господарствах. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 615/2197/15-ц зазначає, що після набуття засновником селянського (фермерського) господарства права постійного користування земельною ділянкою для ведення такого господарства та проведення державної реєстрації останнього постійним користувачем зазначеної ділянки стає селянське (фермерське) господарство, а не самий фермер [3]. Таким чином, фермери, які до 2002 року отримали державний акт на право постійного користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення і після цього створили фермерське господарство не можуть набути права власності на таку землю відповідно до п. 6-1 прикінцевих положень Земельного кодексу України, так як власником такої земельної ділянки є новостворене фермерське господарство, а саме юридична особа. Це породжує юридичну колізію у земельних правовідносинах та створює правові перешкоди для фермерів щодо набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення, які були у них на титулі постійного користування. Така правова прогалина не дає можливість

у повній мірі запустити ринок земель в Україні та звужує правовий обсяг прав фермерів у сфері права власності на землі сільськогосподарського призначення.

Окрім цього, ще однією проблемою з якою стикаються на практиці фермери щодо реалізації права постійного користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення є момент припинення такого права. У чинному Земельному кодексі України відсутня правова норма, яка б врегульовувала це питання. Аналізуючи судову практику Верховного Суду України ми звертаємося до Постанови Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 922/989/18 в якій зазначається, що підставою припинення права постійного користування земельною ділянкою, наданою громадянину для ведення фермерського господарства, є припинення діяльності такої юридичної особи як селянське (фермерське) господарство (фермерське господарство) [3]. Виходячи з позиції Верховного Суду України, що якщо відбулася фізична смерть засновника фермерського господарства, то це не є правовою підставою припинення права постійного користування земельною ділянкою для фермерського господарства це зумовлюється тим, що така земельна ділянка належить на праві власності фермерського господарства як юридичної особи та перебуває на його балансі. Необхідно зазначити, що вищезазначені положення не вказані у Законі України «Про фермерське господарство» в аспекті припинення діяльності фермерського господарства в Україні.

Отже, проаналізувавши чинне земельне, аграрне законодавство та судову практику у сфері земельних питань ми приходимо до висновку, що на даний момент відбувається неузгодженість норм матеріального земельного та аграрного права із функціонуванням ринку земель в Україні. На наше переконання необхідно внести зміни до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» та до прикінцевих положень Земельного кодексу України в аспекті набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення фермерськими господарствами як юридичними особами, які перебувають на даний момент на титулі права постійного користування у них. Окрім цього ми вважаємо, що необхідно доповнити положення Закону України «Про фермерські

господарства» нормою, яка передбачає, що фізична смерть за-
сновника фермерського господарства не є підставою припинен-
ням права постійного користування земельною ділянкою самим
фермерським господарством як юридичною особою, а тільки лік-
відація самого фермерського господарства тягне за собою і при-
пинення права постійного користування земельною ділянкою ос-
таннього.

Список використаних джерел:

1. У ринку землі беруть участь всього 3% фермерських госпо-
дарств. Landlord. URL: <https://landlord.ua/news/u-rynku-zemli-berut-uchast-vsogo-3-ukrainskykh-fermeriv/> (дата звернення 23. 09. 2023).
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Вер-
ховна* Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n1896> (дата звернення 23. 09. 2023).
3. Багай Н. Особливості розгляду та вирішення господарськими
судами спорів з приводу постійного користування землею. Про-
грама підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих
господарських судів (20 лютого 2023 року) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Pravo_kor_zeml.pdf (дата звернення 23. 09. 2023).

Осадча Анастасія Олегівна,
*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

Останні події, які відбуваються в Україні, зокрема: зміна порядку експорту продукції, замінування значної частини земель сільськогосподарського призначення, їх забруднення різними видами зброї чи внаслідок її використання, перебування земель на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії чи тимчасово окупованих територіях, зміна кліматичних умов і безпосереднє внутрішнє переміщення агровиробників – змушують суб'єктів агробізнесу змінювати вектор розвитку та відповідно технології для виробництва й обробітку земельних ділянок, особливо в аспекті необхідності повоєнного відродження аграрного сектору.

Однією з таких технологій є системи точного землеробства (precision farming). Поняття «точне землеробство» часто замінюють суміжними поняттями, які виникають під час перекладу – «smart farming» (розумне фермерство), «e-agriculture» (цифрове землеробство). Крім цього, поширеними є такі поняття як «Precision Agriculture», «Decision Agriculture», «Digital Agriculture» [1].

Савицький Е.Е. пропонує наступне визначення поняття «точного землеробства» — інноваційна, ґрунтозахисна, ресурсозберігаюча технологія, яка сприятиме структурній перебудові аграрної сфери та нарощуванню економічного потенціалу України [2, с. 178 – 179].

Європейський Парламент зазначає, що точне землеробство можна просто пояснити як «застосування необхідного засобу в потрібні місці у потрібний час». Вперше поняття «точного землеробства» було запропоноване Палатою Представників США у 1997 році, яке визначало його як інтегровану інформаційну й виробничу систему землеробства, що розроблена для підвищення ефективності, продуктивності та рентабельності виробництва

в довгостроковій перспективі як на окремих ділянках, так і для всієї системи сільського господарювання («whole farm»), мінімізуючи неумисний вплив на дику природу та навколишнє середовище. Це визначення акцентує увагу, по-перше, на стратегіях управління всіма галузями сільського господарства («whole farm») – тваринництва, рослинництва, рибальства, лісового господарства тощо, а, по-друге, на тому, що завдяки використанню інформаційних технологій можливе підвищення ефективності виробництва й одночасне зменшенні його впливу на довкілля. Європейський Парламент надає власне визначення поняття «точного землеробства» – це концепція управління сільським господарством, яка заснована на спостереженні, вимірюванні та реагуванні на процес посівів або на процес вирощування тварин [3].

Виходячи з аналізу чинного законодавства України, можна відстежити, що ще у Постанові Кабінету Міністрів України від 27.06.2001 року №740 «Про Міжвідомчу програму впровадження космічних технологій у створення та виготовлення високотехнологічної цивільної продукції для потреб внутрішнього ринку і на експорт на 2001–2005 роки» використовується поняття «ресурсозберігаючі агротехнології точного землеробства» й одним з важливих напрямів було проголошено створення інтегрованих модульних самохідних машин для агротехнологій точного землеробства, розвиток таких агротехнологій та автоматизованих систем керування, виготовлення дослідних зразків [4].

Разом з цим, у Постанові Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 року №980 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017–2022 роки» до середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня віднесено створення енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур з елементами точного землеробства, а також розроблення та впровадження технологій адаптивного ґрунтоохоронного землеробства, в тому числі, створення науково обґрунтованої системи ведення землеробства, адаптованої до ґрунтово-кліматичних умов господарств різних форм власності.

У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки вперше використовується поняття «циф-

рове землеробство» як принципово нової стратегії менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій, а також новий етап розвитку агросфери, пов'язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп'ютерів та смарт-устаткування, а також управлінських та виконавських процесів, здатних диференціювати способи оброблення, внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин.

У п. 15 Плану заходів щодо реалізації Концепції передбачено розробку проекту акта Кабінету Міністрів України щодо інтенсифікації розвитку цифрового землеробства та цифровізації агросектору до II кварталу 2018 року. На жаль, станом на сьогодні такий документ не розроблений [6]. Вважаємо розробку такого нормативно-правового акту пріоритетним з огляду на те, що системи точного землеробства вже активно використовуються сільськогосподарськими виробниками, зокрема, шляхом встановлення навігації на сільськогосподарську техніку (для паралельного водіння або автоматичного водіння техніки по земельній ділянці, що сприяє ефективному використанню посівного матеріалу, мастильних матеріалів тощо); системи контролю внесення (посівного матеріалу, пестицидів тощо); системи моніторингу врожайності; системи передачі даних; системи контролю висоти штанги; системи посекційного відключення; системи контролю глибини посіву, а також використання самохідних машин тощо.

Разом з цим, наявні наступні практичні проблеми під час використання систем точного землеробства сільськогосподарськими виробниками:

- брак освітніх та наукових розробок, навчальних дисциплін в напрямку точного землеробства тягне за собою проблеми й прогалини у підготовці кваліфікованих кадрів (наразі, здебільшого, підготовку кадрів здійснюють сільськогосподарські виробники самостійно);

- відсутня класифікація автономних машин, що зумовлює неможливість здійснити реєстрацію прав на такі види машин, й не визначена категорія для управління таким видом машини; відкритим є питання можливості здійснювати проїзд такими машинами по дорогах;

- відсутність поняття та правового регулювання набуття пра- ва фізичною особою використовувати та керувати навігаційними системами унеможлиблює отримання відповідного посвідчення та інші.

Отже, враховуючи те, що наразі точне землеробство вже ак- тивно здійснюється в Україні, особливої актуальності набуває ідентифікація проблем, з якими вже стикнулись агровиробники через брак належного правового регулювання, їх адекватне й ком- плексне врегулювання шляхом прийняття спеціального норматив- но-правового акту, а також сприяння державою розвитку точного землеробства з метою забезпечення його популяризації та більшої доступності для агровиробників.

Список використаних джерел:

1. Klerkx L., Jakku E., Labarthe P. (2019). A review of social science on digital agriculture, smart farming and agriculture 4.0: New contributions and a future research agenda. Vol. 90–91, December 2019, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1573521419301769> (дата звернення: 20.09.2023).

2. Савицький Е. Е. Точне землеробство як результат інформа- тизації систем управління в агробізнесі. Економіка та підприєм- ство: зб. наук. пр. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». 2017. № 38. С. 174–181. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28065/174-181.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 20.09.2023).

3. European Parliament (2014). Precision Agriculture: An Opportunity for EU Farmers – Potential Support With the CAP 2014-2020. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529049/IPOL-AGRI_NT%282014%29529049_EN.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

4. Про Міжвідомчу програму впровадження космічних техно- логій у створення та виготовлення високотехнологічної цивільної продукції для потреб внутрішнього ринку і на експорт на 2001 - 2005 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2001 р. № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2023)

5. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017 - 2022 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 р. № 980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2017-%D0%B-F#Text> (дата звернення 20.09.2023).

6. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 21.09.2023)

Пахолюк Анатолій Михайлович,
*аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

ДО ПИТАННЯ КРЕДИТУВАННЯ ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

В умовах військових дій, які тривають на території України, здійснення сільськогосподарської діяльності, є особливо важким. Вказане обумовлено, зокрема і зростанням рівня цін на засоби захисту рослин, добрива, посівний матеріал, паливо тощо. Відповідно держава має створювати умови для доступу сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів. У цьому контексті доцільно розглянути постанови КМУ від 12 березня 2022 р. № 274 і від 18 березня 2022 р. № 312. Вказаними нормативно-правовими актами внесено зміни до т. зв. програми «Доступні кредити 5-7-9%» (Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженому постановою КМУ від 24 січня 2020 р. № 28). На думку Т.В. Курман, зазначений механізм є достатньо ефективним. Адже, урядом створено умови для пільгового кредитування аграрного сектору під час воєнного стану для проведення посівної кампанії [5, с. 18-19]. Дійсно, за 2022-й рік 36,5 тис. аграріїв залучили кредитів на 78 млрд 98 млн грн [1]. Більше того, як зазначають О. М. Батигіна і К. С. Войтенко, це цілком вдалий і необхідний крок для забезпечення продовольчої безпеки не лише України, а й всього світу [2, с. 98].

Що ж являв собою такий механізм кредитування? Передбачалося, що максимальна сума кредиту мала складати 60 млн грн. Розмір компенсаційної процентної ставки встановлювався на рівні 0% річних на період воєнного стану, а у разі припинення чи скасування воєнного стану - до завершення строку кредитування (п. 1 Змін до постанови КМУ від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р.

---

¹ Науковий керівник: А.М. Земко, доцент кафедри права Луцького національного технічного університету, к.ю.н., доцент.

№ 723, затверджених постановою КМУ від 12 березня 2022 р. № 274). До переліку осіб, які можуть скористатися програмою «Доступні кредити 5-7-9%», були включені сільськогосподарські товаровиробники, які здійснюють сільськогосподарську діяльність у період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення (п. 1 вищезазначених Змін). При цьому поняття «сільськогосподарський товаровиробник» і «сільськогосподарська діяльність» мали вживатися у розумінні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (п. 1 вищезазначених Змін). Слід звернути увагу, що до групи сільськогосподарських товаровиробників законодавець відносить виключно юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців (п. 2.15 ст. 2). Поняття ж «сільськогосподарська діяльність» є широким і охоплює не тільки традиційну сільськогосподарську діяльність (виробництво продукції рослинництва і тваринництва), а й заліснення, у т. ч. створення захисних лісових насаджень, збирання дикорослих грибів та ягід, інших дикорослих рослин (п. 2.28 ст. 2). На доцільність широкого підходу до розуміння сільськогосподарської діяльності неодноразово зверталася увага у науковій літературі. Так, наприклад, О. В. Гафурова вказувала, що цей вид діяльності охоплює, зокрема діяльність у сфері лісового господарства у частині лісорозведення (у т. ч. заліснення малопродуктивних та деградованих земель сільськогосподарського призначення), та вирощування і/або збирання живиці, грибів, ягід, інших дикорослих рослин, за умови її здійснення сільськогосподарським товаровиробником [3, с. 217].

Необхідно зазначити, що Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затверджений постановою КМУ від 24 січня 2020 р. № 28, змінювався неодноразово. В його останній редакції суттєво змінилися умови кредитування. Так, з одного боку, було збільшено максимальну суму кредиту, що надається суб'єктам підприємництва - сільськогосподарським товаровиробникам, - до 90 млн. грн. (п. 10 вищезазначеного Порядку). З іншого – встановлено максимальний строк їх кредитування - до 31 березня 2024 р. Крім того, передбачається, що суб'єкти середнього та великого підприємництва - сільськогосподарські товаровиробники, які отримали кредит в уповноваженому банку

у 2022 році з метою провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування, мають право продовжити строк кредитування за укладеними кредитними договорами до 31 березня 2024 р. за умови погашення до 25 % суми отриманого кредиту (п. 12).

Що ж стосується питання компенсації відсотків, то воно вирішується в залежності від місця розташування території, на якій здійснює свою діяльність суб'єкт підприємництва, та від мети використання коштів (інвестиційні цілі або на фінансування оборотного капіталу). Так, для суб'єктів підприємництва, які провадять господарську діяльність в зоні високого воєнного ризику, тобто на території можливих бойових дій, включених до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309, для яких не визначена дата припинення можливості бойових дій, або території, з дати завершення бойових дій (припинення можливості бойових дій) або тимчасової окупації яких пройшло менше одного календарного року станом на дату укладення кредитного договору (п. 2 Порядку), вона має становити 1 % річних у перші два роки кредитування, у подальшому 5 %, якщо кошти використовуються на інвестиційні цілі; і 3 % річних, якщо кошти спрямовуються на фінансування оборотного капіталу. А для суб'єктів господарювання, які провадять свою діяльність поза вказаною зоною, компенсаційна процентна ставка знижується: 1) до рівня 5 або 7, або 9 % річних - для кредитів, наданих на інвестиційні цілі, а також, зокрема, на: фінансування діяльності у сфері переробної промисловості (Секція С) КВЕД; відбудови зруйнованих внаслідок військової агресії основних засобів суб'єктів підприємництва - на фінансування оборотного капіталу. 2) до рівня 13 % річних - для кредитів, наданих на фінансування оборотного капіталу (п. 16 Порядку).

Таким чином, у випадках, коли сільськогосподарські товаровиробники здійснюють свою діяльність в зоні високого воєнного ризику, вони можуть скористатися компенсацією до 1 % річних у перші два роки кредитування, якщо використовують кошти на

інвестиційні цілі, і 3 % річних, якщо спрямовують їх на фінансування оборотного капіталу. Якщо ж такий суб'єкт господарювання провадить відповідну діяльність поза вказаною зоною, у нього залишається можливість отримати компенсацію відсотків до рівня 5 або 7, або 9 % річних, але виключно для кредитів, наданих на інвестиційні цілі. Для фінансування оборотного капіталу компенсація становить 13% річних. Відповідно, можна прослідкувати поступове «згортання» державної допомоги за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» для сільськогосподарських товаровиробників.

Важливо також зазначити, що безпосередньо фінансування сільськогосподарських товаровиробників здійснюється комерційними банками, які отримують компенсацію відсотків, за наданими кредитами, від держави. Відповідно вони мають право встановлювати додаткові вимоги до вищезазначених суб'єктів господарювання. Тому, як правило, банки не кредитують підприємства, які знаходяться під тимчасовою окупацією, у зоні бойових дій, розташовані менш ніж 50 км від кордону з Республікою Білорусь. Крім того, вони можуть звертати увагу і на ряд інших факторів. Наприклад, дотримання сівозмін, площа сільськогосподарських угідь, наявність власної сільськогосподарської техніки, матеріальних і людських ресурсів [4]. Ще одним стримуючим моментом для участі сільськогосподарських товаровиробників у зазначеній програмі може стати правило щодо необхідності внесення застави по кредиту. Як зазначається у науковій літературі, на практиці досить часто у бажаючих отримати кредит недостатньо рухомого або нерухомого майна або ж виникають певні складнощі з реєстраційними діями щодо нього [2, с. 98].

Тим не менш, не зважаючи на вищезазначені складнощі для сільськогосподарських товаровиробників залишається можливість скористатися доступними кредитними ресурсами. А от, фізичні особи- громадяни України, які ведуть ОСГ, такої можливості позбавлені. І це при тому, що за даними Державної служби статистики України, на 1 січня 2022 р. налічувалося 3921,5 тис таких господарств і вони використовували 6120 тис га землі [6]. Більше того, станом на 2020 рік, в них вироблялося 31,7% продукції рослинництва і 47, 7% продукції тваринництва [7, с. 52]. Враховуючи роль таких господарств у забезпеченні продовольчої безпеки

держави, вважаємо за необхідне розширити коло суб'єктів, які можуть приймати участь у програмі «Доступні кредити 5-7-9%» шляхом внесення змін до Постанови КМУ від 24 січня 2020 р. № 28, якими передбачити заміну терміну «сільськогосподарський товаровиробник» на «виробник сільськогосподарської продукції» у розумінні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Список використаних джерел:

1. Аграрії залучили рекордну суму кредитів – майже 4 млрд грн протягом тижня. URL: <https://agropolit.com/news/24703-agrariyi-zaluchili-rekordnu-sumu-kreditiv--mayje-4-mlrd-grn-protyagom-tiynu> (дата звернення: 26.09.2023).

2. Батигіна О.М., Войтенко К.С. Новели кредитної підтримки аграріїв в умовах воєнного стану. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доповідей учасників Міжнародної наук.-практ. онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ТОВ «Прінтеко», 2022. С. 96-99.

3. Гафурова О.В. Соціальний розвиток села в Україні: теорія та практика правового регулювання. Монографія. Київ: Ірідіум, 2014. 480 с.

4. Кредити під 5-7-9% під час війни: найбільше грошей видали на аграрний бізнес та антивоєнні цілі. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/15/690427/>

5. Курман Т.В. Аграрне право і законодавство України: синергетичні засади і перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: колективна монографія / за ред. А.П. Гетьмана, Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 10-37.

6. Особисті селянські господарства за регіонами на 1 січня 2022 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_reg_2021u.html

7. Сільське господарство України 2021. Статистичний збірник. Державна служба статистики. 220 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf

Петрівна Людмила Сергіївна

*здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
за спеціальністю 081 «Право»*

Сумського національного аграрного університету

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Внаслідок військових дій протягом року на території України постраждали 20% природоохоронних територій України загальною площею близько млн га. Руйнування російськими окупантами Каховської ГЕС 6 червня 2023 р. стало однією із найбільших світових катаклізмів, наймасштабнішою техногенною, екологічною та соціальною катастрофою на теренах Європи за останні десятиліття. Підтоплено більше 80 населених пунктів, знищено біорізноманіття водної екосистеми та прилеглої території, втрачено рідкісні види флори, сталася масова загибель тварин. Через потоки мулу та будівельних матеріалів відбулося погіршення екологічного стану великої площі території, створено небезпечні умови для діяльності Запорізької АЕС (система охолодження якої залежить від Каховського водосховища).

Протоколом I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р., заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, що завдають або завдадуть у майбутньому широкої, тривалої, серйозної шкоди навколишньому середовищу [1]. Нормами Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. [2] також заборонено військовий і ворожий вплив на довкілля з метою досягнення військових цілей. Аналіз чинного міжнародного законодавства свідчить про відсутність нормативно-правового закріплення терміну «екоцид» і відповідного механізму притягнення до відповідальності за його вчинення.

В 2016 р. Офісом Прокурора МКС у «Стратегічному документі щодо підбору та визначення пріоритетів» були закріплені основні напрямки роботи, спрямовані на вдосконалення механізму розслі-

дування міжнародних злочинів і притягнення винних суб'єктів до відповідальності. В п. 41 даного документу зазначено, що: «вплив злочинів можна оцінювати, зокрема, з огляду на підвищену вразливість жертв, терор, який вони спричинили, або соціальні, економічні та вразливості жертв, терору, який згодом був посяганий, або соціальної, економічної й екологічної шкоди, завданої постраждалим громадам» [3]. У цьому контексті Офіс приділятиме особливу увагу переслідуванню злочинів, передбачених Римським статутом, що вчиняються за допомогою, або призводять, зокрема, до руйнування навколишнього середовища, незаконної експлуатації природних об'єктів та їх ресурсів, протиправного позбавлення права власності на землю». Таким чином, наслідки вчинення екоциду можуть бути розглянуті лише через призму злочинів, на які поширюється юрисдикція Римського статуту, питання «відокремлення» злочинів у сфері охорони навколишнього середовища не передбачається.

Ст.50 Конституції України гарантовано громадянам право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, а ст. 66 наголошено на обов'язку кожного не заподіювати шкоду природі та на відшкодування завданих збитків [4]. Даними положеннями Основного Закону передбачено, що держава бере на себе зобов'язання у реалізації громадянами права на екологічну безпеку та забезпеченні притягнення до відповідальності суб'єктів, що посягають на зазначене право. Таким чином, однією із функцій держави є здійснення екологічної функції.

Положеннями ст.441 Кримінального кодексу України (далі- КК України) встановлено, що екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [5]. Віднесення законодавцем даного правопорушення до розділу КК України під назвою «XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» свідчить про високий ступінь суспільної небезпеки цього виду правопорушень. Питання визначення складу зазначеного злочину залишається не врегульованим належним чином. Положення КК України «...вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» є досить оціночним і суб'єктивним судженням,

що не знайшли свого відображення ні в чинному КК України, ні у правових позиціях судової влади. До того ж станом на 08 вересня 2023 р. в Єдиному державному реєстрі судових рішень не міститься жодного вироку за вищевказаною статтею КК України, що свідчить про проблематичність застосування її на практиці.

Враховуючи негативний досвід України під час ведення військових дій можна констатувати, що навколишнє середовище має безпосередній, основний вплив на життя, здоров'я людини та всіх живих істот, що визнаються найвищою цінністю. Нанесення шкоди довкіллю, як наслідок, призводить до погіршення умов існування всіх видів флори та фауни. Саме тому правопорушення екоциду потребує виокремлення в міжнародно-правових актах на рівні з такими злочинами як геноцид, злочини проти людства, акти агресії та військові злочини.

Специфіка юридичної відповідальності в екологічній сфері знаходить своє відображення не лише в традиційних санкціях у виді штрафів. Для такої відповідальності характерним є обмеження чи зупинення екологічно небезпечної діяльності [6, с.244]. Визначення шкоди, завданої довкіллю України, без механізмів її відшкодування навряд чи будуть дієвими. Джерела та механізми компенсації шкоди довкіллю чітко не визначені сучасним міжнародним правом [7, с.93].

Юридична відповідальність у сфері охорони навколишнього середовища повинна забезпечувати не лише достатнє покарання, але й виконувати превентивну функцію, одним її елементом якої обов'язково має бути спрямування на відновлення екологічної системи, якій заподіяно шкоду.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 03.07.2023).
2. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id209742> (дата звернення: 07.07.2023).

3. Policy paper on case selection and prioritisation. URL: https://www.icccpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf (дата звернення: 01.07.2023).

4 Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.07.2023).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.07.2023).

6. Гетьман А.П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. *Проблеми правової відповідальності*: монографія / В.Я. Тацій та ін. ; за ред. : В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків : Право, 2014. С. 235–256.

7. Стрельник В.В., Чурилова Т.М. Проблеми відшкодування шкоди навколишньому середовищу України, завданої збройною агресією російської федерації. *Екологічне право*. Випуск 3-4, 2022. С. 91-95. DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.3-4-4.18>

5. Policy paper on case selection and prioritisation. URL: https://www.icccpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf (дата звернення: 01.07.2023).

Піддубна Дар'я Сергіївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного та господарського права
факультету підготовки фахівців права та правоохоронної
діяльності Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

**МІНІМАЛЬНЕ ПОДАТКОВЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
НА ШЛЯХУ ЗДІЙСНЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО,
ОРГАНІЧНОГО (ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО)
ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ
ПЕРІОД УКРАЇНИ**

Воєнний стан розпочатий з лютого 2022 року в Україні триває. Тяжкі бої, тяжкі втрати різного спрямування - матеріальні, моральні, психологічні, ментальні, соціальні, екологічні, економічні наслідки, тяжка, тривала міжнародна праця та співпраця, як наслідок, «повернення» світу на підтримку України, інтеграція до Європейського Союзу, а відповідно і трансформація законодавства (не лише норма, а й механізм її реалізації) та трансформація господарювання - якщо не зараз, то в майбутньому, адже цього вимагатимуть єдині правила ведення бізнесу, дотримання технічних, санітарних, фітосанітарних і т.д. умов, квот тощо. Наслідок, не гаяти час для України і переходити у своєму господарюванні до європейських вимог, забезпечуючи у першу чергу потреби власної країни.

Україна в першу чергу це аграрна країна. Країна, яка є гарантом продовольчої безпеки для певних країн світу, що визначає сільське господарство пріоритетним та ключовим вектором державної політики. Забезпечення внутрішнього та зовнішнього ринків сільськогосподарською сировиною та продукцією відбувається через власників сільськогосподарських угідь. На шляху такого забезпечення, а відповідно і «підтримки» власників маємо прийняття у 2021 році [1] та введення в дію 01.01.2022 року, норми, якою визначено, що у 2023 році справляється нова форма оподаткування - мінімальне податкове зобов'язання. І хоча розповідалося,

у тому числі і представниками органів місцевого самоврядування, що це податок на орендарів, це податок, що сплачується до державного бюджету, але є норма права і вона чітко визначає згідно Податкового кодексу України, що «мінімальне податкове зобов'язання - мінімальна величина податкового зобов'язання із сплати податків, зборів, платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, пов'язаних з виробництвом та реалізацією власної сільськогосподарської продукції та/або з власністю та/або користуванням (орендою, суборендою, емфітевзисом, постійним користуванням) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, розрахована відповідно до цього Кодексу. Сума мінімальних податкових зобов'язань, визначених щодо кожної із земельних ділянок, право користування якими належить одній юридичній або фізичній особі, у тому числі фізичній особі - підприємцю, є загальним мінімальним податковим зобов'язанням (14.1.114-2)» [2]. Таким чином, дане зобов'язання визначили прив'язаним до двох аспектів: перше - якщо виробляєш та реалізуєш власну сільськогосподарську продукцію; друге - якщо є власником земель віднесених до сільськогосподарських угідь.

Цікавим є закріплення, що «земельний податок - обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів (далі - податок для цілей розділу XII цього Кодексу) (14.1.72.)» [2] - виключно власник та постійні землекористувачі (землі у постійному користуванні) є платниками.

Надалі, Податковий кодекс України визначив розуміння «власна сільськогосподарська продукція - сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари), що підпадає під визначення груп 1-24 УКТ ЗЕД, якщо така продукція вирощується, відгодовується, виловлюється, збирається, виготовляється, виробляється, переробляється безпосередньо виробником цієї продукції - власником, орендарем або користувачем на інших умовах (в тому числі на умовах емфітевзису) земельних ділянок, віднесених до сільськогосподарських угідь, або на давальницьких умовах (14.1.33-1)» [2].

Посилання, що міститься у визначенні, а саме «груп 1-24» відкривається у додатку до Закону, що втратив чинність [3]. Закон

України «Про Митний тариф України» визначив групи 01-49 [4;5].

Згідно прикінцевих положень: мінімальне податкове зобов'язання сплачується до місцевих бюджетів [2]. Формулою його розрахунку є: «щодо земельної ділянки, нормативна грошова оцінка якої проведена: $МПЗ = НГОд \times K \times M / 12$, де: МПЗ - мінімальне податкове зобов'язання; НГОд - нормативна грошова оцінка відповідної земельної ділянки з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого цим Кодексом для справляння плати за землю; K - коефіцієнт, який становить 0,05; M - кількість календарних місяців, протягом яких земельна ділянка перебуває у власності, оренді, користуванні на інших умовах (в тому числі на умовах емфітевзису) платника податків; щодо земельної ділянки, нормативна грошова оцінка якої не проведена: $МПЗ = НГО \times S \times K \times M / 12$, де: МПЗ - мінімальне податкове зобов'язання; НГО - нормативна грошова оцінка 1 гектара ріллі по Автономній Республіці Крим або по області з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого цим Кодексом для справляння плати за землю; S - площа земельної ділянки, гектарах; K - коефіцієнт, що становить 0,05; M - кількість календарних місяців, протягом яких земельна ділянка перебуває у власності, оренді, користуванні на інших умовах (в тому числі на умовах емфітевзису) платника податків» [1; 2]. Наразі, за 2022 та 2023 податкові (звітні) роки коефіцієнт застосовується із значенням 0,04 [1; 2].

Із самим зобов'язанням зрозуміло, однак Податковий кодекс України, у тому числі і стаття 4 Основні засади податкового законодавства України [2] визначає про податки та збори, але не про «зобов'язання». Виникає питання - це що новий завуальований податок?, а щоб не було подвійного оподаткування з нього віднімаються усі сплачені податки. Інше питання, що виникає при мінімальному податковому зобов'язанні: цільове та основне цільове призначення землі (як бути з наданням земель с/г призначення для ведення особистого селянського господарства, якщо це передбачало і передбачає задоволення власних потреб з можливістю реалізацією надлишків (не передбачає отримання прибутку) [6]; як бути з підсобним господарством - не передбачає отримання прибутку); як бути, що зазначені особи не подавали декларацію про доходи,

тільки сплачували плату за землю; як бути з нормами, що норма не має зворотної дії у часі та просторі.

Наступна цікавинка - сплата мінімального податкового зобов'язання навіть тоді, коли ти землю виводиш під пар. Зазначена процедура є ключовою на шляху здійснення традиційного (але без застосування агрохімікатів) та органічного (екологічно чистого) господарювання. Адже виведення бур'янів, покращення родючого шару без пару неможливо. А із введеним зазначеного податкового зобов'язання виходить подвійне оподаткування пару: у рік коли нічого не посіяно - пар - сплачуєш податок; і з урожаю, який буде зібраний з пару - знову платиш податок?! При цьому де віднімання амортизаційних відрахувань, вартість паливно-мастильних матеріалів, утримання приміщень і для техніки, і для збіжжя і т.д., особливо це питання постає при здачі збіжжя ФОП, які зобов'язані проводити розрахунки через розрахункові апарати?! Те ж саме при реалізації через юридичних осіб чи безпосередньо юридичним особам.

Тож, якщо Україна ще має бажання зберегти хоча б краплю натуральної, екологічно чистої продукції потрібно змінювати економічні вектори і при цьому не прикриватися воєнним станом та не скривати дії спрямовані на відібранні землі у власника через неспроможність сплати навіть не податок, а зобов'язання. Адже ціни на все «вверх», а на с/г сировину - як завжди, а то і знизять у момент збору врожаю (як зазначав президент США Байден, вартість 1 тони пшениці має бути не нижче 25000 грн, а у нас у цьому році від 2700-3800 грн за тону), цифри кажуть самі за себе.

Таким чином, введення мінімального податкового зобов'язання можливе виключно після 5 років від завершення воєнного стану в Україні (що дасть змогу власниками «стати на ноги»); в жодному випадку не сплачується мінімальне податкове зобов'язання з пару (про пар - подається заява до виконавчого органу місцевого самоврядування); мінімальне податкове зобов'язання сплачується виключно тими особами, у кого цільове призначення сільськогосподарських угідь передбачено «для ведення товарного виробництва» - це надасть можливість дотриматись усіх принципів захисту права власності та права здійснення господарської діяльності, не порушуватиме дію норм НПА у просторі та часі; захистить ви-

робників органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції та сировини, а також виробників традиційної продукції, які не застосовують агрохімікати.

Введення мінімального податкового зобов'язання - це ще й підштовхувач до застосування агрохімікатів, адже це значно дешевший шлях боротьби з бур'янами - і це на сьогодні є ще однією досить важливою проблемою, проблемою про яку потрібно «волати» доки не пізно, адже там де використовують сучасні агрохімікати пропадають городи, виногради, сади, натуральні посіви.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: *Закон України* від 30.11.2021. № 1914-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> (дата звернення: 27.09.2023).

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010. № 2755- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 27.09.2023).

3. Додаток до Закону України «Про Митний тариф України» від 04.06.2020. № 674-IX. Втратив чинність на підставі Закону № 2697-IX від 19.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#n34> (дата звернення: 27.09.2023).

4. Про Митний тариф України: *Закон України* від 19.10.2022. № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#n9> (дата звернення: 27.09.2023).

5. Додаток до Закону України «Про Митний тариф України» від 19.10.2022. № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697%D0%B0-20#n2> (дата звернення: 27.09.2023).

6. Про особисте селянське господарство: *Закон України* від 15.05.2003. № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення: 27.09.2023).

Покальчук Михайло Юрійович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Як відомо, для економіки нашої держави аграрний сектор є одним із пріоритетних та стратегічних напрямків розвитку саме через нарощування експортного потенціалу держави. Агропромисловий комплекс, як один із ключових складників національної економіки забезпечує 9,5 % ВВП. Крім того, мали місце показники постійного зростання темпів агропромислового виробництва (з 2013 по 2020 рр. – 102%), та ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств (середнє значення рентабельності сільськогосподарських підприємств за аналізований період становить 16,8%).

В умовах воєнного стану одним із пріоритетних напрямів державної політики є підтримка розвитку підприємництва. Варто зазначити, що з перших днів повномасштабного вторгнення війна спричинила кризу на світовому ринку продовольства, суттєво вплинувши на продовольчу безпеку не лише в Україні, а в усьому світі. При цьому, один з основних ударів по промисловості був завданий саме по сільськогосподарським підприємствам. Так, окупація значних територій родючих чорноземів (за 2022 рік на 3.5 млн. га. в зоні активних бойових дій), порушення логістичних ланцюгів, унеможливлення функціонування морських портів, через які здійснювалось експортування близько 90% сільськогосподарської продукції, мінування великих площ сільськогосподарських угідь, недостатність ресурсів для забезпечення сільськогосподарського виробництва, крадіжка окупантами сільськогосподарської техніки та врожаю, знищення мережі збуту вже готової продукції, а в подальшому і відсутність робочої сили внаслідок фізичних втрат та мобілізації – призвели до прямих збитків в аграрному секторі лише за 2022 рік на більше ніж \$40 млрд.

З метою протидії вказаним вище негативним наслідкам з боку законодавця систематично вживаються відповідні кроки. Так, 12 квітня 2022 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову: «Деякі питання фінансового забезпечення підтримки підприємництва, зокрема сільськогосподарських товаровиробників, в умовах воєнного стану», якою були внесені зміни до державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» з розширенням підтримки суб'єкті підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників, передусім для забезпечення фінансування ними посівних робіт. Державою передбачалося додаткову фінансову підтримку малого та середнього бізнесу у вигляді компенсації відсоткової ставки за кредитами до 50 млн. грн. Надання однієї з трьох можливих ставок за кредитом у межах цієї програми залежить від розміру бізнесу позичальника та терміну його діяльності.

У свою чергу, вказані заходи призвели до певних результатів. Тобто, посівна компанія у 2022 році відбулась і офіційно було зібрано понад 67 млн. тонн зернових та олійних культур. У підсумку, державою було забезпечено кредитування понад 40 тис. суб'єктів АПК на суму понад 93 млрд. грн., в тому числі за програмою «5-7-9%» - 37 млрд. грн. У 2023 році зазначена програма була продовжена з метою збереження показників не нижче, ніж отримані у 2022 році.

Варто визнати, що державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» зарекомендувала себе дуже позитивно. Тобто, незалежні опитування свідчать про ефективність зазначеної програми, про зростання кількості сільськогосподарських підприємств, що скористались нею, та про плани бізнесу на 2024 рік. Йдеться про очікування позитивної динаміки розвитку у 58% підприємств, збільшення найму нових працівників та зростання заробітних плат у агропромисловому секторі. Слід додати, що «Доступні кредити 5-7-9%» є наймасштабнішою програмою фінансової підтримки малого та середнього підприємництва. Вперше з відновлення незалежності України, державна програма з підтримки фінансування малого бізнесу частково фінансується за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, які за результатами проведення аудитів визнали її ефективність та прозорість.

Але, досліджувана програма містить і свої недоліки, які проявляються у тому, що нею не можуть скористатися дрібні фермери та новостворені сільськогосподарські підприємства. Причиною цього є відсутність позитивної кредитної історії та об'єктів, що можуть виступати у якості застави. Тобто, банки, здійснюючи аналіз майнового стану новоствореного або дрібного суб'єкта господарювання відмовляють у отриманні кредиту або ж зменшують його розмір до мінімуму. На нашу думку, досліджувана програма потребує подальшого доопрацювання та удосконалення задля забезпечення доступу до доступних кредитів і дрібних сільськогосподарських підприємств.

Ще одним кроком, з боку держави, що спрямований на подолання негативних наслідків збройної агресії та підтримку сільськогосподарських підприємств, що зайняті рослинництвом, в умовах воєнного часу є звільнення від оподаткування ввізним митом, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та олійних культур. Законом України від 27.07.2022 року, №2445-IX «Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур» запропоновано вирішення проблеми забезпечення належного зберігання зерна через неможливість відправляти його на експорт морськими портами. Для уникнення дефіциту місць для зберігання сільськогосподарської продукції, пропонується звільнити у період дії воєнного стану та протягом 30 днів з дня його припинення від оподаткування ввізним митом виробу та обладнання для зберігання, перевезення, завантаження і розвантаження зернових та/або олійних культур. Йдеться про полімерні рукави і мішки об'ємом не менше 0,8 м. куб., та про причепи і напівпричепи з самозавантаженням або саморозвантаженням для перевезення сільськогосподарської продукції. Як наслідок, станом на сьогодні Міністерство аграрної політики та продовольства України спільно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) розпочали реалізацію другого етапу програми з надання фермерам рукавів для зберігання зерна, а також допоміжної техніки для завантаження та розвантаження рукавів. Прийом заявок від сільськогосподарських

підприємств на даний вид підтримки здійснюється через Державний аграрний реєстр.

Таким чином, воєнний стан вніс свої корективи у процес розвитку та існування нашої держави. Негативних наслідків та збитків зазнали усі без виключення сфери суспільного життя. Не виключенням є і агропромисловий комплекс, запорукою відновлення якого є достатня увага з боку законодавця та забезпечення реалізації програм державної підтримки.

Рибалко Костянтин Валерійович,
*начальник Юридичного управління
Головного управління Держгеокадастру у Харківській області*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖГЕОКАДАСТРУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ

Екоцид посідає своє гідне місце серед злочинів, викладених в розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Кримінального кодексу України [1].

Відповідно до положень чинного Кримінального кодексу України, а саме ст. 441, яка має назву «Екоцид», масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Із даної статті можемо зрозуміти обсяг поняття «екоциду» на думку українського законодавця. У це поняття включено: 1. Масове знищення рослинного світу. 2. Масове знищення тваринного світу. 3. Отруєння атмосфери. 4. Отруєння водних ресурсів. 5. Вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [2].

Під іншим діями слід розуміти і отруєння земельних ресурсів, яким на відміну від інших природних ресурсів Конституції України приділяє особливу увагу, наголошуючи в статті 14, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [3], і відповідно закладає підстави для розуміння екологічної катастрофи в аграрній галузі економіки як агроекоцид.

Загальновідомим є факт, що війна рф проти України триває з 2014 року, а в 2022 році набула повномасштабного характеру і призвела не тільки до великих людських жертв, але й до катастрофічних збитків.

Станом на січень 2023 року загальна сума задокументованих збитків завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення оцінюється в \$140,2 млрд (за відновною вартістю) (за підсумками червня 2023 року ця цифра перевищила понад \$150 млрд [4]), при цьому загальна сума збитків, завданих забрудненням ґрунтів та засміченням за період з 24.02.2022 по 30.12.2022, склала 642 478 568,188 тис. грн (зокрема, Харківська область стала другим регіоном за сумою збитків, завданих забрудненням ґрунтів та засміченням за вказаний період, яка дорівнює 161 535 066,512 тис. грн) [5].

Земельний фонд України становить 60,4 млн. га і характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння. Близько 70 відсотків земельного фонду України становлять сільськогосподарські землі, близько 4 відсотків - забудовані землі [6], зокрема, земельний фонд Харківської області складає 3,142 млн. га (з яких землі сільськогосподарського призначення - 2,474 млн. га) [7], що свідчить про значні збитки, завдані саме забрудненням ґрунтів та засміченням такої категорії земель як землі сільськогосподарського призначення.

До того ж, за даними Урядового порталу, 30% від загальної площі України заміновано ворогом [8]. Так, за інформацією Українські Національні Новини з посиланням на Міністерство аграрної політики та продовольства України зараз в Україні заміновано 470 тис. га земель сільськогосподарського призначення [9]. Одним з прикладів масштабного мінування ворогом території областей є територія Харківської області. Першочергова потреба в розмінуванні Харківської області – 270 тис. га [10].

В сучасних реаліях триваючої війни Держгеокадастр продовжує залишатись центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру [11]. Завданнями Головного управління Держгеокадастру у Харківській області (далі – Головне управління) є реалізація повноважень Держгеокадастру на території Харківської області [12].

Дорожньою картою діяльності Головного управління Держгеокадастру у Харківській області з початку 2023 стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1219-р «Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад» (далі – Розпорядження № 1219-р), яка визначила пріоритетні напрями діяльності і для Головного управління як територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин з переліком ключових повноважень, передбачених статтею 15-1 Земельного кодексу України [13].

Пріоритетними напрямками діяльності визначено:

Проведення інвентаризації наявності документації із землеустрою, що включена до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель (пункт 18 Розпорядження № 1219-р). З 01.01.2023 по теперішній час проінвентаризовано (збережено) 19001 шт. з 105828 шт., яка обліковується по деокупованим Куп'янському, Ізюмському та Чугуївському районах. Також активно триває робота з перетворення матеріалів Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель в електронну форму: з початку 2023 року по теперішній час перетворено 45906 шт. (загалом перетворено 108687 шт. при потребі 324444 шт.).

Відновлення надання адміністративних послуг (пункт 63 Розпорядження № 1219-р); з урахуванням вимог наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [14] Держгеокадастром видано наказ від 30.12.2022 № 416 «Про припинення доступу користувачів до Державного земельного кадастру» [15], яким залишено припинення доступу користувачів до Державного земельного кадастру на території Харківської області лише для 2 громад Куп'янського району: Дворічанська селищна територіальна громада та Петропавлівська сільська територіальна громада; та відкрито доступ державним кадастровим реєстраторам Головного управління до Державного земельного кадастру на підставі наказу Держгеокадастру від 24.01.2023 № 31 «Про внесення змін до Переліку державних ка-

дастрових реєстраторів, які в умовах воєнного стану здійснюють повноваження визначені Законом України «Про Державний земельний кадастр» повноваження» [16].

З початку року станом на 01.08.2023 Головним управлінням у відповідності до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2011 року № 835 «Деякі питання надання Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру та її територіальними органами адміністративних послуг» [17], розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 року № 523-р «Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг» [18] та за допомогою електронного порталу Держгеокадастру (<https://e.land.gov.ua/>) надано 18786 шт. платних адміністративних послуг на загальну суму 2553,698 тис. грн («популярними» є адміністративні послуги з «надання відомостей з Державного земельного кадастру у формі витягів з Державного земельного кадастру про земельну ділянку» (17268 шт.), з «виправлення технічної помилки у відомостях Державного земельного кадастру, допущеної не з вини органу, що здійснює його ведення» (1434 шт.) та з «надання відомостей з Державного земельного кадастру у формі вкопіювань з картографічної основи Державного земельного кадастру, кадастрової карти (плану)» (84 шт.), які надійшли до місцевих бюджетів територіальних громад Харківської області (пункт 36 частини 1 статті 64 Бюджетного кодексу України [19]), та 71289 шт. безоплатних адміністративних послуг (популярними є адміністративні послуги з «видачі витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки» (59585 шт.), з «державної реєстрації земельної ділянки з видачею витягу з Державного земельного кадастру» (9824 шт.), внесення до Державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про земельну ділянку з видачею витягу (1090 шт.). Зокрема, запит на адміністративні послуги «надання відомостей з Державного земельного кадастру у формі витягів з Державного земельного кадастру про земельну ділянку» ґрунтується на функціонуванні ринку землі в умовах воєнного стану (зокрема, за даними сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України [20] в Харківській області з 24.02.22 по теперішній час укладено 2873 угод купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення

на загальну площу 10140,47 га; а з 01.07.2021 року по теперішній час укладено 13220 угод купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення на загальну площу 47078 га).

Варто звернути уваги, що з набранням чинності у травні 2021 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [21] (далі – Закон № 1423-IX) Держгеокадастром взято курс на перехід до «сервісного відомства», і логічно, що ключову роль в такому відомстві мають відігравати саме державні кадастрові реєстратори, плинність яких з кожним днем в системі Держгеокадастру лише зростає, що обумовлено низьким рівнем заробітної плати, відсутністю «бар'єрів захисту» під час прийняття рішення щодо реєстрації земельної ділянки за принципом екстериторіальності (відмінені Законом № 1423-IX адміністративні послуги «видача висновку про погодження документації із землеустрою», «проведення обов'язкової державної експертизи землепорядної документації»), а також зростання повноважень сертифікованих інженерів-землепорядників, зокрема, завдяки відновленню реалізації пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землепорядниками на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 25 липня 2023 року № 766 «Деякі питання відновлення пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землепорядниками в умовах воєнного стану» [22].

При цьому заступниця Міністра аграрної політики та продовольства України Людмила Шемелинець в день свого призначення анонсувала [23] важливість прийняття проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний земельний кадастр» щодо удосконалення ведення Державного кадастру (реєстр. № 8042 від 16.09.2022) та проекту Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів у сфері ведення Державного земельного кадастру (реєстр. № 8043 від 16.09.2022), які такі і залишаються лише законопроектами.

Перший проєкт Закону (реєстр. № 8042 від 16.09.2022) спрямований на забезпечення підвищення якості та ефективності робіт із ведення Державного земельного кадастру, забезпечення повноти та якості його відомостей, а також удосконалення механізмів оприлюднення відомостей Державного земельного кадастру та користування ними, виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру та покращення механізму оскарження рішень, дій або бездіяльності державних кадастрових реєстраторів, у тому числі усунення неоднозначності при визначенні юрисдикції суб'єктів розгляду скарг щодо спорів, пов'язаних із веденням Державного земельного кадастру тощо .

Зокрема, законопроектом пропонується визначити розмір плати за надання адміністративної послуги, отриманої як частина адміністративного збору за здійснення державної реєстрації земельної ділянки з видачею витягу з Державного земельного кадастру для забезпечення безперебійного та надійного функціонування автоматизованої системи Державного земельного кадастру, її катастрофостійкості, збереження цілісності даних, а також для технічного та технологічного забезпечення автоматизації ведення Державного земельного кадастру, постійної готовності та доступності інформації для користувачів. Також, змінами до статті 47 Закону України «Про Державний земельний кадастр» пропонується дещо збільшити розмір адміністративного збору за надання відомостей з Державного земельного кадастру (на 0,005-0,015 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб) [24].

Метою другого законопроекту (реєстр. № 8043 від 16.09.2022) є забезпечення належного рівня фінансування, ведення та адміністрування Державного земельного кадастру. Законопроектом пропонується здійснити розподіл адміністративного збору за надання відповідних адміністративних послуг у сфері ведення Державного земельного кадастру, спрямувавши: 1) 80 відсотків адміністративного збору за здійснення державної реєстрації земельної ділянки з видачею витягу з Державного земельного кадастру до загального фонду Державного бюджету України, які пропонується в подальшому спрямувати на збільшення фонду оплати праці державних кадастрових реєстраторів та покриття інших видатків на ведення Державного земельного кадастру; 2) 20 відсот-

ків адміністративного збору за надання адміністративних послуг у сфері ведення Державного земельного кадастру до спеціального фонду Державного бюджету України для їх використання адміністратором Державного земельного кадастру на фінансові потреби із забезпечення функціонування та розвитку Державного земельного кадастру, а саме за: здійснення державної реєстрації земельної ділянки з видачею витягу з Державного земельного кадастру; надання витягу з Державного земельного кадастру про: земельну ділянку, обмеження у використанні земель, землі в межах адміністративнотериторіальних одиниць; довідки, що містить узагальнену інформацію про землі (території); вкопювання з картографічної основи Державного земельного кадастру, кадастрової карти (плану); копії документа, що створюється під час ведення Державного земельного кадастру; виправлення технічної помилки у відомостях Державного земельного кадастру не з вини органу, що здійснює його ведення (за бюджетною програмою КПКВК 2803020) [25].

Визначення шкоди, завданої земельним ресурсам внаслідок тимчасової окупації за такими показниками: витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення (пункт 68 Розпорядження № 1219-р). Однак, здійснення таких заходів з контролю за використанням та охороною земель унеможливлено мораторієм на проведення таких заходів на період дії воєнного стану на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [26].

Окрема пріоритетний напрям діяльності, який заслуговує уваги, є конфіскація земельних ділянок сільськогосподарського призначення іноземців та осіб без громадянства (зокрема, громадян рф).

Так, на виконання доручення Держгеокадастру 22-28-0.191-8314/2-22 від 08.12.2022 р. та з урахуванням приписів частини 4

статті 145 Земельного кодексу України, підпунктів 27, 34 пункту 4 Положення про Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, затвердженого наказом Держгеокадастру від 23.12.2021 р. № 603 (у редакції наказу Держгеокадастру від 08.03.2023 р. № 85), Головним управлінням ведеться комплексна робота спрямована на вжиття заходів представницького характеру на захист інтересів держави стосовно звернення до суду з позовними заявами про конфіскацію земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які перебувають у приватній власності громадян російської федерації, та які повинні були відчужити такі земельні ділянки протягом року з моменту переходу до них як до власників прав на такі земельні ділянки.

За результатами проведеного аналізу відомостей Державного земельного кадастру сформовано перелік з 200 кадастрових номерів земельних ділянок та опрацьовано його щодо наявності підстав для подальшого вжиття заходів представницького характеру з подання позовів про конфіскацію (зокрема, підготовлені письмові докази у формі витягів з Державного земельного кадастру про земельні ділянки, тощо).

Слід зазначити, що згідно з пунктом «в» частини 1 статті 140 Земельного кодексу України примусове припинення прав на земельну ділянку здійснюється у судовому порядку, зокрема, у разі конфіскації земельної ділянки.

Частиною 2 статті 19 Конституції України передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Нажаль, Головне управління як позивач не має пільг щодо сплати судового збору, передбачених статтею 5 Закону України «Про судовий збір». Крім того, в умовах обмеженого бюджетного фінансування з початку 2023 року і по теперішній час у Головного управління відсутня можливість вжиття заходів представницького характеру стосовно вищезазначених земельних ділянок.

У зв'язку із чим та з урахуванням норм статті 23 Закону України «Про прокуратуру» Харківською обласною прокуратурою вживаються заходи представницького характеру на захист інтересів

держави в особі Головного управління Держгеокадастру у Харківській області стосовно звернення до суду з позовними заявами про конфіскацію вказаних земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які перебувають у приватній власності громадян російської федерації, в порядку, передбаченому статтею 145 Земельного кодексу України (на даний час в судах розглядається 26 справ з конфіскації 34 земельних ділянок сільськогосподарського призначення загальною площею 120,4082 га (з яких, 117,4082 га для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, 2,0000 га для ведення особистого селянського господарства та 1,0000 га для ведення садівництва) у 26 громадян рф); по одній справі вже надійшло позитивне рішення та конфісковано земельну ділянку для ведення товарного сільськогосподарського виробництва площею 2,8729 га у громадянки рф. В подальшому за результатами позитивних рішень на користь держави Головним управлінням будуть реєструватись конфісковані земельні ділянки за державою в особі Головного управління Держгеокадастру у Харківській області та здійснюватись їх продаж (частини на 4 статті 145 Земельного кодексу України).

Висновки. Незважаючи на триваючу повномасштабну війну і реалізацію земельної політики в країні в умовах продовженого воєнного стану Головне управління тримає вектор сервісно-орієнтованого відомства з чіткими пріоритетами діяльності і з розумінням відповідальності за результати їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Екоцид у кримінальному праві України та міжнародні перспективи: Аналітична записка. Міжнародна благодійна організація «Екологія–Право–Людина». URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Ekotsyd-u-kryminalnomu-pravi.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Дані Проєкту «Росія заплатить» (проєкт KSE Institute (аналітичний центр при Київській школі економіки). URL: <https://damaged.in.ua/damage-assessment> (дата звернення: 10.09.2023).

5. Публічний звіт т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_eko_2022.pdf (дата звернення: 26.09.2023).

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель»: розпорядження Кабінету Міністрів України № 70-р. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 20.

7. Державна статистична звітність з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем) Харківської області станом на 01.01.2016 р.

8. Денис Шмигаль. Усі охочі зможуть перерахувати кошти на фінансування гуманітарного розмінування. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/usi-okhochi-zmozhut-pererakhuvaty-koshty-na-finansuvannia-humanitarnoho-rozminuvannia-denys-shmyhal>. (дата звернення: 10.09.2023).

9. В Україні заміновано 470 тис. га земель сільськогосподарського призначення - на розмінування може піти 20 років. <https://www.unn.com.ua/uk/news/2024498-v-ukrayini-zaminovano-470-tis-ga-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya> (дата звернення: 10.09.2023).

10. Аграрій з Нової Гусарівки на Харківщині розказав про збитки через війну. URL: <https://suspilne.media/435351-agrarij-z-novoi-gusarivki-na-harkivsini-rozkazav-pro-zbitki-cerez-vijnu>. (дата звернення: 10.09.2023).

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 15 «Про Державну службу з питань геодезії, картографії та кадастру» (у ред. постанови Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2021 р. № 1302). *Офіційний вісник України*. № 7. Ст. 79.

12. Наказ Держгеокадастру від 23.12.2021 № 603 (у ред. наказу Держгеокадастру від 08.03.2023 р. № 85) «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру». URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-603-%D0%B2%D1%96%D0%B4-23.12.2021.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р «Про затвердження плану дій органів виконавчої

влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад»: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1219-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 317.

14. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309. *Офіційний вісник України*. 2022. № 100. Ст. 38.

15. Наказ від 30.12.2022 № 416 «Про припинення доступу користувачів до Державного земельного кадастру». URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-416-%D0%B2%D1%96%D0%B4-30.12.2022.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

16. Наказ Держгеокадастру від 24.01.2023 № 31 «Про внесення змін до Переліку державних кадастрових реєстраторів, які в умовах воєнного стану здійснюють повноваження визначені Законом України «Про Державний земельний кадастр» повноваження». URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/nakaz-31-vid-24.01.2023.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2011 року № 835 «Деякі питання надання Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру та її територіальними органами адміністративних послуг»: постанова Кабінету Міністрів України № 835. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 184.

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 року № 523-р «Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг». *Офіційний вісник України*. 2014. № 45. Ст. 208.

19. Бюджетний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 59. Ст. 9.

20. Дашборд функціонування ринку землі в Україні. URL: https://public.tableau.com/views/vl_Land_market_1_v1/Dashboard1?%3Alanguage=enGB&%3Adisplay_count=n&%3Aorigin=viz_share_link%3AshowVizHome&%3Aembed=true%22width (дата звернення: 10.09.2023).

21. Закон України від 28.04.2021 № 1423-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». *Офіційний вісник України*. 2021. № 42. Ст. 24.

22. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2023 року № 766 «Деякі питання відновлення пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землевпорядниками в умовах воєнного стану». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/deiaki-pytannia-vidnovlennia-pilotnoho-proektu-shchodovnesennia-do-derzhavnoho-zemelnoho-s766-250723> (дата звернення: 10.09.2023).

23. Удосконалення ведення Державного земельного кадастру: Мінагрополітики та профільний Комітет пропонують підтримати два законопроекти. URL: <https://minagro.gov.ua/news/udoskonalennya-vedennya-derzhavnogo-zemelnoho-kadastru-minagropolitiki-ta-profilnij-komitet-proponuyut-pidtrimati-dva-zakonoproekti> (дата звернення: 10.09.2023).

24. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний земельний кадастр» щодо удосконалення ведення Державного кадастру (реєстр. № 8042 від 16.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40465> (дата звернення: 10.09.2023).

25. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів у сфері ведення Державного земельного кадастру (реєстр. № 8043 від 16.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40468> (дата звернення: 10.09.2023).

26. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану». *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 448.

Савельєва Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук (PhD)

HUMAN RIGHTS PROTECTION IN THE CONTEXT OF AGROECOCIDE IN UKRAINE

In the realm of international human rights law, the duty of adherence necessitates that nations refrain from implementing any actions that would impede individuals from enjoying a specific right. For instance, the right to sufficient nourishment is primarily meant to be achieved by those entitled to these rights through their economic and other endeavors.

The Committee on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR, adopted by the United Nations General Assembly in 1966), with regard to the right to food (by General comment), has exemplified how these principles manifest in practice. It has articulated that the right to sufficient nourishment, much like any other fundamental human right, entails three distinct categories of obligations for States parties: the duty to respect, the duty to protect, and the duty to fulfill. Within this framework, the duty to fulfill encompasses both the obligation to facilitate and the obligation to provide. The duty to respect, concerning the preservation of existing access to adequate food, requires that States parties refrain from taking any actions that hinder such access. The duty to protect necessitates that the State take measures to ensure that businesses or individuals do not strip individuals of their access to sufficient food. The duty to fulfill (facilitate) entails the proactive involvement of the State in endeavors designed to enhance people's access to and utilization of resources and means that guarantee their well-being, including food security. Lastly, when an individual or a group is unable to enjoy the right to adequate food due to reasons beyond their control, States are obligated to directly fulfill (provide) that right (General comment).

The Constitution of Ukraine (1996) guarantees that everyone has the right to an adequate standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing and housing (Article 48). Everyone has the right to an environment safe for life and health and to compensation for damage caused by a violation of this right (Article 50).

As is well known, the vast majority of Ukraine's territory (42 million hectares) is occupied by agricultural land as the territorial basis and main means of agricultural production. In this context, land resources are a strategically important national wealth that is under special protection (Article 14 of the Constitution of Ukraine). To implement the Constitution of Ukraine, a number of legislative and subordinate regulations were adopted: The Civil Code of Ukraine, the Land Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Environmental Protection» etc. In addition, Ukraine has ratified a number of international conventions and treaties that guarantee human rights in the area of food security. For example, the Universal Declaration of Human Rights of 1948, adopted by the UN General Assembly, formally recognised (Article 25) the right to food as a human right. Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and his family, including food. Since then, the issue of food security and the right to food, or certain aspects of this right, has been included in a number of binding and non-binding international human rights instruments. Article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights enshrines the right to an adequate standard of living for oneself and one's family, including adequate food, and states recognise the right of everyone to be free from hunger, including specific obligations to ensure an equitable distribution of the world's food supply according to need. In the context of the agro-ecocide caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, not only human rights to a safe environment for life and health, food, but also a number of other rights, including the right to property, land rights, environmental rights, etc. are being violated.

The Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Creating Conditions for Ensuring Food Security under Martial Law» No. 2145-IX of 24 March 2022 is one of the most important special legal acts that regulates certain food security issues during martial law. In particular, this Law simplified the procedure for the use of leased agricultural land during martial law, for example, automatic renewal for one year without the will of the parties to lease, sublease, emphyteusis, superficies, land servitude agreements, the term of use of land plots for which expired after the introduction of martial law, without entering information on the renewal of the agreement in the State

Register of Real Property Rights. Such steps by the legislator were aimed at protecting the rights of land users and preventing disruption of the sowing campaign and harvesting of crops.

Despite the significant steps taken by the legislator to protect the interests of citizens during martial law and prevent a threat to food security at both the national and international levels, we have actually witnessed agrarian ecocide because of full-scale war in Ukraine and as result – the occupation of its territory, including the mining of agricultural land, soil damage, and the illegal export of grain, other agricultural products and machinery from the country.

The protection of human rights in the context of agroecocide in Ukraine is a complex process. Agroecocide in the context of this study actually represents the destruction of the environment and the destruction of Ukrainian agriculture as a sector of the economy as a result of Russia's military aggression, which may have significant human rights implications. Some key points that have been jeopardised as a result of agroecocide are: a) the Right to a healthy environment, which is a fundamental human right. Agroecocide has led to soil degradation, water pollution and loss of biodiversity, violating people's rights to a healthy environment; b) Right to food. Agriculture is closely linked to the right to food. Agroecocide has disrupted the logistics of food production by agribusiness sub-economies and people's access to healthy food, potentially violating this right; c) Right to water. Contamination of water resources and soil as a result of warfare has contaminated water sources, affecting people's access to clean and safe drinking water, violating their right to water; d) in Ukraine, some indigenous communities rely on organic farming methods. Agroecocide has disrupted these practices, violating citizens' civil, land and environmental rights; e) the Right to information. Transparency and public participation in decision-making on agricultural policies and practices are essential to ensure human rights. Ensuring these rights in the future may help to combat the consequences of agroecocide in Ukraine.

Promoting awareness-raising and educational campaigns to inform citizens about their rights and the consequences of agroecocide, promoting intolerance to corruption and fiscal incentives for social responsibility and accountability of both citizens and representatives of state and local authorities responsible for regulating agriculture and environ-

mental protection could become one of the directions of the state policy for post-war reconstruction of the state.

In addition, there is a reasonable suggestion in the legal literature (Batyhina) that in the future it is necessary to develop and adopt a special law on food security, which should define such important concepts for martial law as emergency food security, measures to ration vital foodstuffs (food aid), outline specific formulas for calculating indicators, establish criteria for each of the indicators of food security, etc. The content of the concept of food security should be disclosed in the system of criteria, indicators and indicators that will allow a comprehensive assessment of the current state, dynamics and trends of changes. It should be proposed to supplement this legislative act with a guarantee on the part of the state to ensure food security of every person and citizen in a state of emergency or martial law. Thus, addressing the problem of agroecocide in Ukraine in the context of human rights protection requires a multifaceted approach that combines legal frameworks, sustainable practices, community involvement and international cooperation. By preserving the environment and respecting human rights, Ukraine can work towards a more sustainable and equitable agricultural sector.

REFERENCES:

1. General comment No. 12 (1999) on the right to adequate food, para. 15.
2. United Nations. (2022). Human rights situation in Ukraine in the context of the armed attack of the Russian Federation. Office of the High Commissioner [in Ukrainian].
3. Batyhina, O. M. (2022). Food security: history of development and current state of legal regulation. In A. P. Hetman & T. V. Kurman (Eds.), *Agrarian and land law of Ukraine: modern paradigm and development prospects: a collective monograph* (pp. 154–179). Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

Станіславський Валерій Петрович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ АГРОБІЗНЕСУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ

Сільськогосподарські енергетичні ресурси застосовуються при впровадженні енергоефективних технологій у сільському господарстві. З використанням відновлюваних джерел енергії, наприклад, таких як сонячна та вітрова енергія, суб'єкти економіки можуть зменшити свою залежність від вугільних палив, які спричиняють забруднення навколишнього середовища.

Наслідки агроекоциду, спричиненого війною в Україні, покладають особливий акцент на важливість сільськогосподарських енергетичних ресурсів. Сільське господарство і енергетика тісно взаємопов'язані галузі економіки, і в умовах агроекологічних криз ефективно використання енергетичних біоресурсів набуває ще більшої важливості для забезпечення продовольчої безпеки держави. Агроекоцид матиме далекосяжні негативні наслідки і для сільського господарства, зокрема, й для енергетичних потреб агробізнесу. Забруднення ґрунтів та водних джерел призводить до зниження врожайності та продуктивності сільськогосподарських культур, що в свою чергу впливає на видобуток енергетичних ресурсів з аграрних культур, таких як біопаливо. Таким чином, агроекоцид в Україні породжує серйозний дефіцит енергетичних ресурсів для агробізнесу.

За даними Української асоціації відновлювальної енергетики, в Україні існує значний потенціал для використання відновлюваної енергії. Завдяки використанню вітрової та сонячної енергії можна забезпечити від 17 % до 23 % електроенергії, а біоенергетика може забезпечити ще 10 %. Малі гідроелектростанції також можуть додати ще 2 – 3 % до загального виробництва електроенергії в Україні, що в сумі становить до 30 – 35%. Однак для досягнен-

ня цих цілей необхідно проводити чітку та узгоджену державну політику. Стабільність у правовій сфері, створення сприятливого інвестиційного клімату та визначення чітких правил гри для підприємців є обов'язковими передумовами. Стратегічно, розвиток сектору відновлюваної енергії має великий потенціал для України. У поєднанні з диверсифікацією джерел поставок енергоресурсів, ініціативами з енергоефективності та енергозбереження, розвиток виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії може допомогти Україні зменшити енергетичну залежність і підвищити ефективність роботи вітчизняної енергосистеми [1].

Сільськогосподарське виробництво споживає значні обсяги енергії, особливо при вирощуванні сільськогосподарських культур. Відповідно, ціни на енергоносії впливають на собівартість продукції в аграрному секторі [2]. Завдяки диверсифікованим каналам розвитку його підгалузей, галузь сільського господарства має змогу може виробляти широкий спектр непродовольчих товарів і послуг. Сюди можна віднести й можливість використання ресурсів аграрного сектору як сталого альтернативного джерела енергії. Тобто, окрім продовольчої безпеки, сільське господарство робить значний внесок у досягнення сталого розвитку сільських територій, енергетики та охорони навколишнього середовища на місцевому, національному та глобальному рівнях [3]. Аналіз показує, що заміна викопних видів палива шляхом збільшення використання біопалива, виробленого у сталій спосіб, може сприяти більш чистому довкіллю, зменшенню викидів та пом'якшенню наслідків зміни клімату.

Державні біоенергетичні програми щодо виробництва енергетичних ресурсів та стимулювання залучення у цей процес суб'єктів агробізнесу, у поєднанні з агролісомеліорацією та інтегрованим сільським господарством, мають потенціал для покращення виробництва продовольства за рахунок вирощування енергетичних культур та отримання доходу від їх реалізації та подальшої диверсифікації шляхів фінансування оновлення матеріально-технічного забезпечення [3].

Сільськогосподарські енергетичні ресурси є важливим об'єктом аграрних правових відносин. Ці ресурси включають в себе енергію, яка використовується у сільському господарстві для ви-

робництва, обробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Це може включати в себе й електроенергію, тепло, паливо для сільськогосподарських машин та інші енергетичні ресурси. Правові відносини, пов'язані з сільськогосподарськими енергетичними ресурсами, охоплюють такі аспекти, як правила виробництва та постачання енергії для сільськогосподарських потреб, умови експлуатації та обслуговування енергетичних об'єктів у сільському господарстві, правила щодо використання та охорони природних ресурсів, які використовуються для виробництва енергії, а також правила щодо забезпечення сталості та безпеки сільськогосподарських енергетичних систем. Ці правові відносини регулюються відповідними законами, нормативними актами та договорами, і спрямовані на забезпечення ефективного та сталого використання сільськогосподарських енергетичних ресурсів, а також на захист довкілля.

Згідно ст. 3 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 р. № 555-IV основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії базуються на додержанні екологічної безпеки за рахунок зменшення негативного впливу на стан довкілля при створенні та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел. До цієї сфери відносин належить і залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики. Ст. 9¹ цього ж Закону передбачає залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримку підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики. Відповідно у існуючих реаліях саме суб'єкти агробізнесу та інвестори можуть виступати основними

Агробізнес в Україні в особі різноманітних суб'єктів за організаційно-правовою формою справляє значний вплив на виробництво та постачання сільськогосподарських енергетичних ресурсів, таких як біопаливо та біогаз. Збільшення обсягів виробництва

сільськогосподарських енергетичних ресурсів можна вважати інструментом для подолання наслідків агроєкоциду в Україні та забезпечення енергетичних потреб сільського господарства. Першочергово, агробізнес може сприяти впровадженню екологічно чистих технологій у виробництво біопалива. Використання відходів сільського господарства та рослинної біомаси для виробництва біопалива може знижувати викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище. Агробізнес здатний створювати умови для ефективного використання енергії сонця та вітру. Розширення вирощування енергетичних культур може забезпечити сировину для виробництва біопалива та інших видів відновлювальної енергії. До того ж, агробізнес має великий потенціал у сфері виробництва біогазу. Використання органічних відходів та біомаси для виробництва біогазу може сприяти зменшенню викидів парникових газів та покращенню екологічної ситуації в Україні.

Агробізнес відіграє важливу роль і в розвитку відновлюваної енергії. Наприклад, використання сонячних панелей або вітрових турбін для виробництва електроенергії, що використовуються в сільському господарстві, дозволяє глобально зменшити залежність держави від вугільних палив та сприяти сталому розвитку енергетичної системи. У великій мірі, роль агробізнесу у виробництві сільськогосподарських енергетичних ресурсів в умовах агроєкоциду полягає в забезпеченні сталості, ефективності та відновленні сільськогосподарського виробництва при мінімальному негативному впливі на навколишнє природне середовище.

Список використаних джерел:

1. Терещенко Д. Енергетичний фактор війни України з Росією. Офіц. сайт Української асоціації відновлювальної енергетики URL: <https://uare.com.ua/novyny/7-zaholovok-tsikavoi-novyny-pro-podii-v-sferi-vidnovliuvanoi-enerhetyky.html> (дата звернення: 28.09.2023).

2. Impacts of Higher Energy Prices on Agriculture and Rural Economies. Economic Research Report, Number 123. August 2011.

3. The Energy and Agriculture Nexus. Environment and Natural Resources Working Paper. 2000. № 4. FAO, Rome, URL: https://www.fao.org/3/X8054E/x8054e00.htm#P-1_0 (last accede: 26.09.2023).

Статівка Анатолій Миколайович,
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Для аграрного законодавства як однієї з основоположних галузей національного законодавства характерним є динамічний розвиток з урахуванням потреб і запитів держави, суспільства, інтересів населення України, необхідності вирішення практичних проблем щодо унормування суспільних аграрних відносин у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки, гарантування продовольчої незалежності нашої держави, ведення агробізнесу й сільськогосподарського землекористування, сталого розвитку сільських територій тощо.

Безумовно, сучасна теорія аграрного законодавства України – надбання багатьох наукових поколінь та наукових шкіл. Однак з початку повномасштабної агресії РФ аграрне законодавство України зазнало суттєвої трансформації і змін. За цей час було прийнято низку нових законів і підзаконних нормативно-правових актів, до багатьох актів законодавства, що врегульовують аграрні відносини, внесено зміни, укладено нові міжнародні договори й ініціативи у даній сфері.

Така нормотворча активність у галузі аграрного законодавства, як вбачається, свідчить про наступне: 1) насамперед, про виключну значимість для держави сільського господарства як пріоритетного сектора економіки, що формує значну частину ВВП та забезпечує експортні надходження; 2) про значну видозміну аграрних відносин в умовах наявних загроз воєнного стану й зумовлену цим необхідність їх адекватного й оперативного врегулювання, з урахуванням необхідності забезпечення інтересів держави, населення і, навіть, світу в цілому [1, с. 15]; 3) про недосконалість чинного аграрного законодавства, брак системності у змісті його норм, їх певну декларативність, наявність законодавчих дефектів і прогалин, а отже, про відсутність адекватного законодавчого механізму

подолання сучасних викликів і загроз, в тому числі, й глобального характеру тощо.

Значна трансформація і бурхливі зміни, що зазнало аграрне законодавство, починаючи з лютого 2022 року, зумовлені переорієнтацією державної аграрної політики у зв'язку із веденням повномасштабної війни в Україні. Пріоритетного значення у сучасних умовах набувають питання забезпечення продовольчої безпеки на всіх її рівнях; подолання загроз у сфері ведення агробізнесу в умовах воєнного стану та агроєкоциду; відновлення агрологістичних шляхів; відшкодування шкоди, завданої суб'єктам агробізнесу, земельним, водним, лісовим ресурсам тощо. Викладеним й обумовлено активну нормотворчу діяльність щодо розвитку й удосконалення аграрного законодавства. Однак, при цьому низка питань залишається й досі законодавчо неврегульованою. Мова йде про необхідність встановлення відповідальності за злочин агроєкоциду, як на рівні національного кримінального, так і міжнародного права; зміни підходів і механізмів державної підтримки аграрних товаровиробників, зокрема, на деокупованих територіях, які хоча і звільнені від окупантів, але зазнали значної шкоди. Для відновлення їх діяльності існує нагальна потреба у звільненні їх від оподаткування на певний період відновлення, але не менше 1-2 років, запровадженні спеціальних механізмів їх кредитування тощо, що вимагає вдосконалення чинного аграрного законодавства у сфері державної підтримки. Також у зв'язку із необхідністю розмінування значної кількості сільськогосподарських угідь на тимчасово окупованих, деокупованих територіях та територіях, де ведуться активні бойові дії, одним із пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного машинобудування на законодавчому рівні слід закріпити виробництво броньованих дистанційних машин для розмінування полів та сільських територій й розробити відповідну програму державного або грантового фінансування їх виробництва.

З огляду на викладене, чинне аграрне законодавство зазнало певної трансформації в умовах воєнного стану й потребує подальшого удосконалення, перегляду і систематизації, усунення існуючих прогалин і дефектів, хоча б часткової кодифікації. Адже від якісного стану аграрно-правового регулювання й виваженої політики держави в агросфері залежить не тільки виживання націо-

нального сільського господарства в умовах війни та агроєкоциду, але й запобігання глибокому післявоєнному спаду аграрного виробництва й затяжним продовольчій, агроєкологічній та агроенергетичній кризам.

Список використаних джерел:

1. Курман Т.В. Аграрне право і законодавство України: синергетичні засади й перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: кол. моногр. / за ред. А.П. Гетьмана та Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 10-37.

Туєва Оксана Миколаївна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Забезпечення продовольчої безпеки виступає як обов'язковою умовою життєдіяльності окремої людини, так і критерієм для визначення соціально-економічного стану розвитку держави в цілому.

Відповідно до п. 1 ст. 25 Загальної декларації прав людини, «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї». Однак, сьогодні в Україні через збройну агресію росії, кількість людей, які стикаються з проблемою гострого дефіциту продовольства і потребують невідкладної продовольчої допомоги невпинно зростає.

Разом із тим, втрати продовольства, які відбуваються на різних етапах від виробництва до споживання, наносять значну економічну, соціальну та екологічну шкоду. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, щороку в усьому світі третина їжі, виробленої для споживання людиною втрачається, що становить близько 1,3 мільярда тон вартістю близько 1 трильйону доларів США.[1] Лише українці продукують щорічно більше 7 млн. тон органічних відходів, які забруднюють довкілля.

З огляду на важливість вирішення вказаної проблеми, питання зниження втрат продовольства були включені в Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року. Зокрема, в рамках досягнення цілі 12.3 ЦСР передбачається до 2030 р. скоротити вдвічі в перерахунку на одну особу населення загальносвітовий обсяг харчових відходів на роздрібному та споживчому рівнях і зменшити втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках, у тому числі післязбиральні втрати.

Одним із ефективних способів мінімізації таких втрат, скорочення обсягів харчових відходів, а також боротьби з продовольчою незахищеністю населення є створення та функціонування банків продовольства. Останні являють собою неприбуткові організації, які отримують продукти харчування від різних джерел і розподіляють між тими, хто цього потребує. Розподіл продовольства відбувається або безпосередньо нужденним, або через партнерські організації: ідальні, благодійні фонди, громадські організації. Донорами продуктів харчування виступають сільськогосподарські виробники, підприємства харчової промисловості, оптові та роздрібні торговельні мережі. Для таких суб'єктів пропозиція надлишків продуктів може бути обумовлена їх соціальною відповідальністю, або комерційними мотивами, наприклад, економією на утилізації.

До продовольчих банків потрапляє їжа, термін вживання якої добігає кінцевої дати, товари в пошкодженій або некондиційній упаковці, які мають нетоварний вигляд, з неправильним маркуванням, а також продукти, що тривалий час залишаються незатребуваними у покупців, але при цьому все ще зберігають свої властивості з точки зору безпечності, якості, смаку та харчової цінності.

Перший в світі продовольчий банк St. Mary's Food Bank виник у Фініксі (Аризона, США) у 1967 році. Його засновником став Джон ван Хенгел. Надалі фудбанки поширилися всією Америкою і трансформувалися в організацію, що налічує понад 200 підрозділів, відому сьогодні як Feeding America.

З 80-х років банки продовольства почали створюватися в Європі і зараз вони розповсюджені по всьому світу. Глобальна мережа продовольчих банків The Global Food Banking Network (GFN), заснована у 2006 р. сьогодні включає понад 900 банків їжі.

В Україні перший продовольчий банк «Тарілка» було створено у Львові в 2019р. А з листопада 2022р. за підтримки Європейської федерації продовольчих банків (FEBA) – некомерційної благодійної організації, яка об'єднує мережі банків продовольства в 30 країнах Європи, засновано Українську федерацію банків продовольства.

Робота банків продовольства ґрунтується на таких принципах:
- відсутності майнового інтересу;

- добровільності;
- самоврядності;
- гарантії якості продукції;
- гарантованості передачі продукції нужденним;
- недискримінації;
- гідності та поваги до тих, хто потребує допомоги;
- партнерства;
- прозорості і відкритості;
- сталого розвитку.

Попри практику існування в Україні продовольчих банків, спеціальний нормативно-правовий акт, який би забезпечував правове регулювання даної діяльності наразі відсутній. Спроби прийняття Закону «Про продовольчі банки» залишилися на рівні проекту. Враховуючи некомерційний та благодійний характер діяльності сучасні продовольчі банки створюються та функціонують відповідно до Законів України від 05 липня 2012р. «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [2] та від 22 березня 2012р. «Про громадські об'єднання» [3]. Втім, відомо, що одним із засобів вдосконалення правового регулювання суспільних відносин виступає їх деталізація, адже підвищення рівня законодавства відбувається за рахунок врегулювання специфічних відносин спеціальними нормами, які створені саме для їх регламентації. Отже, лише з ухваленням спеціального закону продовольчі банки отримають чітко визначений правовий статус, який дозволить їм повною мірою реалізувати свої цілі та завдання.

Таким чином, функціонування продовольчих банків в Україні може забезпечити не лише вирішення проблем із недостатнім харчуванням незахищених верств населення, яке не потребує фінансових ресурсів від держави, а й може розглядатися як зростання свідомості, взаємодопомоги та турботи суспільства про співгромадян у важкі часи військової агресії. Їх діяльність сприяє сталому розвитку, повністю вписується в концепцію економіки відповідального споживання і виступає ефективним інструментом у забезпеченні продовольчої безпеки, завдяки унікальному поєднанню економічної, соціальної та екологічної складової.

Список використаних джерел:

1. Cutting food waste to feed the world URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/74192/icode/>
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 25.09.2023).
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 25.09.2023).

Уркевич Віталій Юрійович,
*Секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ЗАХИСТ ПРАВ АГРОБІЗНЕСУ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Верховний
Суд

Захист прав агробізнесу: практика Верховного Суду

Віталій Уркевич

секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

VII Харківський міжнародний юридичний форум
місто Харків, 29 вересня 2023 року

Юрисдикційність спорів про примусове відчуження майна (1)

Позов про визнання незаконним та скасування наказу «Про примусове відчуження майна на користь підрозділів військової частини», визнання недійсним акта про примусове відчуження або вилучення майна

- Ухвалою господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 175 ГПК України у зв'язку з тим, що позова заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства, оскільки командир військової частини, що видав оскаржений позивачами наказ, діяв як суб'єкт владних повноважень у правовому режимі воєнного стану, що не охоплюється положеннями ст. 20 ГПК України, тому даний спір не підвладний господарському суду та є публічно-правовим, у зв'язку з чим вирішення питання правомірності або неправомірності дій командира військової частини в умовах воєнного стану належить до юрисдикції адміністративних судів на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 КАС України.
- Постановою КТС ВС судові рішення скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

Юрисдикційність спорів про примусове відчуження майна (2)

Якщо порушення своїх прав особа вбачає у наслідках, спричинених рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які вона вважає неправомірними, і ці наслідки призвели до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин, мають майновий характер або пов'язані з реалізацією її майнових або особистих немайнових інтересів, то визнання незаконними (протиправними) таких рішень є способом захисту цивільних прав та інтересів.

Не є публічно-правовим спір між суб'єктом владних повноважень та суб'єктом приватного права - юридичною особою, у якому дії суб'єкта владних повноважень спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав юридичної особи.

Спіри правовідносин виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження майна, яке порушує, на думку позивачів, їх права, а тому у позивачів виникла необхідність захисту своїх цивільних прав, що вказує на те, що компетентним судом для вирішення спору є суд господарської юрисдикції.

Ухвалою КТС ВС від 30.08.2023 у справі № 910/10009/22 про передачу на розгляд ОІ КТС з метою відступу від вимогів про застосування норми права, всі інші постанови від 14.02.2023 у справі № 904/868/22.

Постанова КТС ВС від 14.02.2023 у справі № 904/868/22

Заборона на безоплатну передачу земель державної, комунальної власності у приватну власність (1)

Позов про визнання протиправним та скасування рішення відповідача «Про відмову у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність»

- Рішенням адміністративного суду першої інстанції позов задоволено, оскільки вичерпний перелік підстав для відмови у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою визначений частково з статті 123 ЗК України. Водночас норма підпункту 5 пункту 27 Розділу X «Перехідні положення» ЗК України не є підставою для прийняття рішення про відмови у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою.
- Постановою апеляційного суду рішення скасовано, ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено повністю. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що Указом Президента України введено в Україні воєнний стан, а відповідно до вимог підпункту 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України під час дії воєнного стану безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.
- *Постанова КАС ВС постановою апеляційного суду скасовано без зали.*

Заборона на безоплатну передачу земель державної, комунальної власності у приватну власність (2)

- З огляду на зміни, які внесені до ЗК України Законом України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», із 07.04.2022 до припинення (скасування) воєнного стану в Україні органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, які передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтю 122 цього Кодексу, забороняється безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації.
- Відтак, приймаючи спірне рішення «Про відмову у наданні дозволу на складення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність» сільська рада діяла у відповідності до положень підпункту 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, оскільки інших альтернативних дій вказана місцева рада не вправі була вчиняти.

Постанова КАС ВС від 03.08.2023 у справі №
300/3771/22

Відшкодування шкоди, завданої терористичним актом

У 2015 році у Донецькій області на тимчасово окупованій території України у період проведення АТО загинула жінка. Обставини її загибелі достеменно невідомі. За однією з версій це сталося, коли вона брала невідконтрольовану урядом територію в автомобіль, який побиту бляхотка наїхав на міну. За іншою - причиною смерті став обстріл селища, в якому жила жінка, незаконними збройними формуваннями. Сина загиблої звернувся до суду з позовом до Держави України про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю матері внаслідок терористичного акту.

Суди першої й апеляційної інстанцій вважали, що Держава України відповідальна за завдання позивачеві моральної шкоди через загибель його матері. Тому задоволили позов, але частково (у відмінному розмірі від того, про який просив позивач). Скаржник у касаційній скарі стверджував, що сама по собі наявність моральної шкоди, оціненої у будь-якому розмірі, не породжує обов'язку її компенсації державою, оскільки необхідно встановити наявність усіх елементів цивільного правопорушення.

Позиція Великої Палати Верховного Суду:

У кожному випадку звернення з позовом про відшкодування Державою Україною шкоди (майнової, моральної), завданої терористичними актами у періоді проведення АТО, Операції об'єднаних сил, суди мають з'ясувати:

- (а) підстави позову (обставини, якими обґрунтована позовна вимога);
- (б) чи мала Держава України у сенсі статті 1 Конвенції юрисдикцію щодо гарантування прав і свобод на тій території, на якій, за твердження позивача, відбулося порушення;
- (в) якщо мала юрисдикцію, то чи виконала її конвенційні обов'язки з такого гарантування (якщо мало місце невиконання або неналежне виконання конкретного обов'язку, то у чому воно полягало, якими були наслідки цього та причино-наслідковий зв'язок між ними і невиконанням або неналежним відповідного обов'язку);
- (г) чи є підтвердження всіх цих фактів (належні, достовірні та достатні докази).

Постанова ВП ВС від 12.05.2022 у справі №
635/6172/17

Витребування вилученого майна в особливий період (4)

- Повернення транспортних засобів власнику здійснюється протягом 30 календарних днів з моменту оголошення демобілізації.
- Указ Президента України, який позивач вважає указом щодо демобілізації, передбачав звільнення у запас військовослужбовців за призовом під час попередньої хвилі мобілізації. Тобто, вказаний указ не може розглядатися як такий, що завершує дію особливого періоду та не є підставою для повернення транспортного засобу позивачу.
- Під час дії особливого періоду повернення транспортного засобу юридичним особам не передбачено, тому наведені вище положення норми права про те, що повернення транспортних засобів власнику здійснюється протягом 30 календарних днів з моменту оголошення демобілізації, на позивача не поширюються.

Постанова КТС ВС від 03.02.2021 у справі № 916/3534/19

Пролонгація договору оренди землі під час дії воєнного стану (1)

Позов про витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння

- Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено. Витребувано земельну ділянку, з чужого незаконного володіння, скасовано державну реєстрацію права оренди в реєстрі речових прав.
- Судові рішення мотивовані тим, що позивач додаткову угоду до договору оренди не укладав та не підписував, згоди та повноважень на її укладання й підписання іншій особі не надавав, а отже, така угода суперечить його волевиявленню, а спірна земельна ділянка підлягає витребуванню у відповідача. І оскільки строк дії договору оренди землі закінчився, а відповідач після закінчення строку дії договору оренди землі не виконав свого обов'язку з повернення земельної ділянки та не скористався своїм правом на поновлення оренди, позов підлягав задоволенню.
- Постановою КЦС ВС зазначені рішення скасовані та прийнято нове рішення про відмову у задоволенні позову.

Пролонгації договору оренди землі під час дії воєнного стану (2)

- Верховний Суд не погодився з судами попередніх інстанцій щодо тлумаченням положень ЗК України, оскільки до спірних правовідносин підлягає застосуванню закон, чинний на момент закінчення строку дії договору оренди, тобто станом на 13.06.2022.
- У цей період діяв пункт 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України у редакції Закону України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (набрав чинності 07.04.2022), який передбачав, що під час дії воєнного стану вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевізису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану.

Витребування вилученого майна в особливий період (1)

Позов про витребування з чужого незаконного володіння відповідача транспортного засобу та передавання цього транспортного засобу власнику

- Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено. Постановою КГС ВС вказані судові рішення залишені без змін.
- Судові рішення мотивовані відсутністю правових підстав для витребування належного позивачеві на праві власності спірного транспортного засобу з користування відповідача, оскільки від 17.03.2014 (дата постановлення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014) в Україні діє особливий період і Указом Президента України від 14.01.2015 № 15/2015 для цього періоду скасована не була, в Україні не проводилась повна демобілізація, а тому умови, за наявності яких передбачено повернення транспортних засобів, залучених під час мобілізації, не настали.
- Частиною 2 статті 353 (реквізиція) Цивільного кодексу України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Витребування вилученого майна в особливий період (2)

Суди встановили, що спірний транспортний засіб позивача був залучений з метою задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань на особливий період, який почав діяти після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», в порядку виконання позивачем військово-транспортного обов'язку під час мобілізації, встановленого ст. 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Спірний транспортний засіб позивача залучений у користування без позбавлення позивача права власності на нього.

Висновок суду апеляційної інстанції про те, що стаття 353 Цивільного кодексу України не була підставою для передачі транспортного засобу, від позивача до відповідача, є обґрунтованим.

Постанова КГС ВС від 10.02.2021 у справі №
904/4877/19

Витребування вилученого майна в особливий період (3)

Позов про витребування з чужого незаконного володіння відповідача транспортного засобу та передавання цього транспортного засобу власнику

- Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в позові відмовлено. Постановою КГС ВС вказані судові рішення залишені без змін.
- Судові рішення мотивовані тим, що особливий період закінчується з прийняттям Президентом України відповідного рішення про переведення усіх інституцій України на функціонування в умовах мирного часу, однак такого акту Президентом України не прийнято.
- Згідно зі статтею 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» військово-транспортний обов'язок установлюється з метою задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань на особливий період транспортними засобами і технікою і поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи і організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян - власників транспортних засобів.

Пролонгація договору оренди землі під час дії воєнного стану (3)

- Законом визначено юридичний факт, з яким закон пов'язує поновлення дії договорів оренди саме без волевиявлення сторін, а тому висновки апеляційного суду про те, що така автоматична пролонгація запроваджена законодавцем для спрощення оформлення договорів для сторін, які бажають продовжити ці правовідносини, не відповідає змісту наведених положень закону.
- Верховний Суд зазначив, що з дня набрання чинності Законом України від 19.10.2022 № 2698-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», тобто з 19.11.2022, автоматична пролонгація договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, укладених з фізичними особами, скасована.
- Отже, суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про наявність підстав для повернення земельної ділянки, оскільки укладений між сторонами договір оренди строком до 13.06.2022 на підставі положень пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України пролонговано до 13.06.2023, а тому рішення судів підлягають скасуванню як такі, що постановлені з неправильним застосуванням норм матеріального права.

Постанова КЦС ВС від 29.03.2023 у справі №
563/376/22-ц

Примусове виконання рішення суду під час дії воєнного стану (1)

Скарга на бездіяльність державного виконавця щодо примусового виконання рішення суду

- Ухвалою районного суду, яка залишена без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні скарги на бездіяльність державного виконавця відмовлено.
- Судові рішення мотивовані тим, що на виконання рішення районного суду ВДВС відкрито виконавче провадження та направлено вимогу щодо примусового виконання рішення суду про передачу земельної ділянки в установленій законом строк. Сільською радою не виконано рішення суду у зв'язку із заборотою під час воєнного стану передавати громадянам у приватну власність земельні ділянки комунальної власності та відсутністю земельних ділянок, які відповідно до чинного законодавства підпадають під визначення невирбуваної земельної ділянки.
- Постановою КЦС ВС судові рішення попередніх інстанцій скасовані, скаргу на бездіяльність державного виконавця задоволено, зобов'язано державного виконавця вжити заходи примусового виконання рішення, визначені Законом України «Про виконавче провадження».

Примусове виконання рішення суду під час дії воєнного стану (2)

- Законом України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» доповнено розділ X «Перехідні положення» ЗК України пунктом 27, підпункт 5 якого передбачав, що під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей: безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.
- Тлумачення вказаної норми, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що така заборона не поширюється на випадки виконання рішення суду, яке набрало законної сили.

Постанова КЦС ВС від 27.07.2023 у справі №
392/856/22

Філюк Олександра Сергіївна,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інвестиції в агробізнес є важливим фактором для забезпечення стабільності, безпеки та економічного розвитку країни в умовах війни. Агробізнес відіграє ключову роль у забезпеченні населення продовольством. Інвестиції в аграрний сектор сприяють збільшенню власного виробництва продуктів харчування, стабілізації цін, зменшенню залежності від імпорту, впровадженню нових технологій та підвищенню продуктивності, тим самим сприяючи економічному розвитку в важких воєнних умовах.

Оскільки інвестиційна діяльність у сфері агробізнесу спеціалізується на вкладенні фінансових ресурсів у підприємства, проекти та активи, пов'язані з сільським господарством і харчовою промисловістю, можна стверджувати, що така діяльність є різновидом інвестиційної діяльності. Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» (далі Закон), інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1]. Інвестиційна діяльність у сфері агробізнесу має свої особливості і характерні ризики, які відрізняють її від інших форм інвестування.

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права (ст. 4 Закону) [1]. На думку професора В. І. Семчика, у галузі агропромислового комплексу об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, земельні ділянки, основні виробничі фонди, призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і реалізації виробленої продукції,

науково - технічні досягнення, прогресивні технології, паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів, грошові кошти, праця робітників і спеціалістів сільського господарства [2; с. 28]. Слід також зазначити, що в агробізнесі інвестори часто вкладають майно у технологічні процеси, пов'язані із виробництвом сільськогосподарської продукції. Ці процеси мають свої особливі вимоги та ризики, які відрізняються від інших видів господарської діяльності.

Слід відмітити, що на процес інвестування в агробізнес також має вплив природні фактори. Сільське господарство залежить від природних умов, таких як погода, клімат, родючість ґрунту, наявність водних ресурсів тощо. Ці фактори можуть мати великий вплив на врожайність і виробництво продукції, що створює додаткові ризики для інвесторів у сфері агробізнесу.

Ринок сільськогосподарської продукції також має свої особливості, такі як сезонність попиту, коливання цін на сировину та інші фактори, які потребують врахування при прийнятті інвестиційних рішень. Агробізнес також стикається з глобальними проблемами, такими як зміна клімату, екологічні проблеми і продовольча безпека, що може створювати як ризики, так і можливості для інвесторів.

Отже, інвестиційна діяльність у сфері агробізнесу має свої особливості і вимоги, що робить її різновидом інвестиційної діяльності, яка вимагає специфічних знань і стратегій для успішного вкладання фінансових ресурсів у цей сектор. Саме тому існує необхідність впровадження комплексного нормативно – правового регулювання інвестиційної діяльності у сфері агробізнесу в умовах воєнного стану, загальною метою якого має бути збереження стабільності та ефективності аграрного сектору в умовах війни, забезпечення продовольчої безпеки, підтримка економічної стійкості та розвитку національних виробників сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 27.09.2023).

2. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: монографія / кол. авторів; за ред. В. І. Семчика. Київ: ТОВ «Вид-во “Юрид. думка”», 2008 р.

Харитонова Тетяна Євгенівна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права, Національного університету
«Одеська юридична академія»*

БІОЕНЕРГЕТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ)

Під час розвитку правової системи України кожна зі складових енергетичного законодавства демонструє власне розширення та стрімке нарощування обсягів нормативно-правового матеріалу. При цьому динаміка такого процесу лише підвищується. Врівноважуючих дій законодавець практично не здійснює, що призводить до втрати внутрішньо-галузевих структурних зв'язків, єдиних методологічних та принципових засад правового регулювання енергетичних відносин. Диференціація є досить закономірним процесом еволюції будь-якого законодавства, і сама по собі не є оціночно забарвленою: її негативний чи позитивний вплив залежать від ступеня збалансування кодифікаційними проявами. Наразі в Україні нормальний темп диференціації енергетичного законодавства додатково прискорюють кілька системних факторів: євроінтеграційна змістовна перебудова законодавства та адаптація енергетичного законодавства до умов постійної загрози енергетичній безпеці під час ведення воєнних дій.

За умов подальшого інтенсивного «розмноження» енергетичного законодавства, як це відбувається протягом останніх кількох років, надзвичайно актуалізується питання щодо розробки кодифікованих актів у цій сфері. Така ідея в літературі неодноразово згадувалася в різних варіаціях (Енергетичний кодекс, Ядерний кодекс, Основи законодавства у галузі енергетики тощо), однак практичного втілення не отримала.

Вважаємо, що для успішного розвитку альтернативної енергетики в Україні необхідним є системний та узгоджений розвиток не лише спеціального законодавства – має велике недооцінене зна-

чення виважена та збалансована трансформація енергетичного законодавства в цілому, зокрема, врівноваження його диференціації та систематизації.

У результаті проведених ґрунтовних досліджень можна дійти висновків про те, що вартими уваги є два життєздатні варіанти перспективної еволюції законодавства про альтернативну енергетику:

- *протокодифікована модель*. Вона полягає у формуванні максимально концентрованого законодавства на основі одного законодавчого акту. У результаті формується не кодекс, а його логічний попередник, якого ми називаємо протокодифікованим нормативно-правовим актом. В аналізованому випадку було би логічним припустити проведення відповідних трансформацій на основі Закону України «Про альтернативні джерела енергії». За такого сценарію нормотворчі зусилля спрямовуються на побудову закону, який би охоплював загальне та спеціальне регулювання. Зокрема, відбувається розширення спеціальної регламентації окремих галузей альтернативної енергетики. Особливістю такого способу розвитку законодавства є використання єдиної методології в розробці правового регулювання цих відносин. У зв'язку з цим перевагами протокодифікованої моделі розвитку законодавства про альтернативну енергетику слід визнати досягнення внутрішньої узгодженості, компактність, уникнення дубляжу нормативних вимог;

- *радіальна диференційована модель*. Такий тип побудови законодавства у сфері альтернативної енергетики полягає у формуванні радіальної структури: навколо центрального загального закону утворюються спеціальні галузеві закони, що спрямовані на регулювання різних видів альтернативної енергетики.

Зважаючи дві аналізовані моделі розвитку законодавства у сфері альтернативної енергетики – протокодифіковану та радіальну диференційовану – ми схилиємося до першого варіанту. Саме за протокодифікованої моделі будуть дотримані дві важливі вимоги:

а) формуватиметься якісний змістовний та формальний прогрес законодавчого забезпечення порівняно зі сучасною дифузною моделлю – тобто такі зміни будуть виправданими, вони здатні вивести правове забезпечення відповідних відносин на новий ступінь розвитку;

б) відповідність потребам нормотворчої економії (протокодіфікований тип розвитку може бути втілений на основі існуючого закону шляхом прийняття його нової редакції чи доповнення новими положеннями) – тобто обраний шлях є порівняно легким у технічному виконанні, адже передбачає розробку одного закону, а не кількох [1].

За реалізації протокодіфікованої моделі подальшої побудови законодавства у сфері альтернативної енергетики, біоенергетики (як різновид останньої) матиме найбільш суттєві зміни законодавчого забезпечення. У випадку укрупнення та удосконалення Закону України «Про альтернативні джерела енергії» в результаті систематизаційних процесів, саме цей законодавчий акт, ймовірно, займе позиції протокодіфікованого. За такої моделі законодавче забезпечення має бути переглянуте на предмет виявлення зайвих, неактуальних норм, повторів, прогалин тощо. Це потягне певні наслідки, зокрема, щодо долі інших спеціальних законів у цій сфері.

У науковій доктрині уже підіймалося питання щодо доцільності існування Закону України «Про альтернативні види палива» [2]. Цей нормативно-правовий акт був прийнятий раніше, ніж Закон України «Про альтернативні джерела енергії». Якщо на початковому етапі співіснування ці закони практично однаково не впливали на реальні суспільні відносини, залишаючись декларативними, то з 2008-2009 років ситуація змінилася. Законодавство про використання альтернативних джерел енергії зазнає постійних змін і доповнень, тоді як Закон України «Про альтернативні види палива» є значно більш статичним. У ході еволюції нормативних засад протягом близько двадцяти років, співвідношення указаних законів змінилося: якщо на старті свого функціонування вони були рівнозначними спеціальними законами у новій сфері альтернативної енергетики, то станом на 2023 рік Закон України «Про альтернативні джерела енергії» перетворився на загальний акт, тоді як паливний закон став спеціальним відносно нього.

При цьому, аналіз тих трансформацій, які відбулися у Законі України «Про альтернативні види палива», вказує на його внутрішню метаморфозу: внаслідок внесених змін і доповнень переважна більшість норм цього Закону присвячена одному виду альтернативного палива – біологічному.

Тобто, наразі спостерігається ситуація, за якої існують загальний Закон України «Про альтернативні джерела енергії» та спеціальний Закон України «Про альтернативні види палива», який має яскравий біоенергетичний ухил. За таких умов, на нашу думку, цілком логічним може стати майбутнє поглинання загальним законом у процесі систематизації положень щодо правового регулювання виробництва та використання альтернативних видів палива.

У кінцевому підсумку біоенергетичне законодавство буде складатися з системи законодавчих актів, основними з яких будуть Закон України «Про альтернативні джерела енергії», Земельний кодекс, Закон України «Про охорону земель» та інші.

Список використаних джерел:

1. Харитонova Т. Є., Григор'єва Х. А. Системні проблеми розвитку законодавства у сфері альтернативної енергетики України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 35 – 46.

2. Трегуб О. А. Правове розмежування відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива: біоенергетичний аспект. *Trends in the development of science and practice: Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference (Madrid, Spain, December 27 – 29, 2021)*. Madrid: European Conference, 2021. P. 123 – 126.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 74/0360 від 01.05.2023 року)

Шарапова Світлана Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

В умовах сьогодення, питання охорони, збереження, відновлення земель є вкрай необхідними та болючими. Пошкодження земель внаслідок військових дій, нераціональне використання земельних ресурсів, погіршення якісного стану, зниження продуктивності земель, - все це негативно відображається на структурі та на якісному стані ґрунту, через те земля не може виконувати повноцінно свої функції як природного ресурсу, так і основного засобу виробництва. Масштабний негативний вплив на якість ґрунту та зменшення земельних ресурсів країни поставило на головне місце одну з найактуальніших проблем земельного права – охорону землі, не менш важливим є питання збереження та відновлення земель.

Найважливішими складовими охорони земель на сьогодні виступають екологічна, економічна та інформаційна, які потребують в першу чергу підтримки та належного правового регулювання. Екологічна складова охорони земель полягає у збереженні землі як головного компонента навколишнього природного середовища, яка виступає фундаментом для існування інших природних ресурсів та має екологічний взаємозв'язок з ними. Економічна складова охорони земель полягає у використанні землі як основного засобу виробництва у сільському та лісовому господарствах. Інформаційна складова охорони земель стосується збору, обробки екологічної інформації та обґрунтованих висновків щодо стану якості та кількості земельних ресурсів, з метою своєчасного виявлення зміни стану земель та властивостей ґрунтів й прийняття відповідних рішень щодо їх охорони, збереження та відновлення.

Головною метою та завданням охорони земель, відповідно до Земельного кодексу України, є забезпечення збереження та від-

творення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель (ст. 163). Згідно ст. 164 Земельного кодексу України охорона земель включає: (а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування; (б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб; (в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, пересушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів; (г) збереження природних водно-болотних угідь; (ґ) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів; (д) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Проте, виникає питання: чи достатньо є повним зазначений зміст для охорони та збереження земель країни в сучасних умовах? Адже, правильно сформульовані та поставлені цілі та завдання охорони земель, а також розкриття змісту охорони земель через відповідні заходи, спрямовані на їх охорону, має суттєве значення та сприяє досягненню кінцевого результату, а саме механізму реалізації законодавства щодо охорони на збереження земельних ресурсів.

Однією з основних цілей охорони земель є забезпечення поліпшення та відновлення земель, що зазнали деградації або порушення. Актуальною та складною є проблема пошкодження земель та ґрунту в наслідок військових дій. Так, пошкодження ґрунту в результаті зазначених дій можуть бути механічними, фізичними та хімічними. При механічному пошкодженні деформується ґрунтовий покрив, що призводить до порушення структури ґрунтів під час пересування військової техніки, руху військ, будівництва захисних споруд, розмінування територій. Наслідком цього впливу є ущільнення, заболочування, засмічення території продуктами бойової діяльності. Хімічний вплив змінює природні фізико-хімічні параметри ґрунтового покриву, зростає концентрація токсико-хімічних речовин, можуть утворюватися різноманітні локальні ландшафтно-геохімічні аномалії. Відтак ці землі не можна використовувати в довгостроковій перспективі. В свою чергу

фізичний вплив передбачає зміну фізичних параметрів ґрунту внаслідок застосування зброї та військової техніки [1].

Відновлення порушених земель здійснюється шляхом рекультивациі, проте, на даний час правовий механізм рекультивациі земель потребує вдосконалення. Як слушно зауважує Т.В. Лісова, рекультивациа є дієвим комплексом заходів відновлення як стану порушених земель, так і якісного стану малопродуктивних земель. Чинне земельне законодавство, що регулює відносини з проведення цієї процедури, потребує внесення відповідних змін. У цій сфері необхідним є посилення як ролі економічних важелів, так і юридичної відповідальності [2, с. 299].

З метою збереження та відновлення найбільш пошкоджених та забруднених земель найліпшим варіантом є консервація землі, яка зазнала катастрофічних пошкоджень. В умовах сьогоденного кризового стану земель роль консервації як одного з головних заходів їх відновлення є надзвичайно важливою, адже її проведення не лише забезпечить виведення з обробітку деградованих і малопродуктивних земель, а й сприятиме формуванню їх стійкості до деградації в майбутньому [2, с. 314].

Консервація земель здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, заліснення або ренатуралізації (ст.172 Земельного кодексу України). Консервація земель здійснюється незалежно від того, у якій формі власності знаходиться земельна ділянка. У разі, якщо землі знаходяться в державній або комунальній власності, то консервація здійснюється за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, що здійснюють розпорядження земельними ділянками державної та комунальної власності. У разі перебування земельної ділянки у приватній власності, консервація здійснюється за заявою власника такої земельної ділянки до суб'єкта господарювання, що є виконавцем робіт із землеустрою. Утім, власники земельних ділянок, за ініціативи яких повинна здійснюватися консервація земель, не зацікавлені в її здійсненні, їх головною метою є використання землі, її обробка та отримання прибутку.

Отже, в умовах кризового стану земельних та інших природних ресурсів, погіршення їх якості та зменшення кількості, назріла

необхідність належної уваги до питання збереження та відновлення земель.

Система заходів у галузі охорони земель, яка визначена законом України «Про охорону земель», на нашу думку не є повною, ефективною та не відповідає сучасним вимогам та завданням державного управління. Вважаємо, що вже постала потреба у розробці та прийнятті спеціального Закону України «Про збереження земель». Необхідно підкреслити, що поняття «збереження» не можна зводити лише до недопущення погіршення якісних властивостей земель. В цьому випадку важливим є також збереження кількісних показників, а саме це збереження земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, земель природно-заповідного фонду, земель оздоровчого призначення, що мають природні та унікальні лікувальні властивості та ін. Природні ресурси не безмежні, тому турбота щодо їх збереження та відновлення повинна мати постійний характер [3, с. 259].

Заходи щодо охорони земель повинні бути спрямовані не тільки на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, а й мати чітко виділену направленість - збереження та відновлення земель. Крім цього, особлива увага повинна приділятися відновленню та збереженню земель, які пошкоджені в наслідок воєнних дій. Отже, на законодавчому рівні необхідно виділити та закріпити самостійне завдання та мету охорони земель - забезпечення поліпшення, відновлення та збереження земель, що зазнали деградації, забруднення, засмічення та інших негативних (шкідливих) впливів внаслідок воєнних дій.

Список використаних джерел:

1. Чи можна вилікувати ґрунт від війни — відповіді на найпоширеніші запитання. URL: <https://kurkul.com/spetsproek->

ty/1423-chi-mojna-vilikuvati-grunt-vid-viyni--vidpovidi-na-naypoishi-irenishi-zapitannya (дата звернення: 26.09.2023).

2. Лісова Т. В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.

3. Шарапова С.В. збереження земель лісгосподарського призначення та лісів України: окремі аспекти правового регулювання. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 259-263.

Шульга Михайло Васильович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Ігнатенко Ірина Володимирівна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах проблеми продовольчої безпеки з урахуванням соціально-економічного значення цієї категорії суттєво актуалізуються.

Продовольча безпека держави в юридичній літературі визначається як такий стан розвитку суспільних відносин, за якого сукупність правових, соціально-політичних, економічних, науково-технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів спрямована на забезпечення фізичної та економічної доступності для населення держави продуктів харчування, відповідності цих продуктів критеріям якості та безпечності для життя і здоров'я, забезпечення продовольчої незалежності держави за рахунок власного ресурсного потенціалу, запобігання настанню продовольчої залежності держави та надзвичайних продовольчих ситуацій [1, с. 6-7].

Отже, визначальним чинником продовольчої безпеки виступає доступність та достатність для населення якісної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Саме цей чинник являється основним для забезпечення природних потреб людини у відновленні біоенергетичного балансу та підтримання її нормальної життєдіяльності.

Виробництво сільськогосподарської продукції нерозривно пов'язано з раціональним використанням природно-ресурсного

потенціалу, зокрема, земель сільськогосподарського призначення. Ці землі, складаючи основу сільськогосподарського виробництва, сьогодні потребують відновлення їхнього якісного стану та особливої охорони. Водночас зазначимо, що визначальним фактором для вдосконалення правового забезпечення якості сільськогосподарської продукції виступає наявність нерозривного зв'язку: «якість ґрунту» – «якість продукції рослинництва».

В юридичній літературі поняття «якість сільськогосподарської продукції» слушно пропонують визначати як врегульовану нормами права сукупність корисних властивостей і характеристик цієї продукції, які здатні задовольняти потреби споживача. При цьому вдосконалення правового регулювання раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в контексті забезпечення встановленого рівня якості сільськогосподарської продукції пов'язують з прийняттям спеціального Закону України «Про раціональне використання природно-ресурсного потенціалу при виробництві сільськогосподарської продукції» [2, с. 4-5].

Правові засади забезпечення якісного стану ґрунтів були закріплені чинним Земельним кодексом України та спеціальним Законом «Про охорону земель». Так, ст. 165 первісної редакції кодексу була присвячена регулюванню стандартизації і нормуванню в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів. Вона передбачала, що нормативні документи із стандартизації в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Аналогічні положення встановлювала і ст. 29 Закону України «Про охорону земель», якою передбачалося, що нормативні документи в зазначеній галузі розробляються, затверджуються, перевіряються і переглядаються в порядку, встановленому Законом України «Про стандартизацію». Згідно зі ст. 30 цього закону нормативи в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлює Кабінет Міністрів України. Проте майже протягом 20 років це питання залишалося «мертвим». Лише з прийняттям Закону України № 124-IX від 20.09.2019 р. [3] воно зрушило з місця. Цим законом внесені зміни до назви та змісту ст. 165 Земельного кодексу України. Зокрема, згідно з чинною редакцією названої статті нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів здійснюється

з метою забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом прийняття відповідних нормативів, які визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти та окремі території, допустимого сільськогосподарського освоєння земель тощо.

Даною нормою також передбачено, що нормативи: а) оптимального співвідношення земельних угідь; б) якісного стану ґрунтів; в) гранично допустимого забруднення ґрунтів; г) показники деградації земель та ґрунтів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Отже є надія, що увага держави до проблеми охорони та відтворення якісного стану ґрунтів має дати позитивні результати, які впливатимуть і на продовольчу безпеку.

Взагалі ж слід зазначити, що держава має вбачати основним своїм інтересом у правовому регулюванні земельних відносин щодо використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення забезпечення продовольчої безпеки. Це означає, що наявні в Україні площі сільськогосподарських земель мають використовуватися сільськогосподарськими товаровиробниками у процесі здійснення ними господарської діяльності таким чином, щоб їх використання давало можливість виробити певний мінімальний обсяг сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва. Тільки за таких умов можна вести мову про гарантію продовольчої безпеки громадян України.

Список використаних джерел:

1. Лушпаєв С. О. Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис.. канд.. юрид. наук. Харків. 2014. С. 6-7.
2. Бугера С. І. Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ. 2013. С. 4-5.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію»: Закон України від 20.09.2019 р. № 124-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 82. Ст. 2790.

Яськів Богдан Андрійович,
кандидат юридичних наук, адвокат

ПОДАТКОВІ РЕЖИМИ ДЛЯ АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України спричинило появу нових викликів не лише для її суверенітету і територіальної цілісності, але й для економічної безпеки та стабільності. Сільське господарство традиційно вважається однією з найбільш рентабельних галузей в економіці України, а його частка у валовому внутрішньому продукті була найвищою серед усіх секторів у довоєнний період [1]. Таким чином, у надзвичайно складних умовах, що склалися, одним із передових завдань державної політики стала підтримка агробізнесу.

Так, після низки спроб врегулювати питання щодо звільнення від плати за землю, парламент ухвалив Закон №3050-IX від 11.04.2023 року, який остаточно визначив порядок застосування відповідних податкових пільг та визначення територій, на які вони поширюються.

Відповідно до положень вищезазначеного нормативно-правового акта фізичні особи отримують право не сплачувати земельний податок та орендну плату за земельні ділянки публічної форми власності за весь 2022 рік, а юридичні особи - за період з 1 березня по кінець минулого року [2]. Умовою застосування вказаної податкової пільги є перебування (*незалежно від його тривалості*) земельної ділянки на територіях активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, Перелік яких затверджений Наказом Мінінтеграції від 22.12.2022 року № 309 [3].

Щодо поточного року, то можливість звільнення від оподаткування залежить від тривалості ведення активних бойових дій або перебування в окупації території, на якій розташована земельна ділянка. Таким чином, починаючи з 2023 року, плата за землю не нараховується та не сплачується за період з першого числа місяця, в якому вищезазначеним Переліком було визначено щодо відповідних територій дату початку активних бойових дій або тимчасо-

вої окупації, до останнього числа місяця, в якому було завершено активні бойові дії або тимчасова окупація на відповідній території [2].

Досліджуваним Законом також передбачено порядок звільнення від плати за землю щодо земельних ділянок, забруднених (потенційно забруднених) вибухонебезпечними предметами та тих, які перебувають у консервації [2].

Водночас низка норм, що набрали чинності на початку повномасштабного вторгнення і були спрямовані на зменшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, з огляду на необхідність наповнення держбюджету, втрачають свою актуальність.

Так, 30.06.2023 року був прийнятий Закон №3219-IX, який спрямований на повернення чималої кількості довоєнних правил оподаткування.

Зокрема з 01.04.2022 року діяла норма, яка дозволяла суб'єктам господарювання будь-якої організаційно-правової форми стати платниками єдиного податку 3-ої групи з застосуванням ставки у розмірі 2% від суми доходу. Такі платники одночасно звільнялися від обов'язку сплати податку на додану вартість. Водночас з моменту набрання чинності Законом №3219-IX вищевказана можливість була скасована, а платники податку - автоматично переведені на систему оподаткування, яка застосовувалася до них раніше (крім тих, хто до 31.07.2023 року самостійно відмовся від застосування 2% ставки єдиного податку, зазначивши у заяві про перехід на іншу, ніж застосовувалася ним раніше, систему оподаткування) [4].

Окрім вищевказаного, досліджуваний Закон також повернув обов'язковість єдиного податку. Норма, яка дозволяла фізичним особам-підприємцям 1-ої та 2-ої групи відмовитись від його сплати перестала діяти, за винятком випадків, коли податкова адреса таких платників знаходиться на територіях бойових дій або на тимчасово окупованих територіях [4].

Певних трансформацій під час воєнного стану зазнав і податок на додану вартість. Так, законодавець, прийнявши Закон №2120-IX від 15.03.2022 року, передбачив, що безоплатна передача товарів та надання послуг ЗСУ, Нацгвардії, СБУ, ДПС, ДСНС, вій-

ськовим формуванням для потреб забезпечення оборони України не оподатковується ПДВ (окрім випадків, коли такі операції оподатковуються за нульовою ставкою). Крім того, не вважаються використаними платником податку в неоподатковуваних операціях або операціях, що не є господарською діяльністю платника податку, товари, придбані з ПДВ (як до запровадження правового режиму воєнного, надзвичайного стану, так і в період його дії), які знищені (втрачені) внаслідок дії обставин непереборної сили у період дії воєнного, надзвичайного стану; передані в державну чи комунальну власність або ж на користь інших осіб для забезпечення потреб оборони. Щодо вказаних товарів податкові зобов'язання з ПДВ не нараховується, а податковий кредит, сформований при їх придбанні, не коригується [5].

Важливою складовою функціонування агробізнесу в Україні залишається також експорт сільськогосподарської продукції. Позитивним моментом у цій сфері є продовження призупинення Європарламентом дії тарифних квот та імпорتنих мит на експортовану з України продукцію до 05.06.2024 року [6]. Таким чином, щонайменше до вказаної дати українські товаровиробники зможуть постачати продукцію до ЄС без сплати ввізного мита.

Національним законодавством також спрощено низку правил задля забезпечення нормального обігу сільськогосподарської продукції. Так, Законом від 12.05.2022 року №2246-ІХ:

- запроваджено можливість оформлення фітосанітарного сертифіката в електронній формі;
- спрощено вимоги до уповноваження лабораторій на проведення фітосанітарної експертизи;
- спрощено вимоги до державної реєстрації пестицидів і агрохімікатів (не вимагається наявність позитивного висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи);
- розширено перелік агрохімікатів, які можуть ввозитися на митну територію України, без їх державної реєстрації [7].

Водночас останнім часом наявні і негативні тенденції, пов'язані з обігом української сільськогосподарської продукції за кордоном. Зокрема з 02.05.2023 року Єврокомісія тимчасово обмежила імпорт пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику з України. З 15.09.2023 року вказані обмеження скасовані [8], проте Польща,

Угорщина та Словаччина в односторонньому порядку пролонгували ембарго на українську агропродукцію. Україна в свою чергу звернулася з позовом до Світової організації торгівлі, при цьому на даному етапі сторони намагаються вирішити спір у дипломатичному порядку.

Підсумовуючи вищезазначене, з моменту початку повномасштабної війни в Україні, державою були здійснені послідовні дії, спрямовані на підтримку вітчизняних агровиробників. Незважаючи на наявні труднощі, проблеми з логістикою та завдані агропромислому комплексу прямі збитки у розмірі майже 9 мільярдів доларів [9], виробництво сільськогосподарської продукції в Україні продовжує покривати внутрішні продовольчі потреби та забезпечувати надходження у бюджет держави.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://surl.li/fofbm> (дата звернення: 28.09.2023).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 р. №3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

3. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 р. №309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. №3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. №2120-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

6. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/236930.html (дата звернення: 26.09.2023).

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2246-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-20#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

8. Офіційний сайт Європейської комісії. Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4497 (дата звернення: 26.09.2023).

9. Офіційний сайт Київської школи економіки. URL: <http://surl.li/gnqgd> (дата звернення: 26.09.2023).

Наукове видання

**АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ АГРОЕКОЦИДУ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ,
ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА УРОКИ СТАЛОСТІ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Панельної дискусії
VII Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 29 вересня 2023 року)*

Матеріали друкуються в авторській редакції
Відповідальний за випуск Д. Ю. Кондратенко
Коректор С. С. Сальчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до поширення
через мережу Інтернет 29.09.2023 р.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 11,39. Обл.-вид. арк. 8,53. Зам. № 2710

Оригінал-макет виготовлено видавництвом «Юрайт»
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.)